

Одами эрсанг демагил одами,
Ониким, йуқ халқ гамидин гами.

Алишер НАВОИЙ

МУЛОҚОТ

МИЛЛИЙ, ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ВА
ТАРИХИЙ-БАДИИЙ ЖУРНАЛ

2000 йил, сентябрь-октябрь, 5-сон

Журнал 1991 йилда ташкил этилган

МУНДАРИЖА

БОШИ МУҲАРРИР
Барот БОЙҚОБИЛОВ

Таҳрир ҳайъати:

Бўрибой АҲМЕДОВ

Ботир ВАЛИХЎЖАЕВ

Абдулҳафиз ЖАЛОЛОВ

Нарзулла ЖЎРАЕВ

Ҳамид ЗИЁЕВ

Нормўмин ОЧИЛОВ

Рашид РАУПОВ

Ҳожиакбар РАҲМОНҚУЛОВ

Акмал САИДОВ

Давлатмурод САЪДУЛЛАЕВ

Азиз ТЎРАЕВ

Ориф УСМОН

Музаффар ХАЙРУЛЛАЕВ

Омон ҲИКМАТОВ

Д. САЪДУЛЛАЕВ. Улуғ ўзгаришлар за- мони	3
А. САИДОВ. Фуқаролик жамияти ва сиё- сий ислохотлар	6
НАЗАРМАТ, М. САФАРОВ, О. АБДУЛ- ЛАЕВ, Х. ХОЛНИЁЗОВ, Ш. СУЯРОВ. «Мулоқот» ҳақида ўйлар	11
Х. ҲАЙДАРОВ. Зарурат ҳалқалари	12
Р. ҚОСИМОВ. Матбуот — эгасига вақ- тида етади	16
М. ЙЎЛДОШЕВ. Маданият инсонни улуғ- лайди	19
Б. БОЙҚОБИЛОВ. Мустақиллик манзу- маси	22
Н. ЗИЁМОВ. Минтақа хавфсизлиги йўли- да	30
С. МИРЗАЕВ. Халқчил адабиёт йўлида	33
М. ҚОДИРОВ. Абул Қосим Ҳаким Са- марқандий ва Абу Мансур Мотуридий	36
Ж. ЖАББОРОВ. Шеърлар	39
М. МУҲИДДИНОВ. Комил инсон тал- қини	41
Н. ОЧИЛОВ. Муҳаббатнинг саройи кенг экан...	45
Қ. ИНОМОВ. Бошқарувнинг ноёб кўри- ниши	47
Ҳ. БОБОЕВ. «Ҳидоя» — мусулмон ҳу- қуқининг асоси	50
Х. МУҲСИМОВА. Арасту ҳаким ва шарқ фалсафаси	54
МИРХОНД. «Равзатус-сафо»	57
«Мулоқот» дафинаси	60
Бошқотирма	62

МУСТАҚИЛЛИК БАЙРАМИНИЗ

МУБОРАК БУЛСИН!

Давлатмурод САЪДУЛЛАЕВ

УЛУҒ ЎЗГАРИШЛАР ЗАМОНИ

Тўққиз... Бу сон энг хосиятли сонлардан биридир. Мустақилликка эришганимизга ҳам, мана, 9 йил бўлди. Ўтган бу давр мобайнида Мустақиллик иморати қурилди. Ҳар қандай иморатнинг мустақамлиги унинг пойдеворида боғлиқ. Агар пойдевор қанча мустақам бўлса, иморат шунча узоқ яшайди. Ҳатто, ўсимликлар ҳам шу қонуниятга риоя қилади. Илдири бақувват бўлган чинорлар ҳам асрлар оша ўсаверади. Халқ ҳам шундай, ўзини англаб етган, куч-қудратига, ўз салоҳиятига ишонган, маънавий илдирилари чуқур кетган, орияти балан ҳалқни асло енгиб бўлмайди.

Босқинчилар халқларни йўқ қилиш, ўзларига бўйсундириш учун уларга қарши ўқ отиб юришмаган. Унинг тилини, урф-одатларини, тарихини, яла ва қўшиқларини йўқ қилишган, шу тариқа халқ тараққий қилишдан тўхтаган.

Шу ўринда бир фикрни айтиб қўйиш эҳтиёжи сезилади. Фарзандингга бугун бирор буюм олиб беришга имконинг етмаса, бу айб эмас. Яйратиб тўй қилиб беришга қўлинг калталиқ қилса, сабр қил. Ҳаммаси вақти келиб йўлга тушиб кетар. Бироқ ҳеч қачон нораства гўдагинг қўлоғига ўзга бир тилда алла айтишларига йўл берма. Ҳар қандай миллатнинг фожиаи ана шундан бошланади. Минг шукурки, дунёда 4 мингдан ортиқ миллат бўлса, ана шу миллатлар ичида Ўзбекининг ҳам ўз қадрини, ўз ўрни бор. Ўзбеклар дунёни илми урфон, маънавият ва маърифат зиёси билан янада равшан этолган буюк халқ.

Озодлик — Олоҳнинг Ўзбекка инъоми. Бу саодат насиб этганига шукурлар бўлсин. Ахир биз нафақат жисман, балки фикран ҳам озод бўлдик. Юртбошимиз 9 йил илгари Мустақиллик эълон қилганларида бунини жуда кам одам тасаввур этди, яшириб нима қилдик, кимлар эса бу улуг неъматнинг қадрини англай олмади, ҳатто, қарши чиққанлар ҳам бўлди. Бироқ Ўзбекка Ҳақ таоло ёр экан, Ислом Каримов Ўзбекистон тупроғига ташлаган Озодлик уруғи алақачон кўкариб чиқиб, бўй чўзиб, эндиликда мева бера бошлади. Ҳар қандай гўзаллик оламини ўз нафосати билан безайди. Мустақилликнинг ям-яшил дарахти файзи-тароватидан жаннатмакон Ўзбекистон бугунги кунда тобора яшнамоқ-

да. Бундан ортиқ бахт бор эканми? Янги дунёга келган чақалоқдан ҳеч ким манфаат изламайди, балки уни авайлаб парвариш-лашга киришади. Шу билан унинг руҳи енгиллашиб, умрининг давомийлигини таъминлайди. Мустақиллигимизни ҳам ана шу чақалоққа ўхшатгим келади. Озодлик шамоли юзингга урилса, юрагинг ҳаяжонга тўлади. Ҳар бир ватанпарвар инсон бу туйғуни ҳис этади. Миллий ўзлигини англамаган, ўз куч-қудратидан гурур пайдо қилмаган, боболари яратган маънавий меросдан завқ ололмаган халқ фахрлини яшашини билмайди. Мустақилликка эришган халқимиз энг аввало, маънавий юксала бошлади. Маънавий юксалган халқ эса ҳеч шубҳасиз, моддий жиҳатдан ҳам ривожланишга юз буради.

Озодликка эришган дастлабки кунларда жаҳон халқлари ўзбекини ҳали унчалик билмас эдилар. Бироқ дунё шунда ҳам аллома боболаримиз маърифати билан нафас оларди. Энг ривожланган мамлакатларнинг олий ўқув юрталарида ёшларга улар яратган илмлар ўргатилар эди. Шу боис Ҳамдўстлик мамлакатлари ичида Ўзбекистоннинг дунёга танилиши ҳаммадан тез кечди.

Истиқдолга эришиб, Ўзбекистон тез суръатлар билан равақ топа бошлади. Энг асосийси, озод мамлакат бошқа бировлар тутган йўлдан эмас, балки ўзига хос ва ўзига мос ривожланиш йўлини танлади. Жаҳон узра илгари ҳеч қаерда қўлланмаган жамият бошқарувининг «Ўзбек модели», тикланган Маъмур академияси, ўзбек кураши, ўзбек етиштирган энг олий навли маҳсулотлар, ўзбек самолёти, енгил автомашинаси сингари янги сўзлар пайдо бўлди. Ва ана шу тарзда Ўзбекистон жаҳон ҳамжамиятидан ўз ўрнини топди.

Мамлакатимиз тарихи шавкатли номларга бойдир. Хоронзаминда жаҳонни ҳайратга солган Ал-Хоразмий, ал-Форобий, ат-Термизий, ал-Фарғоний, Беруний, Замахшарий, Ибн Сино, Баҳоуддин Нақшбанд, Мирзо Улуғбек ва Алишер Навоийдай буюк салоҳият соҳиблари, шунингдек, Муқанна, Нажмиддин Кубро, Жалолиддин Мангуберди, Темур Малик, Амир Темур, Маҳмуд Торобий, Тўмарису Широқдай саркарда ва халқ қахрамонлари жуда кўп ўтган.

Бунинг сири нимада? Бу ҳақда турли хил фикрлар ва қарашлар мавжуд. Ўзбекнинг юксак маънавийлиги, меҳр-оқибатлилиги, тантилиги ва мардлигида эмасми? Худди шундай. Ўз тарихини билмаган халқ икки дунёда ҳам буюк келажак яратолмайди. Ўзбекнинг шонли тарихини дунё халқлари яхши билади. Ахир, боболаримиз яратган кашфиётлар Оврўпони юксак тараққиётга бошлаган-ку. Инсоният ҳали бутунга қадар улар яратган маънавият мўъжизаси олдида ёқа ушлаб ҳайратга тушадилар ва бағри кенг Ўзбекка ҳавас билан боқадилар. Нима учун шундай? Чунки Ўзбекда меҳмондўстлик, катталарга ҳурмат, кичикларга меҳрибонлик, борини баҳам кўриш, саховатпарвалик, илм-фандаги билимдонлик, нафси тўқлик, ота-онани муқаддас билиш, адолатпарварлик ва меҳнатсеварлик хусусиятлари жамулжам. Ҳар қандай халқнинг улувворлигини унинг тарихи, маданияти, адабиёти ва санъати, дилбар кўшиқлари намойиш этиб туради. Буни бир қарашда илғаб олиш унча қийин эмас. Нақшинкор иморатлар, минораю мадрасалар, тошга битилган қадимий ёзувлар, ўтда ёнмаган, сувда чўкмаган китоблар сўзлайди. Улар ҳар бир ўтган мардликка ҳам, номардликка ҳам, улувликка ҳам, маҳкумликка ҳам гувоҳлик бериб туради.

Халқимизни улув қилган қудрат унинг нафақат маънавияти, балки қадриятлари, урф-одатлари ва анъаналари ҳам эмасми? Ахир нон ёпаётган аёл қайси бир йўловчини тандирдан янги узилган нон билан сийламагунча ўтказади?! Унга гўдаклигидан қулоқларига қуйилган ҳақиқат шу. Бир тўғрам нон тишлаган ҳар бир инсон шу оилага бахту иқбол тилаб кетади. Ўзбек хонадонига шунда омад келаверади. Бу садоқатга қарангки, омонатини қолдириб ном-нишонсиз кетган юртдошини умрининг охиригача излайди, Ўзбек. Бу хонадоннинг баракаси шунда яна бир қарра ортади. Етти-ёт бегонани касал ётса кимлигини суриштириб ўтирмайди, холдан хабар олади, кўнгил сўрайди, дуосини

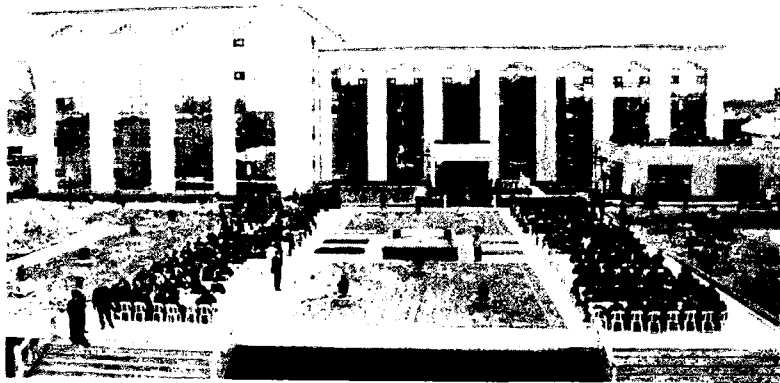
олади. Шунданми, бир йиғин бўлса бўлди, унга Худонинг ўзи етказади. Қўни-қўшни, қариндош-уруғ, таниш-билиш ва эл-юрт ёрдамга келади. Яна қайси халқда бор шундай бир-бирова меҳр-оқибат кўрсатиш, қийин пайда суянчиқ бўлиш одати. Ўзбекка дуо кетгани шу эмасми, ахир. Бутуни учун яшамайди ўзбек, ўздан кечиб, эртасини ҳимоя қилади у. Мўътабар Ватан гупровини кўзларига тўтиё қилиб яшайдиган барча халқларнинг келажаги буюк бўлиши муқаррар.

Яқинда шундай таомилни эшитиб қолдим. Кунчиқар мамлакат — Япония болалари боғчага жойлашишдаёқ Давлат байроғини кўзларига суртиб: «Шу байроқ ва Ватанга ҳамиша содиқ яшайман», деб қасамёд қилишаркан. Бу — катта садоқат рамзи эмасми? Мана Сизга кучли мафкура! Яна улар ўз фарзандларига «Япония бепоён мамлакат эмас, ошибтошиб ётган табиий бойликларимиз ҳам, афсуски, йўқ. Шу боис ақлимизни ишга солиб иш юритишимиз керак», дея очик-ойдин айтишаркан. Ёшлар ҳам шу маслаҳатга амал қилиб фаолият кўрсатишар ва муваффақиятларга эришаркан. Ўзини ҳурмат қилган халқ бошқа халқлар урф-одатларига ҳам ҳурмат билан қарайди. Хуллас, қайси мамлакатда одамлар ўз имкониятларини тўлиқ ишга сололса, янгиликлар яратишга қодир бўлган иқтисодий бошқариш механизмини ишлатолса, ўша ерда тараққиёт бошланади.

Истиқлол шарофати билан юртбошимиз раҳнамолигида янги жамият қуришга киришдик. Тилимиз ва динимиз ўзимизга қайтди. Бу эркин жамиятнинг мақсади — адолатли бошқарув, одамларга эътибор, эл-юрт учун қуончак бўлиш, мамлакатда ободончилик ва фаровонликка эришишдир. Бизнинг бой тарихий ва маданий тажрибамиз жаҳон ҳамжамиятига уйғун бўлиб қўшилиш, у ерда муносиб жой топиш имконини берди.

Бозорнинг ўзи сўнгги мақсад эмас, бозор муносабатлари — одамлар учун муносиб турмуш шароитини яратиш омили. Бизда эса Мустақилликнинг дастлабки қунлариданоқ

МУСТАҚИЛЛИК

МАНЗАРАЛARI

инсон манфаати, оилани мустаҳкамлашга, кексалар ва аёлларни улуғлаш, соғлом авлодни тарбиялашга эътибор қаратилди. Қисқа муддат ичида тупроқни шўрдан ва турли хил заҳарли моддалардан халос этиш, қишлоқларни табиий газ, ичимлик суви билан таъминлаш, ўсимликлардан олинадиган ҳосилни минерал ўғитларсиз кўтариш истиқболлари ишлаб чиқилди. Биоўғитлардан самарали фойдаланиш йўлга қўйилаётир.

Ўтган шонли 9 йил ичида қувнаб-қувнаб фахрланса арзийдиган озмунча ишлар ба-жарилдими? Келинг, яхшиси, бу улуввор фаолиятнинг айримларини санаб ўта қолай. Ана шу муборак саъй-ҳаракатлар туфайли кўркам боғу роғлар пайдо бўлди. Ўзбекистон тупроғида бошоқлари бўлик-бўлик, тилларанг бугдойлар етишди. Шоли фарамлари кўкча ўради. Зангори кошини бозорлар, мавзёлари уловчи маҳобатли кўприклар, осмонўпар иморатлар қада кўтарди. Равон ва текис йўллар, халқаро андозадаги аэропортлар иш бошлади. Кўчалар сўлимлашиб, маҳаллалар ободонлашди. Янги-янги шифохоналар, ошхоналар, супермаркетлар, чойхона, сўлимгоҳ ва гузарлар, мачитлар, лицей ва коллежлар, беш юлдузли меҳмонхоналар, мозийхоналар, университетлар, институтлар қурилиб ишга туширилди. Янгича ишлайдиган, янгича фикрлайдиган инсонлар ва корхоналар — тадбиркорлар, бизнесменлар, қўшма корхоналар, компаниялар, ҳиссадорлик жамиятлари, фермерлар, мулкдорлар пайдо бўлди.

Ҳаёт ҳеч қачон бир жойда тўхтаб турмайди. У бутун борлиқни, тирик мавжудотни ва инсон фикрларини янгилаб, тозартириб, ўз маромида давом этаверади. Ҳаётнинг энг адолатли қонуни ҳам аслида шу. Баъзан шуларни ўйлаб, ҳайратга тушасан киши. Тўққиз йил... Бундай қараса бу унча узоқ муддат эмас. Ошқора тан олиш керак, баъзи соҳаларда айрим муаммоларимиз ҳануз мавжуд бўлса-да, бироқ бутун тараққиёт ғилдираги фаровонлик ва маъмурилик томонга шахдам ғилдираб кетди.

Инсон бирор иш бошлаганда нияти тоза бўлса, бу покизалик унга бахт-омад келтиради. Бутун ишларимиз бароридан келаётгани, зафарлар қучаётганимизнинг боиси ҳам аслида шу тозалиқдандир. Қолаверса, ўтган болалар руҳини шод этмоқдамиз. Ўтганлар руҳи ҳеч шубҳасиз, инсонни қўллаб-қувватлайди. Хотира олдида таъзимда бўлиш, яхши одамларнинг савобли ишларини эслаб юриш, юксак инсонийликдан нишона. Хотира бор экан, миллат яшайди.

Ота-болаларимиз қадим-қадимдан қандай жамиятда яшамасин ҳаминша шахсни камол топтиришга ҳаракат қилиб келишган. Ҳар қандай жамиятнинг тараққиёти шахснинг баркамоллашувидан, маънавиятнинг юксалишидан бошланади. Истиқлол мафкурасининг асоси ҳам Мустақилликни мустаҳкамлаш ва баркамол авлод тарбиялаб вояга етказишдан иборатдир. Чунки ҳар жиҳатдан камол топган фуқаролар фаолиятигина мам-

лакатни тез раванқ топтиради. Қолаверса, ёшлар қалбига олижаноб туйғуларни қанча тез жойлай олсак, обод ва фаровон кунлар шунча тез яқинлашади. Ваҳоланки, алақачон ёшлар мустақиллик қўшиғини баралла куйлай бошладилар.

Тўққиз йил. Бу босиб ўтган йўлга назар солмоқ учун етарли муддат. Ўзбекнинг буюклиги унинг дунё англаб етган маънавиятидандир. Бу Парвардигорнинг назари тушган заминдан учирма бўлган алломалар кашф этган зиё жаҳондаги қанчалаб зимистон жойларга чироқ ёқмади. Улар битган китоблар дунёнинг қай гўшаларига бориб етмади. Ўзбекнинг буюклигига гувоҳлик берувчи ҳужжатлар бутун сероб. Улар маънавий бойликлар, нодир китоблар ва тошга муҳрланган мангу ўчмас чинакам санъат намуналаридир. Дунёнинг шу бугун раванқ топган қайси бир мамлакатига 9 та пойтахт шаҳар бўлган? Бизда эса Қиёт (Хоразм), Кот (Беруний), Афросиёб (Самарқанд), Бухоро, Хива, Самарқанд, Қўқон ва Насаф (Қарши) тарихимиздан гувоҳлик бериб турибди. Мана сизга ҳаққимизнинг маънавиятга шайдолигининг яна бир исботи. Биз аслида ана шундай улуғ халқнинг фарзандларимиз. Осмонимиз беғубор, юртда тинчлик-осойишталик ҳукмрон бўлишини истаимиз. Ўзбек ўғлонлари ҳеч қачон бировнинг тупроғига бостириб қирмайдилар. Она-юрт тупроғини улар ҳар қандай қуроланган душмандан қаҳрамонона ҳимоя қила оладилар ҳам.

Бошланган ислохотлар эндиликда ҳарбий соҳаларни ҳам қамраб олди. Энди сўз профессионал армия яратиш устида бормоқда. Собиқ тузум давридаги сон-саноксиз ҳарбий техника ва катта-катта қисмлар, армиялар замон талаби билан ўзини оқлай олмай қўйди. Бутун кичик-кичик ҳарбий гуруҳлар бутун бошли полк ёки дивизияни енгаётгани амалий ҳаётда ўз тасдиғини топмоқда. Шу боис ҳарбий соҳанинг янгича ислоҳ қилиш чора-тадбирлари ишлаб чиқилмоқда.

Юртбошимиз ҳар қадамда маънавият ва маърифатни юксак меҳр, алоҳида бир фидойилик билан ардоқлаб келмоқдалар. Ва ҳар доим миллийликка қайтиш, миллий ўзига ҳослик ва халқимиз буюклигини эътироф этиб, фахрлиниб гапирадилар. Бунда гап кўп экан. Чунки куч-қудрат билан маънавият қўшилаганда улуг жараёнлар содир бўлади. Миллат ва мамлакат ана шу сонияларда янада буюклик касб этади.

Ҳамиша инсонни соғлом ақл-заковат ва эҳтирос тўғри йўлга бошлайди, бошқаради. Ана шу икки ноёб неъматнинг меъёри мувоzanатда бўлгандагина инсон энг тўғри тўхтамага келади.

Ҳа, мамлакатимизда бугун чинакам маънода миллий тикланиш борасида улуг ўзгаришлар замони бошланди. Бу улуввор кунлар шуқуҳи билан барча юртдошларимизни муборакбод этамиз.

Мустақиллигимиз, бу бахтиёр, шавкатли кунларимиз абадий бўлсин!

Акмал САИДОВ

ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ ВА СИЁСИЙ ИСЛОҲОТЛАР

Ўзбекистонда том маънода кенг қўламли сиёсий ва демократик ислоҳотлар ҳамда инсон ҳуқуқлари ҳимоясини кучайтиришга қаратилган изчил сиёсат амалга оширилмоқда. Бу янгиланишлар кучли адолатли фуқаролик жамиятининг таркибий қисмлари бўлмиш ноҳукумат ташкилотларининг, оммавий ахборот воситаларининг ва инсон ҳуқуқлари бўйича миллий институтларнинг ўрни ва аҳамиятини тобора юксалтирмоқда.

НОДАВЛАТ ВА НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРИ ТИЗИМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Фуқароларнинг сиёсий фаоллиги уларнинг партиялардаги аъзолиги орқали ҳам, ноҳукумат ташкилотлари фаолияти орқали ҳам, гарчи у ҳокимият вакиллик органларига сайловларда қатнашмай, сиёсий ва мафкуравий курашдан четда турса-да, рўёбга чиқарилиши мумкин.

«Жамият ҳаётида нодавлат ва жамоат тизимларининг мавқеи ўсиб бормоқда. Сўнгги беш йил ичида жамоат бирлашмалари ва нодавлат ташкилотлари сони 1500 га кўпайиб, бугун уларнинг сони 2300 га етди. Улар фақат аҳоли фикрининг турли кўринишларини ифода этиб қолмасдан, одамларнинг ижтимоий фикрини шакллантиришга ҳам фаол таъсир кўрсатмоқда»¹.

Ўзбекистонда ноҳукумат ташкилотлари шаклланаётган фуқаролик механизмидир. Фуқаролар ёки юридик шахсларнинг ташаббуси билан тузилган бу қўнгилли ўзини ўзи бошқарувчи ташкилотлар хилма-хиллиги

билан фарқланади. Барча нодавлат ва жамоат бирлашмаларини бир неча гуруҳларга бўлиш мумкин:

Биринчи гуруҳ: аҳоли муайян йирик тоифаларининг ижтимоий манфаатларини кўзлаб ишлашга ихтисослашган ҳукуматга қарашли бўлмаган умуммиллий ташкилотлар. Бундай ташкилотлар жумласига: «Маҳалла» жамғармаси, Ўзбекистон Республикаси Хотин-қизлар қўмитаси, Ўзбекистон Республикаси Ногиронлар уюшмаси, «Қамолот» ёшлар жамғармаси, «Нуроний» фахрийлар жамғармаси киради.

Иккинчи гуруҳ: ихтисослашган миллий ва халқаро жамғармалар: «Экосан», «Соғлом авлод учун» жамғармаси ва чет элда таълим олиш учун истеъдодли ёшларни қўллаб-қувватлаш «Умид» жамғармаси, Амир Темур маданий-тарихий жамғармаси, Матбуотни демократлаштириш ва журналистларни қўллаб-қувватлаш жамғармаси, Оролни қутқариш жамғармаси, Марказий Осиё мамлакатлари маданият ва фан арбоблари анжумани.

Учинчи гуруҳ: ҳукуматга қарашли бўлмаган ҳуқуқни ҳимоя қилувчи ташкилотлар: шахс ҳуқуқларини ҳимоя қилиш қўмитаси, Инсон ҳуқуқлари ва гуманитар ҳуқуқни ўрганиш маркази, ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш.

¹ Каримов И. А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. Т. 7. — Т.: Ўзбекистон, 1999. — 384-бет.

Тўртинчи гуруҳ: ижодкор зиёлиларнинг миллий жамоат ташкилотлари: ёзувчилар, артистлар, рассомлар, бастакорлар, архитекторлар, кинематографчилар, шунингдек, судьялар ва адвокатларнинг жамоат ташкилотлари.

Бешинчи гуруҳ: миллий маданият марказлари (юзтадан зиёд), Ўзбекистонда яшовчи миллий (озчиликни ташкил этувчи) жамоалар вакиллари маданияти, урф-одатларини сақлаб қолиш мақсадида бирлаштирилган.

Олтинчи гуруҳ: умуммиллий хайрия жамиятлари ва хилма-хил жамғармалар: жумладан, Болалар жамғармаси, Болалар уйлари тарбияланувчиларини ижтимоий ҳимоя қилиш жамғармаси, Республика талабалар жамғармаси ва ҳоказолар.

Еттинчи гуруҳ: ижтимоий аҳамиятли ва ижодий қизиқишлар билан боғлиқ, асосан, экология масалалари бўйича маҳаллий бирлашмалар, сайёҳлик ва бадий ҳаваскорлик клублари, ногирон болалар ота-оналарининг бирлашмалари.

Саккизинчи гуруҳ: жамоатчилик муассасалари: «Ижтимоий фикр» жамоатчилик маркази. Журналистларни тайёрлаш халқаро жамоатчилик маркази, шунингдек, Самарқанддаги мушкул вазиятларда аёллар ва ўсмирларга руҳий ёрдам кўрсатиш билан шуғулланувчи «Сабр» ишонч маркази каби ҳукуматга қарашли бўлмаган маҳаллий ижтимоий муассасалар.

Қисман ҳукуматга қарашли ҳолда (давлатнинг ташкилий ва моддий-молиявий қўллаб-қувватлашда) тузилган бир қатор жамғармалар, марказлар ва жамиятларнинг ҳукуматга қарашли бўлмаган ташкилотларга айланишини тенденция сифатида эътироф этиш мумкин. Бу Ўзбекистонда нодавлат ташкилотлари ҳаракатининг шаклланишига хос хусусиятидир.

Нодавлат тижорат ташкилотлари:

1. Ўз устави Конституцияга ва қонун ҳужжатларига мувофиқ бўлган тақдирда уни адлия органларида рўйхатдан ўтказиш ҳуқуқига эга;

2. Ўзининг ижтимоий аҳамиятли лойиҳаларини амалга ошириш учун ҳар қандай қонуний асосида ишлаб турган дунёвий ташкилот ва фуқаролардан ҳомийлик ёрдами олиши мумкин;

3. Мамлакат минтақаларида ўз филиаллари ёки бошқа таркибий бўлинмаларини тузати, бошқа ноҳукумат ташкилотларининг муассислари бўлиши мумкин;

4. Ижодий, хайрия, маданий-маърифий

ахборотга оид, ижтимоий-қўмақлашувга оид ва жамият учун фойдали бошқа фаолиятни амалга оширади;

5. Зарурат бўлганда муҳтож фуқаролар ёки бошқа ноҳукумат ташкилотларини ҳуқуқий жиҳатдан қўллаб-қувватлайди;

6. Ўз низоми доирасида халқаро фаолият билан шуғулланиши ва чет эл нодавлат ташкилотлари билан алоқа боғлаши мумкин;

7. Давлат ҳокимияти вакиллик органларига сайлов компанияларида ёки бошқа сиёсий фаолиятда иштирок этмайди;

8. Одамлар соғлиги ва руҳиятига зарарли, Ўзбекистон Республикаси халқининг маънавий ва маданий қадриятларига путур етказишга қаратилган фаолият олиб бормайди.

Нодавлат ташкилотларини ривожлантиришнинг яқин истиқболлари қандай? Улар шаҳар маҳаллаларида, шунингдек, ёшлар, аёллар, фахрийлар ўртасида жадал ривожланади. Ноҳукумат ташкилотларининг ҳокимликлар томонидан қўллаб-қувватланадиган ижтимоий лойиҳалари оммавийлашади.

«Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, нодавлат ва жамоат ташкилотларининг ривожланган тизими жамиятда манфаатлар уйғунлигини қарор топтириш ва мустаҳкамлашга хизмат қилиши лозим. Бу тизим давлат тузилмалари фаолиятини муайян маънода тўлдириши, уларга нисбатан маълум бир мувозанатни таъминловчи воcита вазифасини бажариши керак»¹.

МАҲАЛЛА ВА ЎЗИНИ ЎЗИ БОШҚАРИШ ОРГАНЛАРИ: ЭРКИНЛАШТИРИШ ВА ЗАМОНАВИЙЛАШТИРИШ

Ўзбекистонда ислоҳ қилинаётган сиёсий тизимда пайдо бўлаётган янгиликлар билан бир қаторда, кўникиб қолинган ижтимоий тузилмалар ҳам бемалол амал қилмоқда. Улар янгиликлар таъсирида ўзгаришти, шунингдек, биз хоҳласак-хоҳламасак жаҳондаги демократлаштириш тажрибасидан фойдаланамиз. Қолаверса, ўзимизда ҳам бундай имкониятлар мавжуд. Бу — кўп авлодли (катта оила), тенгдошлар ва ҳамюртларнинг уюшмаси (гап,) кўшнларнинг ҳудудий жамоаси — маҳалладир. Маҳалла Урта Осиёда кўпминг йиллик тарихга эга бўлиб, ҳозирда унинг мақоми шаҳарлар ва қишлоқларда маъмурий муносабатларни демократлаштириш асоси сифатида замонавийлашмоқда.

¹ Каримов И. А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард мақсадимиз. — Т.: Ўзбекистон, 2000, — 10—11-бет.

Собиқ совет даврида аввало якка тартибда қурилган уйларда ва шаҳарнинг эскидан қолган қисмларида яшовчи (шу жумладан, кўп миллатли) аҳоли ўртасида ишлаб турган маҳалла тизимининг ҳуқуқлари чекланган эди. Бироқ маҳаллалар бирдамлик ва ўзаро ёрдам муаммоларини анча самарали ҳал қилар, шу аснода инсонпарварлик муносабатлари сақланиб қолган эди. Эндиликда саноат шаҳарларининг кўп қаватли даҳалари ва кўчалари аҳолиси ҳам маҳалла бўлиб яшашнинг ташкилий ва маданий тамойилларига кўра бирлашдилар.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари вакиллик ва ижро этувчи ҳокимиятга нисбатан демократик посанги бўлиши ва тийиб туриш тизимида масъулиятли ўрин тутади. Ўзини ўзи бошқариш органлари маҳаллалардан келиб чиққан. 1992 йил 2 сентябрда қабул қилинган Қонун белгилайдики, қишлоқ ва овулларда, шунингдек, шаҳарлардаги турар жойларда фуқароларнинг йиғинлари ўзини ўзи бошқариш органлари ҳисобланади. Улар 2,5 йил муддатга раисни (оқсоқолни) ва унинг маслаҳатчиларини сайлайди.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари қандай ишлар билан шуғулланади?

Биринчидан, фуқароларга жамият ва давлат ишларини бошқаришда иштирок этиш борасидаги ҳуқуқларини рўёбга чиқаришда кўмаклашади.

Иккинчидан, ўз ҳудудида ижтимоий ва ҳўжалик вазифаларини ҳал этиш, шунингдек, маданий-оммавий тадбирларни ўтказиш, қонунларни ижро этишда давлат ҳокимияти ва бошқарув органларига кўмаклашиш мақсадида фуқароларни уюштиради.

Учинчидан, миллатларга тотувлик бўлишига кўмаклашади, негаки кўпгина аҳоли пунктларининг этник таркиби хилма-хилдир.

Тўртинчидан, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ўз мулки, молияси, бюджетига эга, кичик корхоналар, ширкатлар, устакхоналар, ҳўнармандчилик цехлари ташкил этади, ана шу мақсадлар учун банк кредити олади.

Бешинчидан, фуқаролар йиғинининг энг эътиборли ваколатларидан бири — оқсоқолнинг корхоналарга, муассасаларга, фуқароларга эгалик қилиш, фойдаланиш учун ва ижарага ер бериш тўғрисидаги қарорларини тасдиқлашидир.

Олтинчидан, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариши орқали давлатнинг ижтимоий ёрдамидан фойдаланишни ҳуқуқий расмийлаштириш ва ижтимоий ёрдамни ўта ночор аҳолига тақсимлаш амалга оширилади.

Яшаш жойларида аҳоли ўртасидаги ҳуқуқматга қарашли бўлмаган барча ишлар тизimini бутун мамлакатда ўз бўлимларига эга бўлган нуфузли «Маҳалла» жамғармаси уюштиради.

Оқсоқол давлат ҳокимияти ва бошқарув органларида, суд идораларида, юридик ва жисмоний шахслар билан муносабатларда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари манфаатларини ҳимоя қилади. Оқсоқол — туман ва шаҳарлар бўғинидаги давлат хизматчилари билан самарали ҳамкорлик қилиш ваколатига эга бўлган жамоат арбобидир. Ҳокимлар, қоида тариқасида, оқсоқолларнинг фикрига эътибор билан қарайдилар.

Жойларда бюджетни шакллантиришда маҳаллаларнинг иқтисодий манфаатларига кўпроқ ўрин берилиши зарур. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқаруви раҳбарларининг ижтимоий ва ишчанлик маданиятини ошириш мақсадида кенг жамоатчилик иштирокида уларни аттестациядан ўтказади.

**Шу тупроқда туғилди,
шу юртга меҳнати сингган ҳар бир инсон — агар у бизнинг Ватанимизни,
тупроғимизни худди биз каби муқаддас билса —
Ўзбекистон фуқароси деб санапшига пойиқ.**

Ислом КАРИМОВ

Маҳаллаларнинг расмий сардорлари албатта ёши улўғ кишилар бўлиши керак деб ўйламаслик лозим. Тўғри, уларнинг мутлоқ кўпчилиги 40 ёшдан ошган, лекин 65—70 ёшдан юқори эмас. Шундай ҳолатни кузатиш мумкин: агар оқсоқолликка анча кекса киши сайланган бўлса унинг маслаҳатчилари орасида ўрта ёшли кишилар кўп ва аксинча, ўрта ёшли оқсоқолнинг маслаҳатчилари эса кўпроқ кексалар бўлади. Бу кишилар кўчалар, кўп қаватли уйлар ёки анъанавий маҳаллаларда қариндош оилалар бирлашмаси вакиллари дидир. Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, Ўзбекистон жамоасини оилалар бирлашмаси деб қараш мумкин.

ЭРКИН ВА МУСТАҚИЛ ТЎРТИНЧИ ҲОКИМИЯТ

Ўзбекистон Республикаси Президенти И. А. Каримов оммавий ахборот воситаларини тубдан ислоҳ қилиш зарурлигини: «Оммавий ахборот воситалари жамиятимизда ҳақиқий «тўртинчи ҳокимият»га айланиши, фуқароларнинг сиёсий ҳуқуқ ва эркинликларини рўёбга чиқаришда энг таъсирчан омил бўлиши керак», бир неча бор таъкидлаб ўтганлар.

Мамлакатимиз мустақил сиёсий тараққиётининг биринчи босқичида оммавий ахборот воситаларининг аксарияти Ўзбекистон Республикасининг халқаро ҳуқуқининг суверен субъекти сифатидаги, ўзининг кўпмиллатли халқи миллий манфаатлари-

нинг ифодаловчиси сифатидаги моҳияти ва аҳамиятини фуқаролар онгига етказиб бера олдилар. Оммавий ахборот воситалари миллатлараро осойишталик ва тотувлик сақлашни ҳамда мустақамланишига ўз ҳиссасини қўшмоқда, Конституция ва қонунларни, ислохотларнинг изчил амалга ошаётганини тушунтириб бермоқда. Айни чоғда демократик жараёнларнинг чуқурлашуви оммавий ахборот воситаларидан касбий малака ва маҳорат янгича, юксак даражада бўлишини, шахс, жамият ва давлатнинг ҳаётий муҳим манфаатларига дахлдор муаммоларга рўйи-рост қарашни, уларни кўтариб чиқишни талаб қилмоқда.

Ўзбекистон оммавий ахборот воситаларининг ҳуқуқий негизини «Ахборот олиш кафолатлари ва эркинлиги тўғрисида»ги, «Журналистик фаолиятини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги (ҳар иккаласи ҳам 1997 йил 24 апрелда қабул қилинган) ва «Оммавий ахборот воситалари тўғрисида»ги (1997 йил 26 декабрда қабул қилинган) Қонунлар жиддий мустақамлади. Улар вужудга келтирган янги ҳуқуқий имкониятларни оммавий ахборот воситаларининг ўзига хос муаммолари билан солиштирилса, уларнинг вазифалари ва уларни янгилаш истиқболлари яққолроқ аён бўлади.

Журналистик фаолиятини ҳимоя қилиш Ўзбекистон қонунчилигидаги янгилкидир. Журналистик фаолиятини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик чоралари белгиланди.

Оммавий ахборот воситалари эркин ва мустақил «тўртинчи ҳокимият» сифатида ишлаши учун нималар қилиш зарур?

Биринчидан, давлат ҳокимиятининг барча «тармоқлари», сиёсий партиялар, нодавлат ва жамоат ташкилотлари, уларнинг раҳбарлари, мансабдор шахслар оммавий ахборот воситаларининг фаолиятини қонун йўли

билан кафолатловчи барча нормаларни рўёбга чиқаришда намуна бўлишлари лозим. Суд журналистлар ва оммавий ахборот воситаларининг ҳимояловчиси бўлиши керак.

Иккинчидан, самарали ишловчи ва халқаро андозаларга мос журналист кадрлар тайёрлаш ва тарбиялаш миллий тизимини шакллантириш лозим. Учинчидан, шундай шартшароит яратиш керакки, токи норасмий жамоатчилик фикри, ноҳукумат ташкилотлар, жамиятда обрў-эътиборли фан ва маданият арбоблари журъатли ва ҳалол журналистларни фаолроқ қўллаб-қувватласинлар.

Тўртинчидан, мамлакатимиздаги хусусий инвестицияларни оммавий ахборот воситаларига, матбаа воситаларини янгилашга сарфлашни рағбатлантириш керак.

Бешинчидан, Ўзбекистон оммавий ахборот воситаларининг халқаро алоқаларини қўллаб-қувватлаш лозим.

Санаб ўтилган ва бошқа бир қатор амалий ташкилий, ҳуқуқий тадбирларни амалга ошириш «Ҳар бир фуқаронинг ўз фикрини эркин ифода қилиш, ахборот олиш, давлат ва жамият қурилишининг ўта муҳим масалаларини муҳокама этишда фаол қатнашиш ҳуқуқини таъминлаш демакдир»¹.

ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ ВА ДЕМОКРАТИК ИНСТИТУТЛАР ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

XXI аср бошида олдимизда қуйидагидай мураккаб вазифалар турибди:

биринчидан, бутун бир авлоднинг руҳиятини ўзгартириш ва унда янги сиёсий ва ҳуқуқий маданиятни тарбиялаш;

¹ Каримов И. А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард мақсадимиз. — Т.: Ўзбекистон, 2000. — 12-бет.

иккинчидан, жамиятимизнинг айрим гуруҳлари ўртасида ҳар қандай экстремизмни, муросасизликни истисно этиш ҳамда ҳар шахснинг ҳуқуқлари ва эркинликларига риоя этилишига кўмаклашиш.

Ўзбекистон 100 дан ортиқ халқаро шартномалар ва конвенцияларга, шу жумладан, инсон ҳуқуқлари бўйича 40 дан ортиқ ҳужжатларга қўшилди.

Булар орасида Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси, фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги, Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги Халқаро Пактлар, Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги, Оналикни муҳофаза қилиш тўғрисидаги конвенциялар бор.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистонда инсон ҳуқуқлари тўғрисидаги қонунчилик ҳужжатлари тизимини вужудга келтирувчи 100 дан ортиқ муҳим қонунлар қабул қилинган. Бу қонунлар инсон ҳуқуқларини қуйидаги турларига бағишланган:

Биринчидан: фуқароларнинг шахсий ҳуқуқлари тўғрисидаги қонунлар. Чунончи, виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида (янги таҳрирда), таълим тўғрисида, фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисида, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини бузадиган хатти-ҳаракатлар ва қарорлар устидан судга шикоят қилиш тўғрисида, муқобил хизмат тўғрисида ва бошқа қонунлар қабул қилинди.

Иккинчидан: фуқароларнинг сиёсий ҳуқуқлари тўғрисидаги қонунлар. Сиёсий партиялар тўғрисида, оммавий ахборот воситалари тўғрисида, Президент сайлови, Олий Мажлисга, маҳаллий Кенгашларга сайловлар тўғрисида, фуқароларнинг сайлов ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида, касба уюшмалари тўғрисида ва бошқа қонунлар қабул қилинди.

Учинчидан: фуқароларнинг иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқларига оид қонунлар. Бу соҳада ҳозирдаёқ 100 га яқин, шу жумладан, мулк, тадбиркорлик, ижара, ер тўғрисидаги, давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш, давлат, уй-жой фондини хусусийлаштириш, меҳнатни муҳофаза қилиш, суғурта, аҳолини иш билан таъминлаш, истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги ва бошқа қонунлар қабул қилинди.

Халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этган тамойилларига содиқ бўлишни ўз миллий манфаатларимиз тақозо этмоқда. Бу Ўзбекистон учун халқаро ҳуқуқ нормаларининг устуворлиги эътироф этилишини, инсон ҳуқуқларини мустақамлашга мойилликни, демократия, фуқаролар осойишталиги, миллий ва миллатлараро тотувлик ғояларига содиқликни билдиради.

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг тавсияларига кўра Ўзбекистонда инсон

ҳуқуқлари бўйича қуйидаги миллий институтлар тузилган ва ишлаб турибди:

1. Инсон ҳуқуқлари бўйича Олий Мажлис вакили (Омбудсман 1995 йил);

2. Олий Мажлис ҳузуридаги Амалдаги қонун ҳужжатлари мониторинги институти (1996 йил);

3. Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий маркази (1996 йил).

Омбудсман Ўзбекистонда анча кенг ҳуқуқий мақомага эга. Унинг фаолияти давлат ва фуқаро, жамият ва шахс ўзаро алоқаларининг энг муҳим соҳаларини, тарбиявий ва маърифий вазифаларни қамраб олади. Омбудсман инсон ҳуқуқлари бузилганлиги ҳақидаги шикоятларни кўриб чиқади ва текширади, бу бузилишларни бартараф этиш чораларини тақлиф этади, уларга йўл қўйган шахсларни қонунда назарда тутилган жавобгарликка тортиш тўғрисида мурожаат этишга ҳақлидир.

Омбудсман мамлакатда инсон ҳуқуқларига риоя этиши билан боғлиқ вазиятни ўрганиши, уларнинг бузилишини келтириб чиқарадиган ҳолатларни аниқлаши, миллий қонунчилик ҳужжатларини инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро шартномаларга мувофиқлигини таҳлил этиши, инсон ҳуқуқларига риоя этилишига қаратилган амалий чоратадбирларни назарда тутувчи дастурларни ишлаб чиқиши зарур.

Ўзбекистон Республикаси Омбудсмани томонидан фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш учун кўрилаётган чора-тадбирлар бундай институтнинг жаҳондаги 100 дан зиёд мамлакатда ишлаб турган умумий йўналишларига тўла мос келади. Ўрта Осиё давлатлари ичида Омбудсман биринчи бўлиб Ўзбекистонда ишлай бошлади.

Ҳозирги кунда бу соҳадаги энг муҳим вазифалардан бири, мамлакатимиз минтақаларида Инсон ҳуқуқлари бўйича вакил самарали фаолият кўрсатиши учун шартшароит яратиш, Омбудсман институтининг мустақиллигини таъминлаш зарур.

Бундан ташқари, инсон ҳуқуқлари соҳасида Миллий ҳаракат дастурини ишлаб чиқиш, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қиладиган давлат ва жамоат ташкилотларининг яхлит тизимини барпо этиш лозим.

Бу — Ўзбекистоннинг, давлат мустақиллиги йилларида пайдо бўлган сиёсий ва ҳуқуқий маданияти учун янги ҳодисадир.

Юртбошимиз таъкидлаганларидай, «Ўз ҳақ-ҳуқуқини танийдиган, ўз кучи ва қобилиятига таяниб яшайдиган, атрофда рўй берётган воқеа-ҳодисаларга мустақил муносабатда бўладиган, шу билан бирга, ўз шахсий манфаатларини мамлакат ва халқ манфаатлари билан уйғун ҳолда кўрадиган эркин шахсни шакллантириш учун барча зарур шарт-шароитларни яратиш даркор».

КАДРДОН НАШР

Мен бир нуроний, уруш кўрган ижодкорман. Урушда ҳам душманга қарши бир қўлда қаламу, бир қўлда қурол билан жанг қилганман. Лекин ҳаётда нимаики яхши нарсаларга эришган бўлсам, ана шу қалам туфайли эришганман. Бугунги кунда ҳам кексайиб қолганимга қарамай Республикамиз матбуот нашрларининг ҳеч бири назаримдан четда қолмайди, шу жумладан, «Мулоқот» ҳам. Лекин «Мулоқот»нинг ўрни бошқача, фалсафий тоши оғирроқ, ҳаётга аралашуви жиддий. Мен бу гапларни тўла ишонч ва асосим борлиги учун айтяпман. Айниқса, журналнинг меросимизни халқимизга таништируви нур устига нур.

Севиқли журналимиз ўн ёшга тўлаётган экан, мен уни ҳаётдаги биринчи мураккаб ўн йиллик довондан муваффақиятли ўтганлиги билан чин қалбимдан табриклайман, келажак ишларига ривож тилайман. Нуроний журналист,

шоир сифатида яна бир нарсани таъкидламоқчиманки, «Мулоқот» журнали Республикамиздан ташқарида ҳам ўз ўқувчиларига эга, бу албатта қувончли ҳол. Келажак ўн йилликларда қадамнинг бундан-да шахдам бўлсин, кадрдон «Мулоқот»!

«Мулоқот»нинг кўнглимни ёритадиган жиҳатларидан яна бири — у биз каби кекса ижодкорларни ҳам унутмайди. Шахсан мен 80 ёшга тўлганимда журнал биринчилардан бўлиб табриклаган, шеърларимни ёритган. Шунинг учун ҳам қачон янги нарса ёзсам, энг аввал, «Мулоқот»га олиб боргим келади. Айниқса, журналда республикамиз мустақиллигига бағишлаб ёзган «Хуррият» шеъримнинг илк бор дунё юзини кўриши мен учун қувончли бўлган.

Узоқ йиллик тажрибамдан келиб чиқиб айтаманки, журналда ёритилаётган айрим илмий-фалсафий мақолаларда фикрни исботловчи таҳлил

юки янада кучайтирилиши билан бирга улар кенг журналхонлар оммасига тушунарли раваном ҳамда содда тилда берилса айни кўнгилдаги иш бўларди.

НАЗАРМАТ,
Ўзбекистонда хизмат
кўрсатган
маданият ходими

ҲИҚМАТЛАР

Дўстлик — ҳаёт зарурати, чунки умри гарчанд роҳат-фароғатда утса ҳам ҳеч кимса ҳаётини дўстсиз ўтказишни истамайди.

АРАСТУ

Кимки дунёда ўз дўстлари борлигини билмас экан, дунё ҳам уни билиши шарт эмас.

И. ГЁТЕ

Биз билан биргалашиб ҳеч ким қувонмас, бахтимиз ҳам нақадар уз жозибасини йўқотган бўларди! Биз учун биздан ортиқроқ қайгурувчи дўстимиз бўлмаганда, кулфатларга чидашимиз ҳам қанчалар оғир бўларди!

ЦИЦЕРОН

Соғайиб кетишингни худди байрамдек кутувчи дўстларинг борлигини билсанг, ҳатто касалга чалиниш ҳам ёқимли туюлади.

А. ЧЕХОВ

Тез дўстлашма, дўст бўлдингми, бир умр дўстлигингча қолишга интил, нега деганда биронта дўсти бўлмаслик ҳам, дўстни ҳадеб алмаштиравериш ҳам бирдай уятдир.

СУҚРОТ

Фақат чин дўст дўстининг заиф томонларига чидайди.

В. ШЕКСПИР

Дўст топай десанг, қасоскор бўлма.

ҚОБУС

ЗАРУРАТ

Ижтимоий тараққиёт қонуниятларининг амал қилиш, намоён бўлиш хусусиятининг асосий объектив унсурларидан бири — инсоний эҳтиёж ва манфаатлардир. Улар аслида ҳаёт қонуниятларининг ўзгармас ва доимий талабларини субъект, яъни инсонга ўтказиш баробарида уни борлиқнинг объектив шарт-шароитлари билан боғлайди.

Илмий нуқтаи назардан қараганда, эҳтиёж ва манфаат — ижтимоий қонуният талабларининг дастлабки ифодасидир. Лекин фалсафада «эҳтиёж» ва «манфаат» тушунчалари кўпинча тенглаштирилади. Ҳақиқатан ҳам улар маъно-моҳиятига кўра, муштарак ва ўзаро чамбарчас боғлиқ. Бироқ улар инсон фаолияти занжиридаги турли бўғин ёки ҳалқа сифатида бир-биридан фарқланиши зарур. Бу бўғинларнинг ҳар бири қонуниятлар тизимидаги зарурий ҳалқалар сифатида намоён бўлади.

Эҳтиёж биологик ва ижтимоий тизимларнинг муҳим хоссасидир. Сирасини айтсак, эҳтиёж деганда биз ўз ҳолича мавжуд, мустақил табиий ва ижтимоий нарса ёки ҳодисанинг намоён бўлиш ва яшашини тақозо этадиган заруратни тушунамиз. Ҳар бир тизимнинг муайян шаклга амал қилиши эса ҳаёт қонуниятлари асосида ривожланиб давом этаётгани, олий ҳакам — вақт карвони бир зум ҳам тўхташ билмаганидан дарак беради, моҳиятан унинг аҳволи ва сифат кўрсаткичларида ўз ифодасини топади. Қачонки, ушбу тизимнинг объектив зарурий ҳолати билан амалдаги ҳолати ўртасида тафовут, зиддият пайдо бўлса, эҳтиёжга зарурат туғилади.

Бинобарин, эҳтиёж ушбу тизимнинг ботиндаги шундай бир қонуний зиддиятдирки, у аслида эҳтиёж эгаси — субъект билан

ижтимоий муҳит — объект ўртасидаги зиддиятдан келиб чиқади ва натижада ўзининг амалдаги фаолият мезонини белгилайдиган моддий, маънавий, қувват (энергия), ахборот каби таркибий тузилмаларга эга бўлади. Биологик ва ижтимоий тизимлар табиий ва ижтимоий муҳит билан муносабатга киришар экан, ўзига хос фаоллик туфайли бу зиддиятларни бартараф этиш имконига эга бўлади. Шу боис ҳам ижтимоий эҳтиёж ижтимоий тизимнинг ўз ички зиддиятларини ҳал қилишга қаратилган самарали ҳаракатлар билан узвий боғлиқдир.

Инсоннинг табиий-биологик эҳтиёжлари айнан тарихий бир даврда муайян ишлаб чиқариш усули сифатида намоён бўлади, яъни истеъмол маҳсулотларини ишлаб чиқариш воситалари яратади. Бу қуйидаги шаклларда кечади: аввало истеъмол учун маҳсулот яратилади; истеъмол усулларини шакллантириш орқали эса истеъмолчида ишлаб чиқарилган маҳсулотга эҳтиёж уйғотилади. Шунинг учун дастлаб эҳтиёж субъектнинг ички зиддияти эмас, балки унинг ҳаётига хос аниқ тарихий шарт-шароит ҳисобланади.

Инсон энг аввало, асосий, яъни мавжудлик эҳтиёжларини қондирмас экан, унинг ҳаёти, яшаш тарзи тўғрисида гап ҳам бўлиши мумкин эмас, лекин бу эҳтиёжларни қондириш ишлаб чиқариш билан, яъни уларнинг мавжудлик шарт-шароити билан узвий боғлиқ бўлади. Бу — эҳтиёж шу ишлаб чиқариш усулининг мавжудлиги ва ривожланишини белгилаб берадиган қонуниятларнинг субъектив ифодаси деганидир.

Ижтимоий эҳтиёжлар кишиларнинг ҳаётининг муайян таркибий тузилмаларига зарурат сезаётганини билдириб туради. Бу за-

ҲАЛҚАЛАРИ

рурат ҳалқалари қуйидагилардир: жамиятдаги маълум ижтимоий мавқеига эга бўлиш; бу мавқеини қўлдан бермаслик учун зарур бўладиган ижтимоий фаолият; маънавий қадриятлар ва бошқалар.

Эҳтиёж субъект ботинидаги зиддиятли хусусият сифатида инсоннинг ҳаёт қонуниятидан келиб чиқадиган фаолиятини ижтимоий ҳаётдаги пишиб етилган муаммо ва зиддиятларни ҳал этишга ундовчи устувор омил сифатида намоён бўлади. Таъкидлаб ўтиш лозимки, турли эҳтиёжлар ўзаро бирлашиб яхлит бир тизимни ташкил этади. Бу тизимда жамиятнинг мавжудлик ва ривожланиш имкониятлари бир-бири билан ҳокимлик ва тобелик ҳолатида намоён бўлади. Бу муносабатларда ижтимоий эҳтиёжлар устуворлик қилади, чунки улар ижтимоий қонуният талабларини ифода этади. Субъектнинг муайян тизимдаги мавжудлик ҳолатини, аввало ижтимоий шароит зарурати белгилайди. Бу зарурат биологик эҳтиёжлар орқали намоён бўлади. Муайян эҳтиёжлар шу тариқа манфаатга айланиб боради.

Субъектнинг ижтимоий манфаати унинг ўзи яшаб турган, фаолият кўрсатаётган тизимга қаратилган муносабати маҳсули ўлароқ шаклланади. Бу муносабатлар аввало ижтимоий тизим ва ушбу тизимда фаолият кўрсатаётган субъект эҳтиёжлари воситасида намоён бўлади. Муайян манфаат аввало эҳтиёжларни қондириш жараёнида вужудга келадиган, бу жараёнга қаршилик кўрсатадиган, турли хил муаммо ва қийинчиликлар туғдирадиган шароит бўлади. Ҳақиқатан ҳам, инсон эҳтиёжлари, уларни қондиришга қаратилган восита ва усуллар, шарт-шароитлар — ҳамма-ҳаммаси жамиятда, ижтимоий ҳаёт бўғинида вужудга келади. Лекин жамиятдаги ижтимоий муносабатлар ана шу эҳтиёжларнинг қондирилишига хизмат қилиши мумкин. Айнан шундагина субъект, гуруҳ ёки ташкилот ва бирликнинг ижтимоий тизимга нисбатан маҳсус муносабати шаклланган. Фақат шу негизда, яъни эҳтиёжлар субъекти билан уларни қондириш шарт-шароити ўртасидаги объектив диалектик зиддиятлар асосида манфаат вужудга келади. Манфаат субъектнинг ўз мавжудлик шарт-шароитига, яъни ўзининг турли хил ва характердаги эҳтиёжларини қондириш шароитига бўлган муносабати ва фаолиятининг ифодасидир. Аслида ижтимоий жараён ва ҳодисалар мавжудлигининг асосий омилларидан бири фаолиятдир. Манфаат айнан ана шу фаолиятни тақозо этади. Фаолиятсиз — манфаат, манфаатсиз — фаолият йўқ. Фаолият — субъектнинг объектга нисбатан мақсадга мувофиқ ҳолда таъсир кўрсатиши деганидир.

Кишилик жамияти тарихидаги энг муҳим манфаатлардан бири — гуруҳий манфаатлардир. Шўро фалсафасида у синфий манфаат дея талқин этилар ва ижтимоий жараён ва ҳодисалар моҳиятини ёритишда айнан ана шу мезонга амал қилинар эди. Воқеликнинг йўқсиллик манфаати нуқтаназаридан ёритилиши қандай оқибатларга олиб келгани ҳаммамизга яхши маълум.

Социология фани нуқтаназаридан ёндошилса, кишилар маълум мақсадга қаратилган фаолият рўйрат экан, муайян ижтимоий муҳит баргида ҳар хил тузилмаларга бирлашади. Бу тузилмалар, аввало аъзоларининг турмуш тарзи ва шарт-шароити умумийлигига, аъзоларга хос бўлган умумий белги ва сифатларга, уларнинг маълум тарихий ҳудуд ва ижтимоий муассасаларга мансублигига асосланган бўлади.

Ижтимоий гуруҳ аъзоларининг умумий манфаати умумий ижтимоий фаолиятни вужудга келтиради. Манфаатлар нақадар ривожланган ва юксак даражага етган бўлса, уларнинг субъекти ҳам шу қадар ривожланган бўлиб ижтимоий аҳамиятли фаолиятга ҳам шунчалик қодир бўлади. Жамиятда бозор қонуниятларига амал қилина бошлаши, рақобатчилик муҳитининг шаклланиши ва эркин тадбиркорлик учун барча имкониятлар яратилиши натижасида ишлаб чиқариш таркиби қонуний асосда ўзлаштирилади. Бу ҳол ҳақиқий рақобат муҳитидагина юз беради. Тадбиркорлар рақобатбардош ишлаб чиқаришни вужудга келтириш учун тинимсиз ҳаракат қилар экан, охир-оқибатда ўзлари ҳам бўйсунушга мажбур бўладиган шарт-шароитни шакллантирадилар.

Гуруҳий манфаат умумий бўлиб, гуруҳ аъзоларининг ижтимоий ҳаётнинг ҳамма соҳаларига қаратилган муносабатини ифода этади. Демак, ижтимоий манфаат инсон муайян ижтимоий гуруҳ ва табақанинг ягона социал тизимга нисбатан ўзининг ижтимоий ишлаб чиқаришдаги аҳволига мос муносабатини билдиради. Бу эса шундан далолат берадики, жамият токи ана шу гуруҳлар фаолиятида, мужассамлашган социал эҳтиёжлар тимсолида ўзи вужудга келтирган социал субъект, бирлик ва уларнинг эҳтиёж ва манфаатларини етарли даражада қондирмас экан, ўша тузилмаларда амалдаги ижтимоий тизим ва тизимни ўзгартиришга қаратилган гаразли кучлар юз кўрсатиши мумкин.

Сирасини айтганда, умумсоциологик қонуниятларнинг талаби фақат мазкур жамиятдаги ижтимоий эҳтиёжлар ва шу эҳтиёжлар субъекти бўлган гуруҳлар фаолияти натижаси орқали рўёбга чиқади.

Таъкидлаш жоизки, ижтимоий субъект

ULUG' MAQSADLAR BILAN YASHAYMIZ!

Istiqlolga erishganligimizning 9 yilligi arafasida yoshlar ta'lim-tarbiyasiga, kadrlar tayyorlash va tanlash ishlariga Prezidentimiz tomonidan katta e'tibor berilmoqdaki, jahon tarixida boshqa mamlakatlarning birontasida bu sohaga bunchalik darajada e'tibor qaratilgan emas. Buning o'ziga xos sababi bor, chunki Vatan ravnaqining istiqboli ham kelajak avlod ta'lim-tarbiyasi bilan, ertangi kunimizni yaratuvchi yoshlarni kamol toptirish bilan bog'liq. Bu haqda «Muloqot» jonkuyarlik bilan birinchilardan bo'lib maqolalar e'lon qildi. Ularda ta'kidlanganiday, mustaqilligimizning qisqa davrida bu borada erishilgan yutuqlarimiz esa tanlagan yo'limizning, qo'yilgan ustuvor vazifalarimizning haqadar to'g'riligi va hayotiyligini ko'rsatdi.

Respublikamizda Hamdo'stlik mamlakatlari orasida birinchilardan bo'lib «Ta'lim to'g'risida»gi qonunning qabul qilinishi, «Maktabgacha tarbiya», «Umumiy o'rta ta'lim», «Maktabdan va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar», «Yoshlar siyosatiga oid» kabi qator konseptsiyalar va dasturlar yaratildi.

Jamiatimizdagi yangilanish jarayoni yoshlar tarbiyasida ham yirik o'zgarishlar qilishni talab qila boshladi. Shuningdek, eski an'anaviy qarashlarning ayrimlaridan voz kechishga, hayotga mos bo'lgan, milliy xususiyatlarimizni o'zida aks ettirgan tarbiyaviy ishlar uslublarini izlab topishga turtki bo'ldi. Ayniqsa, yangi turdagi o'quv muassasalarining vujudga kelishi va faoliyat ko'rsatara boshlashi, oliy ta'lim tizimida ham ta'lim-tarbiya ishlarining yangicha yo'nalishlar kasb eta boshlashi, test va reyting usullarining joriy etilishi quvonarli hol edi.

Biroq mustaqilligimizning dastlabki yillarida yosh avlod tarbiyasi, kadrlar tayyorlash bilan bog'liq sohada bir qator ijobiy siljishlarga erishgan bo'lsakda, yechimini kutayotgan muammolarimiz ham talaygina edi. Shu bois 1997 yilning 29 avgustida Prezidentimizning tashabbuslari bilan respublika Oliy Majlisi «Ta'lim to'g'risida»gi yangi Qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ni qabul qildi.

Yangi Qonunga asosan ta'lim O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy taraqqiyoti sohasida ustuvor yo'nalish deb e'lon qilinib, unda ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillari belgilab berildi.

Milliy dasturimiz qabul qilinishiga 3 yil to'lgan bo'lsa-da, bu qisqa davrda bir qator ijobiy yutuqlarga erishganimiz rost.

ёки гуруҳнинг мавжуд умумий тизимга бўлган муносабати, унинг иқтисодий, ижтимоий, сиёсий-маънавий тизимларга қаратилган муносабати билан бир хил бўлмайди. Чунки ижтимоий гуруҳлар турлича бўлади ва ҳар бирининг кундалиқ ва туб манфаатлари ҳар хилдир. Айнан туб манфаатларгина умумсоциологик қонуният талабларини ўзида мужассамлаштиради ва жамият яхлитлигини таъминлашга хизмат қилади.

Манфаатларнинг маъно-моҳиятини, аввало субъектнинг ижтимоий шарт-шароитга бўлган муносабати ташкил қилади. Чунки бу муносабат жамият тараққиётига тurtki бўлувчи муҳим омиллардан бири ҳисобланади. Бинобарин манфаат субъектнинг ўз эҳтиёжларини қондиришга қаратилган мақсадга мувофиқ фаолият усули бўлиб, у айнан ана шу усул воситасида ўзи учун зарур бўлган муносабатлар тизимини ўрнатиш чора ва тадбирларини кўради.

Аён булмоқдаки, эҳтиёж ва манфаат ўзаро чамбарчас боғлиқ. Лекин бу боғлиқлик тизимида нотенглик, мумтаносиблик йўқ, яъни эҳтиёжлар манфаатларга нисбатан бирламчи ва устувор қимматга эга эмас.

Объектив ижтимоий муносабатлар тизимининг бир ҳалқасини ўз эҳтиёжларига эга бўлган субъект, яъни инсон ташкил этса, иккинчи ҳалқасини айнан ана шу эҳтиёжларни қондиришнинг шарт-шароити бўлмиш манфаатлар ташкил этади. Тизимнинг ўзи эса фақат шу муносабатларнинг бир ҳалқаси бўлмиш ижтимоий шарт-шароитни сақлаш ва такомиллаштиришгагина эмас, балким иккинчи ҳалқа субъектив ва унинг эҳтиёжлари шаклланишига ҳам хизмат қилади.

Манфаатлар уйғунашиб, умумий миллий иродага айланса, субъект эҳтиёжларини қондиришнинг самарали воситасига айланади. Эҳтиёжларни қондириш эса мақсадга мувофиқ ижтимоий муносабатлар шаклланишига хизмат қилади. Шу жиҳатдан қаралса, ижтимоий манфаатлар, умумсоциологик қонуниятларга хос объектив талабларнинг ифода шаклидир. У қонуниятларнинг амал қилиш механизми тизимида асосий бўғин, асосий ҳалқадир.

Ватанимиз мустақилликка эришганидан сўнг иқтисодий ва ижтимоий тараққиёт, маданий ва маънавий янгилаш боради кенг имкониятлар вужудга келди. Миллатимизнинг асрий орзулари ва ҳаётий эҳтиёжларини тўлиқроқ қондириш, шу эҳтиёжлар асосида юзага келадиган умумий манфаатларини ифода этиш, ҳимоя қилиш янгидан шакллана бошлаган — миллий ижтимоий тизим фаолиятининг бош мақсадига айланди.

Юртбошимиз ижтимоий ҳаётимизнинг ана шу қонуниятини англаган ҳолда, бозор муносабатларига ўтиш борасидаги фаолиятимизни шундай таъриф этган эдилар: «Ўзбекистон танлаб олган йўл — Республика ва унинг халқининг манфаатларига ниҳоятда мос келадиган, ижтимоий жиҳатдан йўналтирилган бозор иқтисодиётини шакллантиришга қаратилган иқтисоддир».

Ўзбекистон шароитида ислохотларни оддий фуқаро ва жамиятнинг умумий эҳтиёж ва манфаатларига уйғун ҳолда амалга ошириш учун ДАВЛАТ бош ислохотчи сифатида майдонга чиқди. Президентимиз бунинг моҳиятини шундай ифодалаб бергандилар: «Мураккаб ўтиш даврида давлатнинг ўзи бош ислохотчи бўлиши зарур. Давлат бутун халқнинг манфаатларини кўзлаб, ислохотлар жараёнининг етакчи йўналишларини белгилаши, иқтисодиётда, ижтимоий соҳада ва суверен давлатимизнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётида туб ўзгаришларни амалга ошириш сиёсатини ишлаб чиқиш ва изчил рўёбга чиқариш керак».

Маълумки, давлат сиёсий ҳокимият тимсоли сифатида жамият ижтимоий ҳаётида муҳим ўрин тутди. Айниқса, бир тизимдан иккинчи тизимга ўтиш ва ислохотлар даврида унинг аҳамияти янада яққолроқ намоён бўлади. Жамиятдаги эскирган эҳтиёж ва манфаатларнинг янги эҳтиёж ва манфаатлар билан тўқнашуви жараёнида давлат умуммиллий иродани ифода этувчи, миллий ҳамжихатликни асровчи, оддий фуқаро ҳуқуқларини кафолатловчи ва ҳимоя қилувчи муносабатлар тизими сифатида ғоятда зарур.

Айнан давлатга бўлган ишонч турли ижтимоий кучларни бирлаштирди, уларни озода ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт йўлида меҳнат қилишга даъват этмоқда. Биз юқорида тараққиёт қонуниятларининг умумий жараёни жамиятнинг умумий мақсадларига мос ҳолда кечишида ана шу жараён бағридаги зарурат ҳалқаларини вақтида англаш муҳим аҳамият касб этишига ишора қилиб ўтган эдик. Ўзбекистоннинг ислохотлар стратегияси ана шу жиҳати билан ҳам ғоятда қимматлидир. Ўзбекистоннинг тараққиёт йўли — ўзбек модели айнан шу зарурат ҳалқаларини англаб, тушуниб амалга ошираётгани боис у халқнинг умумий эҳтиёж ва манфаатларига жуда мос тушди ва қисқа муддатда самаралар бера бошлади. Юртимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг ҳар бир босқичи тараққиёт қонуниятларида муҳим бир бўғин сифатида юз кўрсатган заруратлар тақозоси сифатида амалга оширилмоқда.

Endilikda milliy dastur vazifalarini ro'yogba chiqarishda oliy o'quv yurtlarida ham tinimsiz izlanishlar olib borilmoqda. Ikki bosqichli oliy ta'limga o'tilishi, ular uchun davlat ta'lim standartlarining ishlab chiqilib, joriy etilishi, yangi pedagogik axborot texnologiyalari, o'qitishda xalqimizning boy ma'naviy merosi, umumbashariy qadriyatlar asosida ta'limning insonparvarlik yo'nalishining ta'minlanayotganligi shular jumlasidandir. Masalan, Toshkent Davlat iqtisodiyot universitetida rivojlangan davlatlar oliy o'quv yurtlaridagi prezentatsiya, o'quv materiallarini tarqatish, bahsmunozara, o'yla, izla, top, mo'jizalar maydoni o'yinlari kabi boshqa progressiv uslublar o'quv jarayonida keng qo'llanilmoqda. Bu bilim dargohida talabalar bilimni baholashda Ovropa va Amerika universitetlarida qo'llanilayotgan reyting va kredit tizimlariga asoslangan yangicha uslub joriy etilgan. Bunday uslub talabalar bilimni baholashda chet ellardagiga o'xshash tizimni qo'llashga imkon beradi hamda bu universitetdan xorijga o'qishga yuborilgan talabalar o'tgan fanlarni u joylarda ham tan olinishini ta'minlaydi.

Universitet olimlari milliy va xalqaro anjumanlarda faol qatnashadilar. So'nggi uch yil mobaynida ilmiy izlanishlar 147 ta milliy va xalqaro anjumanlarda va 653 ta (100 tasi xorijda) maqola va ilmiy ishlarda bayon qilindi. Universitet tashkil etgan ilmiy anjumanlarda 100 nafardan ortiq xorijlik olimlar ishtirok etdilar, universitetning 168 olimlari xorijga ilmiy safar qildilar.

Bunday quvonarli holatlarni aks ettiruvchi misollarni boshqa oliy o'quv yurtlari misolida ham istagancha keltirish mumkin. Biroq, ayrim o'quv dargohlarida, umumta'lim maktablari tizimida talay yechimini kutayotgan muammolar borligi haqiqat, qolaversa, o'qituvchilar yetishmasligi, ayrim fanlar bo'yicha umuman mutaxassisligi to'g'ri kelmaydigan muallimlarning dars berishi, hanuzgacha foizbozlikning davom etayotganligi, ayrim pedagoglarning o'z ustida ishlamayotganligi, ayniqsa, qishloq maktablarida ta'lim-tarbiya jarayoni asosan xotinqizlar zimmasiga tushib qolayotganligi kechirilmis holdir, albatta.

Milliy dasturimiz keng qanot yoydi. Undagi vazifalarni hayotga tatbiq etishda o'z mas'ulligimizni sezmog'imiz, mehnatimiz bilan o'z ulushimizni qo'shmog'imiz davr talabidir. Buni aslo unutmasligimiz kerak.

Qo'ldosh ERGASHEV,
tarix fanlari doktori, professor.

P. ҚОСИМОВ:

МАТБУОТ — ЭГАСИГА ВАҚТИДА ЕТАДИ

МУХБИР: — Ҳурматли Рустам Саидович! Сизни барча матбуот ходимлари бутун фаолиятини матбуотни тарқатиш ишига бахшида этган фидойи инсон сифатида яхши биладилар. Шу ҳам маълумки, ҳозир сиз раҳбарлик қилаётган ташкилотни илгари «Союзпечать» дейиларди. Кейин «Матбуот тарқатиш» корхонасига айланди, ундан сўнг «Матбуот тарқатувчи» ва «Матбуот тарқатиш маркази» номли икки ташкилот пайдо бўлди. Ва ниҳоят, ўтган йили ягона «Матбуот тарқатувчи» очиқ турдаги ҳиссадорлик компаниясига айланди. Мана шу ўзгаришлар ҳаётимизнинг қандай тақозолари билан рўй берди?

Рустам ҚОСИМОВ: — Бир замонлар мавжуд «Союзпечать» ташкилотини биров билса, биров билмас эди. У обунани қабул этиб олишу матбуотни тарқатиш ишини ташкил этиш билан, бир сўз билан айтганда, почта билан шуғулланар эди, холос. Бу ишларда муаммолар ҳам, ўсиш ҳам, рақобат ҳам йўқ эди. Аввалига янгилаш учун «Союзпечать» — «Матбуот тарқатиш» корхонасига айлантирилади. Буни қарангки, корхоналар ўртасида рақобат бўлмаса, ишлар юришмас экан. Тараққиётни жадаллаштириш учун матбуот

тарқатиш ишини «Матбуот тарқатувчи» ва «Матбуот тарқатиш маркази» деб номланадиган икки ёпиқ турдаги ҳиссадорлик корхоналари олиб бора бошлади. Улар обунани ташкил этиш, чакана савдо, матбуотни жойларга етказиб бериш билан бирдай шуғуллана бошладилар. Аммо уларни бирининг чакана савдоси юришмаса, бири обунани эплай олмай қолди. Қолаверса, бозор иқтисодиёти соҳага ўз талабларини қўя бошлади. Чакана савдонини кучайтириш, маркетинг билан шуғулланиш, тадбиркорлик асосида иш кўриш зарурияти сезилди. Шу сабабли барча ишларни ягона кучли ташкилот амалга оширишига тўғри келди. Натижада Ўзбекистон Республикаси Вазирилар Маҳкамасининг 1999 йилги 418-қарорига мувофиқ «Матбуот тарқатувчи» деган очиқ турдаги ҳиссадорлик компанияси вужудга келди. Акцияларимизнинг 26 фоизини давлат, 25 фоизини жамоамиз олди, 49 фоизини очиқ савдога чиқардик. Улар сотиб олинган.

М: — Матбуот тарқатиш иши кўзга кўринмас соҳа бўлгани билан жамиятимизнинг саводли, маданиятли бўлиши учун, халқимизнинг янгиликларга, информация-

СУХБАТДОШНИНГ ТАШРИФ ҚОҒОЗИ

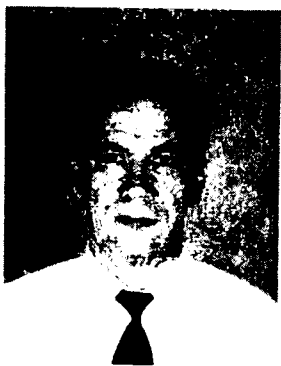
Рустам ҚОСИМОВ — Республика «Матбуот тарқатувчи» очиқ ҳиссадорлик компанияси ва Тошкент шаҳар «Матбуот тарқатиш уюшмаси» очиқ турдаги ҳиссадорлик жамиятининг Бош директори.

1951 йили Тошкент шаҳрида туғилган.

Тошкент давлат иқтисодиёт университетини тугаллаган. Мутахассислиги — иқтисодчи.

Меҳнат фаолиятини Тошкент шаҳрида почтани ҳаво йўллари орқали жўнатиш бўлими почтачиси сифатида бошлаган. Шаҳарнинг турли туманларида «Матбуот уюшмаси» агентлиги экспедитори бўлиб ишлаган.

1988 йилдан шаҳар «Матбуот уюшмаси» агентлигининг катта инструктори, бўлим бошлиғи, 1994 йилда «Ўзбекистон почтаси» концерни раисининг биринчи ўринбосари ва шаҳар «Матбуот тарқатиш» уюшмаси агентлигининг бошлиғи лавозимларида хизмат қилган.

га бўлган талабини қондириш учун ғоят зарур хизматдир. Бу вазифани удалашда қандай ютуқ ва муаммолар содир бўлмоқда?

Р. Қ.: — Матбуот, хат тарқатиш, почта қадим замонларданоқ халқнинг маданият савиясини ифода этувчи омил бўлган. Масалан, Пушкин замонидagi почта алоқасини олайлик. Бепоеён Россияда почта бекатлари асосий алоқа йўли бўлган. Бакуват, чопқир отлар қарийб поезд тезлигида, қор-совуққа қарамай почтани йил давомида поёни йўқ кенгликлар оша олиб борган. Кейин поездлар, машиналар, самолётлар, ва ниҳоят, илғор техника бу ишга жалб этилди.

Ҳозирги кунларда, узоқ вилоятларимизга газеталарни шу куннинг ўзидаёқ, эрта тонгда етказиб бериб турибмиз. Бу ишга самолётлар кенгроқ жалб этиляпти. Ҳаммага маълумки, бу борада шу йилнинг ўзида ҳам, 13 апрелда Вазирлар Маҳкамасининг яна бир Фармони эълон қилинди. Мана шу, 143-сонли Фармоннинг ўзи ҳам ҳукуратимиз матбуот тарқатиш ва почта ишига ғоят қизиқиш билан қараётганини кўрсатиб турибди. Унда кўзда тутилишича, самолёт қатновлари матбуот тарқатиш манфаатлари нуқтаи назаридан ўзгартириладиган бўлди. Шу билан биргаликда бизга катта молиявий ёрдам кўрсатибди. Давлатимизнинг, Президентимизнинг бу муҳим ишга берган молиявий ёрдами халқимизни саводхон қилишга қўшилган жуда катта ҳиссадир. Масалан, шу йил 1 майдан 2003 йил 31 декабрга қадар япни даромаддан тўланадиган солиқ беш фоизга қисқартирилди. Шунингдек, Республика йўл жамғармасига ажратиладиган солиқ ҳам 0,5 фоиз белгиланди. Бундай тўловлардан бўшаган маблағларни тармоқларни ривожлантиришга сарфлай бошладик. Матбуот тарқатиш ишида бирмунча илғори силжишлар кузатила бошланди. Қарийб барча вилоятлар марказларида соат 9—10 ларда республикамизнинг бугунги газеталари савдога чиқарилмоқда. Фақат Сирдарё билан Жиззах вилояти озгина муаммо бўлиб турибди. Чунки бу яқин вилоятларга самолёт қатнамайди. Ушбу вилоятлар учун алоҳида ташиш чораларини кўряпмиз. Бунинг учун ўртача катталиқдаги учта қулай машина тайёрладик. Шу кунларда маршрутни қандай амалга ошириш борасидаги режалар билан ўзим шуғуланмоқдаман. Уларга шундай қулайлик яратиш ҳақида бош қотирмоқдамизки, Сирдарё ва Жиззахнинг кўпгина туманлари Тошкент шаҳрига — вилоятлар марказларига қараганда яқин. Шундай йўналиш ўйлаб топишимиз лозимки, бу ҳолда матбуотни Тошкентга яқин туманлардан тарката бошлашимиз керак. Бизнинг бу икки вилоятга амалга оширадиган маршрутими қишқировли кунларда ҳам тўхтовсиз ишлай олиши керак.

М: — Шу кунларда тармоқларни ри-

вожлантириш учун қандай амалий ишлар қилинмоқда?

Р. Қ.: — Аввало шуни айтиш керакки, компаниямиз учун техник жиҳатдан қуролланиш имконияти туғилди. Биз учун энг муҳим, матбуотни ўз вақтида олиб борадиган машиналарга эга бўлдик.

Иқтисод қилинган маблағларимизнинг 70 фоизини дўконлар тайёрлаш учун сарфлашни мўлжалламоқдамиз. Аввало ҳар бир ўзига хос, йирик шаҳарларимиз учун алоҳида кўринишдаги дўконлар ишлаб чиқилади. Бу дўконлар тендер, яъни танлов асосида сараланади. Чунки ҳар бир шаҳарнинг архитектурасига, иқлимига, анъаналарига мос газета дўконлари яратилиши керак. Зиё тарқатувчи газета дўконлари ҳар бир шаҳримиз кўркига кўрк қўшиб туриши давр талабидир. Бу талабдан бизнинг дўконлар четда қолмаслиги керак.

Бўшаб қолган маблағлар обуначилар, газетхонлар учун ҳам бирмунча фойда бўлмоқда. Яъни биз ташиш учун газета-журналлар баҳоси устига илгаридан камроқ нарх қўймоқдамиз. Бунинг оқибатида газета ва журналлар ўз эгалари қўлига яна ҳам арзонроқ нархда етиб бормоқда.

М.: — «Матбуот тарқатувчи» компанияси бугун зиёларимиз тилига ҳам тушиб қолди. Бугун Сизнинг корхона нафақат матбуотни тарқатиши, балки газеталар нашр этиши ишига ҳам аралашмоқда ва яқиндан ёрдам кўрсатмоқда.

Р. Қ.: — Редакциялар амалга ошираётган барча ажойиб ишлар бизнинг кўз ўнгимизда ва айнан иштирокимизда содир бўлмоқда. Яна шуни айтиш керакки, биз қайси журнал, қайси газета қайси бир вилоятда, қайси шаҳарнинг қай даҳасида ва ҳатто, қайси бир дўқонида яхши кетишини биламиз. Яъни газета сотиладиган бозор, яъни маркетинг бизнинг хизмати-миз билан боғлиқ. Шу боис қандай нашр чиқариб қаерда пуллаш кераклиги бизга аён. Шу боис редакцияларга ёрдам ҳам берамиз. Жумладан, «Мулкдор», «Қалб кўзи», «Жарчи» каби газеталарга биз муассислик қилмоқдамиз. Қўплаб газеталарга ҳомийлик қилиб турамыз.

Газетачилик, умуман матбаа иши таҳририят — босмахона тарқатувчи — муштарий ҳалқасида айланаверади. Бу ишда ҳамма режа таҳририятга боғлиқ. Чунки бу йўналишдаги барча ишларни режалаштириш таҳририят зиммасида бўлади. Мен, шахсан кўпгина таҳририятнинг иш тарзига ҳайрон бўламан. Узлари ҳисоб-китобини «Шарқ» концернига бериб қўйишадими-ю, йил ярмига етгандан кейин маблағимиз тутади, деб югуриб қолишади. Йил бўйи чиқиш учун йиғилган маблағ нега тутаб қолар экан? Обунани, бу ҳолда, қандай тушуниш мумкин? Нарх-навони редакциянинг ўзи белгилайди-ку! Бу ҳолда ҳамма гап редакция раҳбарларининг ҳисоб-китобни, маркетингни биламаганлик-

лариди! Мана шу муаммодан газета-журналларимиз бир неча йил азият чеқдилар.

Аҳвол кейинги йилларда бирмунча ўзгарди. Кўпгина редакциялар ҳисоб-китобларини «Шарқ» концернидан чиқариб, ўз ўзлари ҳисоб-китоб ишларини, маркетингни ўрганишди. Бу — мени қувонтиради.

Бизнинг корхона муассислик, ҳомийлик қилиш ишида бирмунча тажриба тўплади. Бу ишларни амалга оширар эканмиз, биз, таҳририятларнинг ички ишларига аралашмаймиз, ҳар хил ноқулай шартлар қўймаймиз. Фақат ёрдам берамиз, қолаверса, ҳар бир сонда камида битта яхши ўқимишли, одамлар фикрини қўзғайдиган, маънавий оламини бойитадиган мақола беришни илтимос қиламиз.

Редакцияларга ҳомийлик қилишнинг яна битта йўли мавжуд. Биз уларга маркетинг хизмати кўрсатамиз. Яъни қайси нашр қаерда кетиши ҳақида батафсил маълумотлар берамиз. Қолаверса, режалаштириш ишига ҳам беминнат кўмаклашамиз. Яхши режалар билан бошланган нашр иши йил охирига қадар узлуксиз, бўҳронсиз ва барқарор тарзда давом этади. Биз кўпгина таҳририятларга тавсиянома тариқасидаги хатлар ҳам жўнатамиз.

М.: — Соҳангизнинг эртанги кунини қандай тасаввур этасиз?

Р. Қ.: — Бугун бизнинг мустақил давлатимиз қулоч ёзиб шаклланмоқда. Биз энди нимаики иш қилсак, ўз Республикамиз учун, миллатимиз учун, келажақ авлод учун қиламиз. Шу боис матбуот тарқатиш соҳаси ҳам ХХI асрга мос ҳолда шаклланиши зарур. Биргина давримиз, аввало тараққиёт, техниканинг раванқи билан характерланади. Қолаверса, биз бозор иқтисодиётига кириб бормоқдамиз. Бозор ҳар бир соҳадан рақобат талаб этади. Агар рақобат бўлмаса, тараққиёт бўлмайди.

Ҳозир бизда, полиграфия корхоналари — «Шарқ» концерни, «Матбуот» ижара ташкилоти, вилоятлар босмахоналаридан иборатдир. Бу корхоналар матбуот нашрларига кетадиган харажат, нашрлар сифати бўйича доим рақобатлашадилар. Ҳозирги кунларда ҳам яхши машиналар мавжуд. Туманлар миқёсида ҳам яхшигина газеталар чиқмоқда. Шундай экан, газеталаримизни вилоят ва туманларда босиш имконини ўйлашимиз зарур. Собиқ шўролар тузумида бундай техника аллақачон қўлланила бошлаган эди. Жумладан, «Правда» газетаси Москвада тайёр бўлгач маълум минутлар ичида фототелеграф орқали иттифоқдош республикаларга узатилар ва бу газетани минглаб километр узоқликда яшган муштарийлар қўлларига бир вақтнинг ўзида олардилар. Аминманки, тараққиёт ортга чекинмайди. Фототелеграф хизматидан кўп ўтмай биз ҳам фойдаланамиз. Агар газеталар вилоятларнинг ўзида босилса чет қишлоқларимизгача соат 9—10 га қадар етиб боради. Муҳими, газетанинг таннархи пасаяди.

Мен келажакни шундай тасаввур этаманки, республикамизнинг энг чет қишлоқларида ҳам яқин орада шу кунги газеталар куннинг биринчи ярмигача етиб боради! Бу борада биз таҳририятлар билан, босмахоналар билан ҳамкорлик қиламиз. Шу кунларимиз ҳам асосан ҳамкорлик асосларини яратиш, ҳукумат фармонларини ҳаётга татбиқ этиш учун шартномалар тузиш билан характерланмоқда. Бошланган хайрли иш хайрли натижалар бериши аниқдир.

М.: — Рустам Саидович, самимий суҳбатингиз учун раҳмат. Сизнинг хайрли ишларингизда муваффақиятлар тилаймиз.

Суҳбатни Хуршид РАУПОВ ёзиб олди.

Муҳаммадилҳом Йўлдошев

МАДАНИЯТИ ИНСОННИ УЛУҒЛАЙДИ

Миллий мустақил тараққиёт йўлидаги янги мақсад ва вазифалар, энг аввало, янги баркамол инсон сиймосини яратишни тақозо этмоқда. Янги инсон қандай бўлиши керак, деган муаммони ҳал этмасдан туриб, янги жамият қандай бўлиши керак, деган масалани узил-кесил ҳал этиш қийин. Шу боис бугунги мустақиллик шароитида «маданиятли инсон», «сиёсий маданият» тушунчаларини халқ онгида, ижтимоий тафаккурда шаклланаётган ана шу янги инсон сиймоси билан биргаликда олиб қараш лозим.

Таъкидлаш жоизки, қадим-қадимдан «баркамол инсон», «маданиятли инсон», «сиёсий маданият» тушунчалари бевоқифа ҳукмрон мафкуралар асосида шаклланган. Масалан, христианликнинг илк даврларида Исо пайғамбар йўлини тутиш ва унинг кўрсатмаларига қатъий амал қилиш комилликнинг мезони бўлган. Ёки ислом дини кенг ёйилган замонларда киши нақадар мусулмон бўлса, шу қадар баркамол бўлиб кўринган. Ёки коммунистик мафкура ҳукмронлик қилган даврларни эга олинг, у даврларда қанчалик чин коммунист бўлсангиз, сизнинг сиёсий-маданий савиянгиз ҳам юксак ҳисобланар эди. Бошқача айтганда, коммунист баркамол инсоннинг тимсоли қилиб кўрсатилар эди. Шу ўринда ўша собиқ совет тузуми даврида «маданият», «сиёсий маданият» тушунчалари қандай мазмун касб этганига ҳам тўхталиб ўтайлик. У тузум мафкурасига кўра, кишининг маданиятлиги ҳам, сиёсий маданияти ҳам ушбу тузумга садоқати билан ўлчанар эди. Яъни инсон бу тузумнинг қонун-қоидаларига қай даражада бўйсуниб, уларни амалга ошириш йўлини тутса, у шу қадар маданиятлидир. Коммунистик маданиятлилик кишини хушёр бўлишга, «социалистик тузум душманлари»ни ҳар қадамда фош этиб боришга ундар эди. Коммунистча сиёсий мада-

нияга эга бўлган инсон бошқаларнинг шахсий ишига аралашishi, уларнинг мол-мулкини давлат фойдасига мусодара этиши ва ҳатто, уларни ҳақорат қилиши ҳам мумкин эди. Чунки коммунистик мафкура «буюк мақсадлар» йўлида шундай қилиш мумкин, деб таълим берар эди. Яъни у тузумда коммунистик мафкура мақсадларига тўғри келадиган ҳар қандай номаъқулчиликни қилиш мумкин эди. Аммо соф инсоний қадриятлар нуктаи назаридан қаралса, коммунистик тузум давридаги маданиятлилик аслида маданиятсизлик ва ҳатто, ёвузликдир. Мана, бугун ленинча-сталинча коммунистик қарашлар барҳам топди. Жамият эркин, демократик муносабатлар сари юз бурмоқда. Шундай бир шароитда инсоннинг сиёсий маданияти ва умуман, маданиятлилик, қолаверса, инсоний баркамолликнинг ўзи қандай мезонлар асосида ўлчанади? Ёшларни юксак маданиятли ва маънавиятли этиб тарбиялашда қандай воситалар қўл келади? Буларнинг барчаси юқорида таъкидлаганимиз янги инсон концепциясига бориб тақалади.

Тўғри, юзакироқ қараганда, бу саволларга жавоб бериш жуда осондек туюлади. Яъни демократик жамият шароитида инсон нақадар демократ бўлса, нақадар эркин бўлса, шу қадар маданиятли ва шу қадар баркамолдир деб қўяқолинса бас-да! Лекин шу жавобнинг ўзиёқ яна бир талай масалаларни фикримизга кўндаланг қилади. Хўш, инсоннинг маданиятлилик даражаси, комиллиги унинг демократ ёки демократ эмаслиги билан белгиланар экан, ўзини демократия тимсоли қилиб кўрсатётган мамлакатлардаги инсонларнинг ҳаммаси ҳам биз кутган ва бизни қониқтирадиган даражада маданиятлими? Табиийки, бизнинг минтақада — Туронзаминда яшаётган халқлар аввалдан ўзига хос минталитетга эга бўлиб келган. Яъни уларнинг олий инсоний бар-

камоллик, эркин турмуш тарзи ҳақидаги қарашлари Ғарб дунёси одамларни-кидан кескин фарқ қилади. Бизда қадимдан каттага — ҳурмат, кичикка — иззат, деган қоида устувор бўлиб келган. Бинобарин, катталар кичикларга нисбатан ибрат тимсоли, баркамоллик рамзи бўлиб келганлар. Ёшлар, ҳар қанча билимдон ва истеъдодли бўлмасин, катталар тажрибасидан керагича ўрганиши, улар ишини давом эттириши яхши бир анъана тусини олган. Бинобарин, ёшлардаги илк маданият кўникмалари (ўзини тутиш, муомала-муносабат одоби, кўча-кўйда юриш, қандай давраларга кўшилиш одатлари) дастлаб оилада, қариндош-уруғлар муҳитида, маҳалла-кўй орасида шакллана бошлаган. Бу анъана бугунги кунга қадар давом этиб келмоқда. Демак, бизда, Туронзаминда маданиятчилик шартларини фақат демократик тамойиллар билан чегаралаб бўлмайди. Масалан, демократ одам ёши катта одамлар, болалар, хотин-қизлар ҳузурида сигарета бурқиситиши, ўзининг кўнгили майлига тегишли бўлган (интим) гапларни гапириши мумкин. Бу — ғарбона турмуш тарзи учун табиий ҳол. Аммо шарқона маданият нуқтаи назаридан бу — ғирт одобсизликдир.

Таъкидлаш жоизки, шарқона маданиятчилик, энг аввало, юксак одобга асосланади. Аммо бу ҳол одоб қоидаларини фақат кўр-кўрона адо этишни билдирмайди. Одоб қоидаларига фақат кўр-кўрона риоя этиш, ҳаддан зиёд тавозелик ва камтарлик ҳам аслида маданиятсизликнинг бир белгисидир. Одоб қоидаларига амал қилишда зўр

фаҳм-фаросат ҳам зарур. Акс ҳолда инсон куруқ одоб амаллари билан шунчаки бир тақлидчига айланиб қолади. Юксак фаҳм-фаросатга асосланган одобгина юксак маданиятга айланади.

Тарихдан маълумки, қадимда Шарқ подшолари ўта нозикфаҳм бўлганлар ва ўз атрофидаги кишиларнинг ҳам шундай бўлишларини истаганлар. Қадимги ривоятларда нақл қилинишича, кўпинча вазирлар, аркони давлат подшоҳнинг кўнгли нимани тилаётганини тополмай кўп сарсон бўлган. Бу нимадан далолат беради? Шундан далолат берадики, Шарқда азалдан фаҳм-фаросат сиёсий маданиятнинг муҳим белгиси ҳисобланган. Подшоҳлар ўз диллари, таъбларини чархлаш учун шеър машқ қилганлар, мусиқа билан шуғулланганлар, ўз саройида тез-тез шоирларни тўплаб мушоира уюштирганлар, файласуфларни йиғиб, баҳсу мунозара ўтказганлар. Алишер Навоий «Мажлисун-нафоис» («Гўзал мажлислар») асарида Амир Темур ва теурий ҳукмдорларнинг жуда тезфаҳм бўлганлари, айрим муаммоларга жавобни баъзан бир-икки байт шеър ўқиб муносабат билдирганларини баён этади.

Шарқ фалсафий тафаккурида дундан доимо огоҳ бўлиб туриш, ҳамиша янгиликка интилиш, оламга очиқ кўз билан қараш маданиятчиликнинг яна бир муҳим белгиси сифатида асосланади. Масалан, Муҳаммад пайғамбарнинг муқаддас ҳадисларидан бирида: «Бешиқдан то қабргача илм изланг!» — дейилади. Бунинг маъноси шундан иборатки, инсон умри давомида фақат илм, янгилик излаб яшамоғи лозим. Акс

МУСТАКИЛИК

МАНЗАРАРИ

ҳолда у тараққиётдан ортда қолади, ўзлигидан жудо бўлади. Ўзбек халқида шунга яқин бир талай мақоллар ҳам мавжуд. «Оқмаган сув тез бузилади», дейилади халқ нақлида. Яъни ҳаракатдан тўхтаган, дунёдан хабардор бўлиб бормаган одам охир-оқибатда одамгарчиликдан ҳам чиқиб қолади. «Олим бўлсанг — олам сеники» дейилади халқ мақолида. Ўзбек шеърятининг даҳоси Алишер Навоий эса «Садди Искандарий» («Искандар девори») достонида бу масала ҳақида тўхталиб бундай ёзган эди:

Эрусан шох — агар огоҳсен сен,
Агар огоҳсен сен — шохсен сен!

Демак, дунёдан доим хабардор бўлган, барча илмларни эгаллаган одам дунёни ҳам бошқара олади, яъни унга шохлик қилади.

Аслида «маданият», «сиёсий маданият» деган тушунчаларнинг моҳияти нимадан иборат? Бу ўринда шу ҳақда ҳам бир оз мулоҳаза этиб кўрайлик. Маданият — инсонийликни сақлаган ҳолда камол топа бориш, ижтимоий-сиёсий тараққиётга эришиш демакдир. Сиёсий маданият эса ана шу тараққиёт жараёнида барчанинг манфаатини ҳисобга олган ҳолда ўртача мақбул йўлни танлай билишдир. Шу жиҳатдан қараганда, ўзбек мумтоз фалсафий тафаккурида инсонийлик маданиятликни белгиловчи муҳим омили сифатида кўзга ташланади. Шарқ мутафаккирлари инсонийликнинг энг биринчи шарт, энг аввало, кўпчиликнинг манфаати йўлида жон олиб, жон бериш, ғариб, мискин кимсаларнинг дардига дармон бўлиш деб билганлар. Масалан, Алишер Навоий «Фарҳод ва Ширин» достонида бош қаҳрамон Фарҳод тилидан мана бундай дейди:

Одами эрсанг демагил одами,
Ониким, йўқ халқ ғамидин ғами.

Яъни Алишер Навоий бу ўринда, агар сен одам фарзанди бўлсанг, халқ ғамини ўзининг ғами деб билмаган кимсани одам демагил, демоқдалар. Кўриниб турибдики, ҳар қандай шароитда ҳам жамоа манфаатини биринчи ўринга қўйиш, инсон ўзлигини фақат жамоат билан бирга деб тушуниш шарқона маданият тушунчасида муҳим ўрин тутган.

Юқорида тилга олинган дostonнинг яна бир жойида бундай дейилади:

Хунарни асрабон нетгумдур охир,
Олиб туфроққа му кетгумдур охир?

Бу мисраларда ҳам инсоннинг бутун билими, хунари, куч-ғайрати кўпчиликнинг манфаатига хизмат этгандагина у реал маъно касб этади, муайян қимматга эга бўлади, деган фалсафа олға сурилмоқда. Дарҳақиқат, ўйлаб кўринг, инсон ўзича зўр билимдон, юксак маънавият эгаси бўлиши мумкин. Лекин бу билим, бу маънавиятни у кўпчилик бахт-саодати йўлида хизмат эттиролмас, фақат ўзининг билимдонлиги-ю, зўр маънавият эгаси эканини кўз-кўз қилибгина юрса, ундай одамни маданиятли инсон дея оламизми? Йўқ, албатта! Бинобарин, Инсондаги бор ботиний ва зоҳирий салоҳиятни инсониятга хизмат эттира олиш ҳам юксак маданиятли бўлишнинг муҳим шартини экан. Эътиборли жиҳати шундаки, бу қараш ўрта асрларда — Алишер Навоий ижод этган даврларда нақадар аҳамият касб этган бўлса, бугун — халқимиз мустақил тараққиёт йўлидан дадил олға бораётган кезде ҳам шу қадар аҳамият касб этиб бормоқда. Шу боис Ўзбекистон Президенти Ислам Каримов Истиқлолнинг илк кунлариданок «Элим деб, юртим деб ёниб яшаш керак!» деган шиорни ўртага ташлаган эдилар. Яъни янги комил инсонни вояга етказиш даврига буюк аждодларимиз илгари суриб келган ғоялар Ўзбекистон Президенти томонидан янгича бир тарзда баён этилдики, бу ҳол кўпчилик манфаатлари йўлида хизмат қилиш бугунги кунда ҳам маданиятликнинг муҳим бир белгиси бўлиб қолаётганидан далолат беради.

Юқорида баён этилган фикр-мулоҳазалардан келиб чиқадиган хулоса шуки, инсоният азалдан юксак маданият сари интилиб келган. У маданиятли бўлишга интилгани сари инсоннинг асл моҳиятини ҳам теранроқ англай борган. Инсон баркамолликка интилгани сари ишлаб чиқариш усуллари такомиллашиб, меҳнат самаралари кўпайиб бораверган. Меҳнат самаралари кўпайгани сайин эса тақсимотда бу самараларнинг айримлар қўлида кўпроқ, айримлар қўлида камроқ тўпланиш ҳолати ҳам кучаяверган. Шу боис маданият ва инсоний баркамоллик ҳақидаги таълимотлар охир-оқибатда маданиятнинг энг биринчи ва асосий шарт, энг аввало, инсонни қадрлаш, унга ҳурмат билан муносабатда бўлиш, деган хулосага келган. Бу хулоса бугунги кунда ҳам жуда долзарбдир.

МУСТАҚИЛЛИК МАНЗУМАСИ

Мустақиллик майдонида салтанат,
Озодликни байрам қилар мамлакат.

Майдонга сигмайди шодмон халойиқ,
Иззат курсисида хурматга лойиқ.

Минг-минглаб чироқдан чарогон майдон,
Бахтиёр зотлардан фаровон майдон.

Майдонга сигмаган минглаб инсонлар
Иулига поёндоз бог, хиёбонлар.

Тошкент аҳли тошиб чиққан кўчага,
Файз бағишлар кундуз каби кечага.

Кучиб келган каби бутун мамлакат,
Тантана қилади бу тун мамлакат.

Эл сигмас кўчаю хиёбонларга,
Оромгоҳ боглару кенг майдонларга.

Мавжли уммон каби чайқалар пойтахт,
Пойтахт пешанасин ўпган бутун бахт.

Ўн икки вилоят, яна бир диёр
Улуғ тантанани этмиш ихтиёр.

Пойтахт қўшигу куй бағрида қолган,
Тантана қилгали пойтахт кўзголган.

Мустақиллик майдонига оқар эл,
Не эл, тўрт тарафдан оқар тошқин, сел.

Ёшу қари, эркак-аёл шодумон,
Шодумон йигит-қиз, шодумон меҳмон.

Майдон шодумондир — шодумон Тошкент,
Шодумон элу юрт — шодумон Бош кент.

Кундуздай чарогон пойтахт осмони,
Осмонни қоплаган юлдуз бўстони.

Байрамни томоша қилгали шодон,
Ой сайрга чиққан юлдузларсимон.

Самога сочилган юлдузлар хуррам,
Томошага чиққан фаришталар ҳам.

Худойим кузатиб Арши Аълодан,
Ундан-да юксакроқ қасри самодан.

Озод улусининг байрамидан шод,
Дегандек: «юртингни яна қил обод!»

Тинч яша — мулкингни осойиш қилдим,
Меҳнатинг барчага намоиш қилдим.

Шукр қил, ношукр бўлагил асло,
Бири кўп, бири кам дунё бу дунё.

Феълингга яраша қисмат яратдим,
Қисматга яраша исмат яратдим!»

Тантанага боқиб ҳайратда қолдим,
Мозий боглариди хаёлга толдим.

Кўз ўнгимдан ўтди замонлар қатор:
Бири бог яратган, бири қурган дор.

Замонлар қатори шоҳлар ҳам ўтди:
Бири асал еса, бири қон ютди.

Шоҳларга мувофиқ ўтди райият:
Бири қул, бири хур — нотенг жамият.

Замонлар, подшоҳлар, халқлар қатори,
Улусим ҳам ўтди — ҳаёт меъмори!

Афросиёб ўтди элга бош бўлиб,
Турон юзи узра кўзу қош бўлиб.

Алпомиш сингари жўмард аскари,
Тоғларни талқондек эзар лашкари.

Отини ўйнатиб Муқанна ўтди,
Жасорат тахтида муалло ўтди.

Санам тоғи узра ёққанда гулхан,
Хурлик нури этмиш ўлкани равшан.

Жалолиддин Мангуберди майдонда,
Ўч ва алами бор Чингиздек хонда.

Учкур оти кишнаб турар ёнида,
Қасос ути ёниб турар қонида.

Темур Малик ўтди — мард лашкарга бош,
Азмига Чингизхон беролмас бардош.

Ўзига ухшаган аскарлари ҳам,
Ўқдек боқса — ганим боши бўлар ҳам.

Маҳмуд Торобий ҳам ўтди — паҳлавон,
Душманга буйсунмас баҳодир ўғлон.

Тумарису Широқ ўтди мардона,
Мардлиги тилларда бўлиб афсона.

Ватан учун жангга кирган ботирлар,
Улуси ёдида мангу қолурлар.

Бу шундай улуски — қўрқмас ва уқтам,
Ўзига ухшайди фарзандлари ҳам.

Шундайин улуски — нодир, улуғвор,
Заминда оёғи турмиш устувор.

Минг йиллар юки бор тоғ елкасида,
Жаннат юзин очган боғ ўлкасида.

Меҳнат қилиб, қадоқ бўлган қўллари,
Сув чиқариб, бўстон бўлган чўллари.

Юртини ҳимоя қилиб душмандан,
Зогларни ҳайдаган чаман, гулшандан.

Ватан сарҳадини қилиб мустаҳкам,
Қалъалар, қасрлар қурган муҳташам.

Аммо, қора кунлар кечган бошидан,
Ёвлар қилич тортиб ўтган қошидан.

Искандар билан у тикка олишган,
Доро билан жангда қилич солишган.

Бундан аввалгисин қилмадим рақам,
«Алпомиш», «Авесто» сўзлагай бекам.

Араблар фатҳидан чеккану фарёд,
Мўғуллар зулмидан бўлмаган барбод.

Чоризм фатҳидан қолган омонда,
Боши эгилмаган гайри замонда.

Босқинлар кўп бўлган бу юртга, аммо,
Уч босқин ёдидан чиқмайди асло:

Араблар, мўғуллар, ётлар босқини:
Китоблар ёнгини, қонлар тошқини,

Вайрона қилинган қишлоқ, шаҳарлар,
Ой, юлдузлар ботган қора саҳарлар.

Аламли ёдида яшайди абад,
Хотирага қўйиб бўлмайди сарҳад!

Қандай омон қолди босқинлардан у,
Ёнгину қуюну тошқинлардан у?

Қандай қилиб сақлаб қолди ўзини,
Не ўзин, иймони, эрки, сўзини?

Осор-атиқасин асраб қарогдек,
Диллардан-дилларга ёқмиш чарогдек!

Нега қул бўлмади қаттол ганимга?
Нега ёт бўлмади она заминга?

Душманга бошини эгмади нечун?
Ҳаттоки, тизини букмади нечун?

Шунчалик содиқми Ватанига у?
Зогни қўндирмасми чаманига у?

Аждодлар руҳини нега қадрлар?
Эъвозда султонлар, шоҳлар, амирлар.

Бу тупроқдан ўзга йўқми ё маъво?
Нечун қилмас ўзга тупроққа даъво?

Оғир дамда унутмади наслини,
Йўқотмади ўзлигини, аслини.

Дилини, тилини асраб қолди пок,
Иймони, илмини асради бебок.

Кечмади эътиқод, инсоф, иймондан,
Кечса ҳам ҳаётдан — кечса ҳам жондан.

Кечмади Ватандан, ёру аҳбобдан,
Кечса ҳам айш-ишрат, базму шаробдан.

Кечмади тарихий мерос — мозийдан,
Кечса ҳам бевафо даҳри фонийдан¹.

Бу қандай улусу бу қандай миллат?
Ўзга элга ётми ундаги хислат?

Нега йўқ бўлмади зўр босқинларда,
Тўфону бурону ўт-ёнгинларда?

У қайдан олгандир сабр-тоқатни,
Бардошу ирода ва лаёқатни?

Жондан кечиб, кечмас Ватандан нечун?
Нечун фидо бўлар Ватани учун?

Ўзбекдан ўзга ким англагай буни?
Бор ё йўқ қилади Ватани уни!

¹ Даҳри фоний — елгон дунё.

Ёри йўқдир унинг Ватандан узга,
Ватандан узгаси кўринмас кўзга.

Ҳазрати Навоий элига қараб,
Ушбу байтни битган бўлса, не ажаб:

«Мусофир бўл, аммо Ватан ичра бўл
Тила хилвату анжуман ичра бўл!»

Ватандин йироқда кийса ҳамки тож,
Соғиниб, ҳижронда яшар ноилож.

Ватан олқишидан юксалса тоғдек,
Ватан қарғишидан қурийди боғдек.

Жаннатга киради Ватан олқаса,
Дузаҳга тушади Ватан қарғаса.

Олқаш савоб бўлса, қарғиш гуноҳдир,
Савоб кўприк бўлса, гуноҳ бир чоҳдир.

Ватан ҳурматига бўлсанг сазовор,
Икки дунёда ҳам бўлмайсан хор-зор.

Ватан меҳри сенга тушмаса агар,
Ўйлама, топганим бўлур деб гавҳар.

Шоҳу султон қилур Ватан гадони,
Тахт узра бошидан сочар дунёни.

Шоҳни гадо қилур истаса Ватан,
Дунёдан утказар уни бемаскан.

Ватан — ўзбек учун гўру кафандир,
Гўру кафан берган унга Ватандир.

Шунинг учун дейди Ватанни: Она!
Она деб бошида жони парвона.

Онаси бу дунё унга ҳаромдир,
Қоронғи кечадир ва тийра шомдир.

Доим омон бўлсин ўзбек онаси,
Оналарнинг исматул-дунёси!..

Хаёлимни йиғиб, майдонга боқдим,
Дарё-дарё элга қўшилиб оқдим.

Майдон — уммон эди, сертўлқин, сермавж,
Қирғоқдан қирғоққа тошарди баравж.

Муסיқа янграрди — чор атрофда соз,
Қўшиқлар дилафрўз, куйлар дилнавоз.

Самога чулғанар мумтоз оҳанглар,
Мумтоз оҳангларда жилвагар ранглар.

Шодликдан дилларда заррача доғ йўқ,
Хур инсон кезмаган чаман йўқ, боғ йўқ.

Юзларда, кўзларда шодлик зиёси,
Майдонни забт этган шодлик кимёси.

Шодлик осмонида учиб юрар эл,
Бир-бирини қутлаб, қучиб юрар эл.

Мозийда бўлганми бундай қутлуг кун,
Ўзбек тарихида бундан улуг кун?

Ёдга тушар Амир Темур замони,
Ақлим олар Соҳибқирон фармони.

Чингизхон зулмидан эл бўлгач халос,
Ўтказилган экан тантанайи хос.

Дорус-салтанада бошланган байрам,
Давом этмиш шаҳар, қишлоқларда ҳам.

Озод улус, эркин улус байрамда,
Бундай байрам бўлмагандек оламда.

Дошқозонлар осилиб ош дамланмиш,
Мева-чева, қанду наввот гамланмиш.

Майдонларга тўшалмиш зўр гиламлар,
Гиламларда ёнмиш гуллар, кўкламлар.

Тушаклар тўшалмиш гиламлар узра,
Халойиқ яйрамиш кўкламлар узра.

Хон ёзилиб, баковуллар қўймиш нон,
Қўймиш қанд-қурс, писта, бодом — қулмиш
хон.

Соҳибқирон халойиққа ваъз айтмиш,
Чуккан кўнгилларни тоғдек улгайтмиш:

«Эй, мўмин, халойиқ! Эй, аҳли замон!
Энди сиз озодсиз, яшайсиз омон!

Чингизхон зулмидан қутилмиш Ватан,
Оби раҳмат билан ювинмиш Ватан.

Қай фуқаро қилмиш гуноҳи азим,
Ё беклар ёғийга экан мулозим.

Салтанат номидан бергаймен фармон:
«Авф этилсин жамиъ гуноҳкор инсон!»

Умаро, фуқаро бўлсун иттифоқ,
Беғу ҳоким аро чиқмасун нифоқ.

Улусга соябон бўлсун кабирлар:
Вазирлар, ҳокимлар, беклар, амирлар.

Жамиъ улус ҳамдам ва яктан бўлсун,
Топинмиш меҳроби шу Ватан бўлсун!

Ватан овод бўлмиш — обод этингиз,
Бог қилинг, бинолар бунёд этингиз.

Наслларга биздин яхши ном қолсун,
Масжиду мадраса, истехком қолсун.

Давлат таянчидур мустаҳкам қўшин,
Темир интизомли, мунтазам қўшин!

Устувор қўшиндур давлат қалқони,
Давлатнинг шавкати, давлат посбони!

Истибод захрини тотиб кўрдингиз,
Ганимлар қаҳрини ютиб кўрдингиз.

Сизга насиб этмиш ҳурлик иқболи,
Оводлик неъматли, эркинлик боли.

Хуррият муборак бўлсун, халойиқ,
Давру даврон суринг инсонга лойиқ!

Еру сув, мол-дунё сизга эҳсондур,
Бойликлар маҳзани буюк Турондур!

Турон тупроғида омон бўлғайсиз,
Не омон, соҳиби жаҳон бўлғайсиз!»

Халойиқ қўлини очмиш дуога,
Дуоси таралмиш гўё дунёга.

Ош қўйилди чиний лаганларда соз,
Барча эл баробар қилинди эъвоз.

Соҳибқирон турди тўйнинг бошида,
Жаннатнинг тамиъ бор тўйнинг ошида!

«Шашмақом» куйлари таралиб тонгда,
Авжига чиқади турфа оҳангда.

Карнайлар сасидан уйғонган шаҳар,
Муסיқа мавжида ҳамон чайқалар.

Ҳофизлар қўшиғи яйрар ҳавода,
Чарх уриб учади нурли самода.

Улуг тўй шаънига чопилар улоқ,
Кўпқарига келмиш яқину йироқ.

Чавандозлар от қўяди мардона,
Бир кўпқари бўлмиш улуг, шоҳона.

Халойиқ сигмайди томошагоҳга,
Олқишлар айтишиб олий паноҳга.

Йўқдир Соҳибқирон дилида армон,
Не дил, йўқдир амир элида армон.

Елкасидан унинг ағдарилди тоғ,
Эҳтимол, қолмади юрагида доғ.

Жаҳаннам қаърига кетмиш истибод,
Кетмиш неча йиллар чекилган фарёд.

Энди у қул эмас — овод инсондир,
Ўзига султон у зига хондир...

Хаёлим булинди — боқдим майдонга,
Майдонга сигмаган минглаб инсонга.

Барчаси шодумон байрами хосда,
Ўзига ярашган ҳашам либосда.

Курсиларга зевар бўлиб ўлтирур,
Юзу кўзларида балқиб турмиш нур.

Улуғлар ўлтирмиш илғор қаторда,
Салтанат олдида хизмати бор-да!

Кўзим тушди бир пайт азиз инсонга,
Миллат фахри — янги Соҳибқиронга!

У камтар кўринди улуғлардан ҳам,
Кўринди улусга ҳамқору ҳамдам.

Илғор қаторда у улуғлар каби,
Кўзида порлайди ҳурлик кавкаби.

Гарчи элу юртга бўлса-да сарвар,
Киймин безаган на гавҳар, на зар.

Кишилар сингари оддий либосда,
Раҳнамо бўлса-да байрами хосда.

Юзида шодлигу қатъият изи,
Меҳрибон боқади улусга кўзи.

Бошида мамлакат иши, ташвиши,
Ундан-да ташвишли борми ҳеч киши?!

Ором не, роҳат не — билмайди асло,
Ечим кутар ундан неча муаммо.

Минг хил ташвиш яшар бир юрагида,
Мақсудин кўради эл тилагида.

Бир юракда шунча мақсад ва тилак,
Бир юракда яшар гўё минг юрак.

Улуг эл қисмати бир юрагида,
Қутлуғ эл қисмати шер юрагида.

Доим уриб турсин шу юрак омон,
Дуо қилинг уни, эй аҳли замон.

Нималарни ўйлар, айтинг, бу айём?
Не ўйлар бошида этади хиром?

Не фикрат банд этган онг-шуурини?
Не фикрат олгандир жон ҳузурини?

Не хаёл бермайди унга осойиш?
Не хаёл ҳукмини этар намоиш?

Қалбида жуш урар, айтинг, не орзу?
Не мақсад ўйида нафас олар у?

Ё жони туташми ҳар бир инсонга,
Ҳавас билан боққан аҳли замонга?

Нияти не унинг ушбу байрамдан,
Улусга қилинмиш меҳру карамдан?

Нега бугун улус ҳурмат тахтида,
Тож кийган султондек сулк пойтахтида?

Не ўйлар кечади ёдидан унинг?
Қадрини биларми улус бу куннинг?

Биларми, Истиқлол келмади осон,
Эрк дебон не жонлар бўлмади қурбон?

Биларми, Ватанга истаб ҳуррият,
Бошини эгмаган ёвга раият?

Биларми, Онадек Ватан ягона,
Ягона Ватанда Она парвона?

Биларми, Ватандан ўзга паноҳ йўқ,
Ўзга бошпана йўқ, азиз даргоҳ йўқ?

Биларми, ким етмас Ватан қадрига,
Учрайди онанинг қаҳри заҳрига?

Биларми, фарзандни она қилса оқ;
Қўқармас — ҳаётда кун кўрмас узоқ?

Боқинг, ҳавас қилинг, унга бу айём,
Улусга кўрсатар буюк эҳтиром.

Бағрига босгудай ҳар бир кишини,
Баҳам кўрмак истар бор ташвишини.

Ҳамдам бўлай дейди дарду гамига,
Зиё берай дейди ҳаёт шамиёга.

Майдонга боқади — дилида орзу,
Дилида туғёну аммо, вазмин у.

Кечмиш воқеалар утар ёдидан,
Омон чиқди «жанглар» гирдибодидан:

«Бирлик»чи, «эрк»чилар қилган ниқорлар
Ва амал талашган худбин «киборлар».

Тушга ўхшаб кетар ўтган кунлари,
Истиқлол тонгини кутган тунлари!

Юрагида тугён ургандек уммон,
Ҳаяжон наҳрида оқиб бир замон,

Эҳтиром тахтидан қўзғолиб яқсар,
Муҳташам минбарга чиқди шерпайкар.

Хурсанд халойиққа боқди меҳрибон,
Бир чайқалиб олди каттакон майдон.

Ҳисмини кўз қилиб улус тикилди,
Йулбошчининг қадди таъзимга келди:

«Азиз ватандошлар! — деди бир замон,
Қулоққа айланди вужуди майдон. —

Мустақиллик куни муборак бўлсин!
То абад Истиқлол офтоби кулсин!

Бу кунни кутдик биз юз йилдан ортиқ,
Минг шукр, Оллоҳим қилдилар тортиқ!

Қадрини бош узра баланд тутингиз,
Авлоддан авлодга олиб ўтингиз!

Истиқлол жон бўлсин жонингиз аро,
Кузингиз қароғи бўлсин, фуқаро!»

* * *

Тугилмак — тенг эрур кун чиқишига,
Бу — инсон умрининг тонг отишидир,
Мурғак жон кўзини илк очишидир,
Инсон ҳайрон боқар дунё ишига.

Дунё парво қилмас ўз қилимишига:
Ҳаётдан кўз юммак кун ботишидир,
Дунёнинг заррадек йўқотишидир,
Бу — фожеъ — арзимас гам чекишига.

Кун чиқар, кун ботар — кори дунё бу,
Бу ҳолат абадий этади давом,
Гоҳ шодлик, гоҳ голиб чиқади қайғу.

Кун ботса — тонг яна у берар салом,
Лек башар қўёши ботса, қайтиб у
Чиқмайди — умрга чуқар мангу шом!

* * *

Қутловдан чайқалар муаззам майдон,
Акс садо беради замину осмон.

Пойтахтга кўз тикар бутун мамлакат,
Улуг тўй қилмакда бугун мамлакат.

Ойнайи жаҳон этар намоиш,
Мамлакат ўзига бермиш оройиш.

Ясан-тусан улус шодиёнада,
Ҳасан-Ҳусан улус завқи зиёда.

Кучаю хиёбон, майдонлар гузал,
Ундан-да бахтиёр инсонлар гузал!

Гузалдир шаҳару қишлоқ жамоли,
Гузалдир элу юрт, унинг камоли.

Фирдавс ойнин Ўзбекистон боғлари,
Кукка меърож Ўзбекистон тоғлари.

Муаззам қасрлар кукка юксалган,
Муҳташам саройлар кукдан ранг олган.

Поёндоз сингари йўллар соз, равон
Ва икки ёнида дарахлар посбон.

Боғларда узгача малоҳат, ҳаво,
Жонларни яйратар латофат, наво.

Нақшин дарвозалар зебо, муҳташам,
Гулларга кўмилган — сахни мунтазам.

Элу юрт ясанган байрами хосга,
Еру кук ўранган янги либосга.

Бугун байрам, бугун тую тантана,
Шодлик сози бугун авжида яна.

Бутун эл уйдан кўчага чиққан,
Кундуз каби ёруғ кечага чиққан.

* * *

Умрни қадрлаб яшамак керак,
Жавҳарин тариқдек сочмангиз бекор,
Йилга тенг лаҳзаси ўтсин мазмундор,
Булмасин гуручдан терилган курмак.

Яшамак ишқида ёнсин ҳар юрак,
Ганимат фурсатни бой берманг зинҳор,
Муяссар бўлмагай тугилмак такрор,
Бир берган умрни қилмангиз эрмак.

Ёшлиқда жиловин олмасдан қўлга,
Кексайиб қолганда чекманг надомат,
Умр оти қайтмас босилган йўлга.

Умрда ўлчовли ҳар кун, ҳар соат,
Содиқ фарзанд бўлиб фидойи элга,
Яшамак ўзидир буюк саодат!

* * *

Тонг билан улусга берилганди ош,
Тановул қилдилар келиб кекса-ёш.

Ош дамланди барча қишлоқ, шаҳарда,
Эл отланди тўй ошига саҳарда.

Ошга келди тонгда Йўлбошчимиз ҳам,
«Қуръон»дан тиловат айлади имом.

Тонг ила хутбайи давлат ўқилди,
Не давлат, хутбайи шавкат ўқилди.

Улуғ юртнинг шаҳар, қишлоқларида,
Биҳишт каби яқин-йироқларида.

Бир ой давом этди тую тантана,
Тўй бошида турди дорус-салтана...

Мустақиллик майдонида кекса-ёш,
Кўчалардан тошиб келган аҳли Шош.

Меҳмонлар келишган ҳар вилоятдан,
Улус хурсанд бундай зўр иноятдан.

Яна келган хориждан ҳам меҳмонлар,
Элга азиз, сўзи лазиз инсонлар.

Барчаси ўлтирмиш иззат — тахтида,
Муҳташам майдоннинг баланд кафтида.

Диллари қувончдан яйрайди кушдек,
Истиқлол байрами туюлар тушдек.

Бу олий шарафдан бошлар осмонда,
Ҳар кўнгил бир булбул гўё бўстонда.

Турли тоифага мансуб одамлар
Кўнгилдан не кечар, айтинг, бу дамлар?

Қуруқ аравани олиб қочганлар,
Бир замон оғзидан заҳар сочганлар

Истиқлол болидан бўлиб баҳраманд,
Савлат тўкиб юрар даҳога монанд.

Байрамга келган эл турли-тумандир,
Ҳар дилда бир орзу, бир анжумандир.

* * *

Хурлик — улуг бойлик, дейди халқимиз,
Еру дўст бахтига доим соғ бўлинг.
Фарзандлар бошида турган тоғ бўлинг,
Бепарво бўлмакка йўқдир ҳаққимиз.

Юз йил умр кўрсак, дўстлар, ҳаққимиз,
Бўронда ҳам учмас бир чароғ бўлинг,
Ғам деган балога зўр яроғ бўлинг,
Шодлик ўти билан ёнсин қалбимиз.

Қайгудир азалдан умр эгови,
Одам жони турар игна учида
Мисли чуққидаги ҳаёт ялови.

Инсон тобланади ҳаёт печида,
Қорда олов ёқар, келса қалови,
Келмаса, дард бўлиб қолар ичида.

* * *

Ойнайи жаҳон этур намоиш,
Не чоғлик элу юрт топмиш оройиш.

Муаззам мамлакат кўзи ундадир,
Ҳисму жон тугенда, қалб тўлқиндадир.

Бугун аҳли Ватан ўзида йўқ шод,
Бугун дилида йўқ заҳри истибдод.

Мустабид тузумга ўқиб жаноза,
У бугун ҳурлигин этур овоза.

Бугун олам аро шодёна чалди,
Озодлик садоси кўкка юксалди.

Карнай-сурнай овоз берди жаҳонга,
Жаҳонни қаратди Ўзбекистонга!

Олам минбарида Йўлбошчи гўё,
Сўзини эшитар бепоён дунё.

Етти иқлим унга солгандек қулоқ,
Сўзлари чақнайди мисоли чақмоқ:

«Аждодлар мозийдан берурлар садо,
Ватан деб қилмишлар жонларин фидо.

Бизни деб курашди боболаримиз,
Жанг қилмиш, ҳаттоки, момоларимиз.

Бугун бизга ҳаёт бўлар эди ёт,
Бўлмаса аждодлар руҳи барҳаёт!»

Ойнайи жаҳон айни шу замон
Табаррук зотларни этди намоён.

Буюк фидойилар саф тортиб ўтди,
Душманлар танобин сал тортиб ўтди.

Ўтди Афросиёб, ўтди Муқанна,
Ғурур кўзин тикди аҳли тантана.

Жалолоддин Мангуберди ўтди боз,
Темур Малик ўтди арслонга хос.

Улуғ элин кўриб бахт-саодатда,
Амир Темур ўтди: «Куч — Адолатда!»

Майдон аҳли денгиз каби чайқалди,
Кунгли тоғдай ўсиб, тоғдай юксалди.

Ғурур тожин кўриб Соҳибқиронда,
Кимлигин англади ўзбек жаҳонда!

Мардлик тахти узра кўриб устувор
Мангулик тожини этди ихтиёр.

* * *

Сўрса, дермиз, аҳли жаҳон:
биз Темур авлодимиз,

Еру кўкда марди майдон —
биз Темур авлодимиз.

Мулки Ажам, мулки Араб,
мулки Чину Ҳинд аро

Ўзи бегу ўзи хоқон —
биз Темур авлодимиз.

Очун гувоҳ, башар гувоҳ,
гувоҳ фалакда офтоб,

Туркистонда соҳиб даврон —
биз Темур авлодимиз.

Буюк Соҳибқирон номи
тахти каби юксакдур,

Пойтахтида Соҳибқирон
биз Темур авлодимиз.

Ғарчи тахтга валийаҳдмиз
тожу тахт бўлмас талош,

Тожу тахтга кўкси қалқон —
биз Темур авлодимиз.

Кулди, элим, чин Истиқлол —
бошда тожинг муборак!

Тахтга чиқди боз Курагон —
биз Темур авлодимиз!

* * *

Темурнинг руҳига қилиб қасамёд,
Йўлбошчимиз этди халқ дилини шод.

Соҳибқирон ҳикматига бериб тан,
Янги бир ҳикматни айтди дафъатан:

«Куч — билим ва тафаккурда!», деди у
(У ҳикматдек яшар бу ҳикмат мангу!)

Улус такрор этди икки ҳикматни,
Ҳикматлар бойитар азал фиқратни.

Ватан буйлаб таралди у бир онда,
Зур ҳурмат қўзғотиб аҳли замонда.

Йўлбошчи сўзини эттирди давом,
Дилида халқига чуқур эҳтиром:

«Вояга етмақда янги бир авлод,
Билмаслар не зулм, недир истибод.

Улуснинг бахти бу, Ватан бахти бу,
Авлодимиз озод яшасин мангу!

Зулмни, таҳқирни кўрмасин асло,
Тобъелик кўйида юрмасин асло.

Обод этмак лозим энди давлатни,
Тикламоқ пайтидир шаъну шавкатни.

Ватан қисматиға барча дахлдор,
Хизматиға унинг бўлингиз тайёр.

Ватанин этмаса кимки ҳимоя,
Душмани бошига солгайдир соя.

Ёшлар фидо қилса жонни Ватанга,
Қўнолмас калхату зоглар чаманга.

Ҳеч хазон бўлмасин биз кезган чаман,
Биздан қолсин озод ва обод Ватан!»

Олқишга кўмилди Йўлбошчи сўзи,
Кўзида порлади ҳурлик юлдузи.

Жонажон халқига таъзимлар қилди,
Не таъзим, қуллуққа боши эгилди.

Тонгда тўй бошлаган Тошканди азим,
Намозшом тушганда бошлади базм.

Муסיқа янгради майдон узра боз,
Аҳли санъат берди байрамга пардоз.

Ҳофизлар овози Тошкентни тутди,
Не Тошкент, Чину Ҳинд, Арабдан ўтди.

Овозаси етди аҳли дунёга,
Не дунё, етди у Арши Аълога!

* * *

Жабру зулм азоби бор экан деб тақдирда,
Занжирбанд шер сингари, нетай, ётдик
занжирда.

Эрк шамоли эсганда, гарчи тутдик кўксимиз,
Бағримизни чок айлаб, бошни кўрдик
шамширда.

Бахтга зору бахтиёр, қулдек хору шоҳ каби,
Жаҳон аҳлин лол этдик мақтанишу ташхирда.

Художўй улус насли униб-ўсди худосиз,
Каломуллоҳ оятин уқа олмай «Тафсир»да,

Эркину тутқун эдик, юрти бору мулки йўқ,
Ўтин қилиб ёқилди сўнғакимиз тандирда.

Олтин қафасда тутиб тўти каби сайратди,
Зоглар кезиб гулшанда, булбул эди таҳқирда.

Жигаримиз кабобдек симдан ўтказди, ё раб!
Душман дўстдек кўринди, уста экан тадбирда.

Замон зўрники, дерлар, замонда зайли билан,
Тиканзорни гулзор деб тасвир этдик тасвирда.

Занжирбанд шер занжирин уза олди, хайрият,
Мустақиллик куни ҳам бор экан-ку тақдирда!

* * *

Умр ўткинчи, деб нолиманг сира,
Йилнинг мазмунига тенгдир лаҳзаси,
Манглайга битилган олтин лавҳаси
Ҳаёт тўфониди булмагай хира.

Ғанимат умрни яшанг бокира,
Бу — мушфиқ ҳаётнинг фирдавс равзаси,
Зар билан безанмиш умр саҳфаси,
Келажак авлодга бўлсин хотира.

Умр — бу дунёда топилмас бир ганж,
Бу ганжни эҳтиёт қилингиз токи,
Жаҳон айвонида топмасин шиканж.

Умр шаробидан сун бизга, соқий,
Бир томчи қолдирмай ичайлик беранж,
Дунё боқий экан — умр ҳам боқий!

Низомиддин ЗИЁМОВ**МИНТАҚА ХАВФСИЗЛИГИ ЙЎЛИДА**

Йигирма йилдан кўпроқ вақтдан буён фуқаролик уруши бораётган Афғонистондаги вазият минтақада хавфсизлик ва барқарорликни таъминлаш йўлида жиддий муаммо бўлиб турибди. Ана шу уруш туфайли вужудга келган беқарорлик алақачон Афғонистоннинг чегарасидан чиқиб, фақат минтақага эмас, балки бошқа қитъаларга ҳам ўзининг салбий таъсирини кўрсатмоқда. Афғонистон бугунги кунда халқаро террорчилик ва экстремизм, гиёҳвандлик моддалари ишлаб чиқариш ва тарқатиш, қурол сотиш ва ислом динини радикаллаштириш билан қиёсланмоқда.

Ўзбекистон ҳукумати шуни яхши тушундики, Афғонистонда фуқаролик уруши тўхтамасдан, қарши курашувчи томонлар ўртасида сулҳга ва бу жафокаш мамлакатда умуммиллий тотувликка эришмасдан туриб, юқорида айтиб ўтилган салбий ҳолатларга ва уларнинг Афғонистон билан қўшни мамлакатларга ҳалокатли таъсир кўрсатишига барҳам бериб бўлмайди.

Шунинг учун Ўзбекистон Президенти И. А. Каримов 1994 йилда БМТ Бош Ассамблеясининг 48-сессиясида сўзлаган нутқида жаҳон ҳамжамиятининг алоҳида диққат-эътиборини Афғонистон муаммосига қаратган. Президентимиз БМТ Бош Ассамблеясининг 1995 йил 24 октябрда бўлиб ўтган бу халқаро ташкилотнинг ярим асрлик юбилейи муносабати билан ўтказилган махсус тантанали мажлисидаги нутқида эса Афғонистонда ва унинг теварагида тўпланиб қолган муаммоларни ҳал этиш юзасидан бир қатор муҳим таклифларни илгари сурди. Улардан энг муҳими сифатида Афғонистонга қурол келтиришни таъқиқлаш алоҳида ажратиб кўрсатилди.¹

Ўзбекистон илгари сурган ташаббуслар халқаро миқёсда кенг қўллаб-қувватланди. Европарламентнинг 1996 йил 16 январда ва 24 октябрдаги сессиялари жараё-

нида қабул қилинган резолюцияларида Афғонистоннинг ички ишларига ҳар қандай аралашувни тўхтатишга, шунингдек, бу мамлакатга қурол етказиб беришни таъқиқлашга даъват мавжуддир. БМТ Хавфсизлик Кенгаши 1996 йил 22 октябрда Афғонистон бўйича махсус резолюция қабул қилди, унда мамлакатимиз ва бошқа давлатларнинг афғон муаммосини ҳал қилиш соҳасидаги нуқтаи назарлари ва таклифлари ўз ифодасини топди. Ўзбекистоннинг ташаббуслари ва таклифлари Европа ҳамжамияти Комиссияси томонидан ҳам тўла-тўқис маъқулланди.

Ўзбекистон раҳбарияти жаҳон жамоатчилиги диққат-эътиборини Афғонистонга, унинг муаммоларига жалб қилиш соҳасидаги чора-тадбирлар билан чекланиб қолгани йўқ. Муаммоларни фақат чақириклар ва резолюциялар билангина ҳал этиб бўлмаслигини тушунган Ўзбекистон БМТ ҳомийлигида Афғонистоннинг эскириб кетган ва мураккаб муаммоларини ҳал қилиш мақсадида халқаро шарт-шароитлар яратиш, умумий ёндашувларни аниқлаш ва тизимлар вужудга келтириш зарур деб ҳисоблади. Бунда Ўзбекистон ҳукумати бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик тамойилларига қатъий амал қилгани ҳолда, унинг Афғонистон бўйича илгари сурган ташаббуслари эса қўшни давлат халқига ёрдам бериш, минтақавий хавфсизликни мустаҳкамлашга интилиш, Афғонистонни тинч ҳамкорлик қилишга жалб қилиш истаги билан йўғрилган. Ўзбекистон Президентининг 1993 йил БМТ Бош Котибига мурожаат қилиб, БМТнинг минтақавий хавфсизлик ва ҳамкорлик юзасидан маркази Тошкентда бўладиган доимий семинар ташкил қилиш ҳақидаги таклифи ҳам худди шу нарса билан изоҳланади. Ўзбекистоннинг бу ташаббуси Марказий Осиё давлатлари, Эрон, Покистон, Ҳиндистон ва бошқа мамлакатлар томонидан қўллаб-қувватланди. Хусусан, Эрон Ислом Республикасининг Президенти Акбар

¹ Ислом Каримов. Бунёдкорлик йўлидан. Т.: Ўзбекистон. 1996. 4 том, 58 бет.

Ҳошимий Рафсанджоний ўзининг Ўзбекистонга 1993 йил 18 октябрда қилган ташрифиди жараёнида бундай деб таъкидлади: «Минтақада тинчлик ва хавфсизликни таъминлаш ниҳоятда муҳим вазифа. Қонли тўқнашувлар... кўплаб айбсиз кишиларнинг ҳаётига зомин бўлди... Минтақада тинчлик ва тотувликни таъминлаш бўйича семинар ташкил этиш тақдифи, шунингдек, уни амалга ошириш ҳаётнинг муҳим талабидир. Биз, албатта бу ташаббусга қўшилаемиз».¹

Ўзбекистоннинг ташаббуси БМТ томонидан қараб чиқилди ва қўллаб-қувватланди. 1995 йил 15 сентябрда БМТнинг Марказий Осиёда хавфсизлик ва ҳамкорлик бўйича семинар-кенгаши Тошкентда ўз ишини бошлади. Унинг ишида БМТ Бош котибининг махсус вакили Маҳмуд Мистери, Европада хавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилотининг, Ислон Конференцияси ташкилотининг, Марказий Осиё давлатлари, шунингдек, қўшни мамлакатларнинг вакиллари, ҳаммаси бўлиб 31 мамлакатдан вакиллар иштирок этди. Семинарнинг мақсади — тинчлик, барқарорлик, ҳамкорлик эди. Ўз хусусиятига кўра маслаҳат анжумани бўлган бу семинар БМТ, ЕХХТ ҳомийлигида минтақавий хавфсизлик ва барқарорликнинг халқаро тизими ни шакллантириш, ҳамкорликни ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратиш мақсадида турли ёндошувлар ва фикрларнинг яқинлашуви йўлларини аниқлаши лозим эди.

Семинарда сўзга чиққан Ислон Қаримов ялпи хавфсизлик ва умумий тараққиётга эришиш минтақавий барқарорлик ҳамда ўзаро ҳамжиҳатлик ўрнатишга бевосита боғлиқ эканлигини таъкидлади. Шу билан бирга, мавжуд муаммоларни, жумладан Афғонистон муаммоларини босқичма-босқич ҳал этиш зарурлигини; музокара жараёнида барча манфаатдор томонларнинг қатнашиши ва оқилона муросага келишишини; муқобил ҳаракати; бу жараёнда БМТ, ЕХХТ, ИКТ ва бошқа халқаро ташкилотларнинг ҳомийлиги ва фаол иштирок этишини; қандай шаклда бўлмасин тазйиқ ўтказилишига ва ташқаридан аралаштишга йўл қўймаслигини; маҳаллий можаролар минтақасига қурол етказиб беришни қатъиян тақиқлаш зарурлигини алоҳида қайд қилиб ўтди.

1997 йил Ўзбекистон ташаббуси билан БМТ ҳомийлигида Афғонистон бўйича 6+2 алоқа (контакт) гуруҳи ташкил этилди. Унга Афғонистон билан бевосита чегарадош

бўлган олти мамлакат — Эрон, Покистон, Хитой, Тожикистон, Туркманистон ва Ўзбекистон, шунингдек Америка Қўшма Штатлари ва Россия Федерацияси вакиллари киритилди. Гуруҳ таркибида БМТ Хавфсизлик Кенгашининг аъзолари бўлган уч давлат (АҚШ, Хитой ва Россия)нинг бўлиши унинг ишига катта салмоқ бағишлаб, кенг имкониятлар очиб берарди. Контакт гуруҳи БМТнинг Афғонистон бўйича махсус вакилининг ҳамкорлигида ишлайди. Унинг биринчи мажлиси 1997 йил 16 октябрда Нью-Йоркда бўлиб ўтди.

1997—1999 йиллар мобайнида контакт гуруҳи Афғонистонда рўй бераётган жараёнларни ўрганиш, барча курашувчи томонлар — ҳозирги вақтда Афғонистон ҳудудининг 80 фоиздан ортигини назорат қилиб турган толиблар билан толибларга қарши турган, ўз кучларини Афғонистон шимолида тўплаган ва шу ҳудудда истиқомат қилувчи кўпсонли миллий гуруҳларга таяниб иш кўраётган Аҳмад Шоҳ Маъсуд бошчилигидаги бирлашган гуруҳнинг назарларини аниқлаш юзасидан катта ишлар олиб борди. Контакт гуруҳи ўз

МУСТАҚИЛЛИК

МАНЗАРАЛАРИ

¹ Ислон Қаримов. Биздан озода ва обод Ватан қолсин. Т.: Ўзбекистон 1996, 51 бет.

фаолиятида ташқи кучларнинг Афғонистон ички ишларига аралашувиға йўл қўймасликка, бу мамлакатнинг келажаги, ривожланиш йўлларини фақат Афғонистон халқининг ўзи ва унинг тан олинган раҳбарлари белгилашига асосланади. Контакт гуруҳининг фаолиятидаги муҳим босқич — 1999 йил июл ойида Тошкентда ўтказилган учрашув бўлди. Мазкур анжуман ишида контакт гуруҳининг аъзолари бўлган мамлакат вакиллари билан ташқари биринчи марта Афғонистон толиблари ва бирлашган гуруҳ делегациялари ҳам иштирок этди.

Учрашувда «Афғонистондаги можарони тинч йўл билан ҳал этишнинг асосий тамойиллари» тўғрисида Тошкент декларацияси қабул қилинди. У контакт гуруҳининг қунт билан олиб борган ишининг натижаси бўлди. Декларация афғон тупроғида тинчлик ўрнатишнинг асосий тамойилларини қамраб олди. Тошкент учрашуви Афғонистондаги можарони сиёсий жиҳатдан ҳал этиш мумкинлигини ва контакт гуруҳининг бунга эришиш учун барча чора-тадбирларни кўришга тайёрлигини тасдиқлади.

Тошкент учрашувининг яқунлари 1999 йил 28 июлда БМТ Хавфсизлик Кенгаши аъзолари томонидан кўриб чиқилди ва Декларацияда баён қилинган қарши курашаётган томонларга ҳарбий ёрдам кўрсатмаслик тўғрисидаги мажбуриятга юқори баҳо берилди. Бироқ Афғонистонда рўй бераётган жараёнлар бу ердаги вазиятни ҳал этиш мураккаб бўлиши ва узоқ давом этишини кўрсатмоқда, чунки бу муайян кучларнинг ва улар ортида турган ва Афғонистондаги вазиятни ҳал этиш ҳамда барқарорлаштиришни маъқул кўрмаётган мамлакатларнинг қаршилик кўрсатиши билан боғлиқ эканлигини намоён қилмоқда, чунки барқарор бўлмаган Афғонистон уларга гиёҳвандлик моддалари ишлаб чиқариш ва сотишда, қурол-яроғ сотишда жуда катта фойда келтиради, диний экстремизмнинг тарқалишига ёрдам беради, бу эса уларнинг манфаатларига мос бўлиб тушади.

Ҳозирги кунда Афғонистон ҳудудида, юқорида эслатилган кучлар томонидан минтақа тинчлигини бузиш ва бу ерда жойлашган ёш мустақил давлатларга хуруж қилиш мақсадида юзлаб жангарилар тайёрланмоқда. Жангариларни тайёрлаш учун халқаро террорчилик ва диний экстремизм марказлари Афғонистонда махсус лагерлар ташкил этганлар.

Охирги вақтда халқаро террорчилик ва диний экстремизм кучлари янада жонланмоқда ва минтақа хавфсизлигига таҳдид солмоқда. Бу вазиятни ҳисобга олган Ўзбе-

кистон раҳбарияти минтақанинг бошқа давлатлари, Россия ва бошқа бир қатор мамлакатлар билан биргаликда хавфсизлик тизимини шакллантириш борасида чора-тадбирларни амалга оширмоқда. Жумладан, минтақа тинчлигини сақлаш мақсадида, мамлакатимиз Президенти 1999 йил охири — 2000 йилнинг биринчи ярмида Россия, Хитой, Ҳиндистон, Қозғоғистон, Қирғизистон, Тожикистон ва бошқа давлатлар раҳбарлари билан биргаликда музокаралар ўтказдилар.

Олиб борилган музокаралар натижасида 2000 йилнинг апрел ойида Ўзбекистон, Қозғоғистон, Қирғизистон ва Тожикистон президентлари Тошкент шаҳрида терроризм, сиёсий ва диний экстремизм ва бошқа уюшган жиноятчиликка биргаликда қарши курашиш мақсадида битим имзоладилар. Имзоланган ҳужжат давлатларнинг ҳарбий ва ҳуқуқни ҳимоя қилиш органларининг ҳамкорлиги ва биргаликда ҳаракат қилиши учун ҳуқуқий асос яратди.

Халқаро терроризм ва экстремизмга қарши кураш масалалари Тошкентда жорий йилнинг 18—19 май кунлари Ўзбекистон Президенти И. Каримов ва Россия Президенти В. Путин ўртасида бўлиб ўтган музокараларда ҳам ҳар томонлама муҳокама қилинди. Икки давлат раҳбарлари террорчиликка ва экстремизмга қарши курашда ҳамкорлик қилиш, ҳарбий-техникавий ҳамкорликни янада кенгайтириш борасида келишиб олдилар. Бу эса Ўзбекистоннинг ҳарбий қудратини кучайтиришга, ватанимиз ва минтақа хавфсизлигини таъминлашга катта имкониятлар яратади.

Яқинда Президентимиз И. А. Каримов Эрон пойтахти Техронда бўлиб ўтган иқтисодий ҳамкорлик ташкилотининг (ЭКО) олтинчи саммитида сўзлаган нутқида минтақа хавфсизлигига, хусусан, бу борада Афғонистон масаласига алоҳида тўхтади. Минтақа хавфсизлиги учун нималарга айнан диққат-эътиборни қаратиш лозимлигини бирма-бир кўрсатиб ўтди, яна Афғонистон масаласига, халқаро терроризм ва нарқобизнесга жиддий эътибор қаратилди. Инсоният учун ўта хатарли бўлган ушбу хавфлар пайини қирқишнинг амалий йўллари кўрсатиб ўтилди. Албатта бу инсонпарварлик таклифлари бир минтақа манфаатидан ташқарига чиқиб бутун Ер юзида тинчлик ва барқарорлик учун қилинаётганлигини жаҳон жамоатчилиги қўриб турибди. Бу борада Ўзбекистон аъзо бўлган ҳамкорлик ташкилотлари билан биргаликда ўз йўлига, яъни, тинчлик йўлига эга эканлиги яна бир бор исботланди.

Мустақиллик туфайли Ўзбекистон ҳаётининг барча соҳаларида бўлганидек, адабиёт соҳасида ҳам буюк сифат ўзгаришлари содир бўлди. Утган қисқа вақт (9 йил) ичида ўзбек адабиётида бебаҳо санъат намуналари ва янги анъаналар юзага келди. Ҳаққонийлик ва миллийлик тикланди.

Мустақиллик даври адабиётидаги энг катта ютуқ ва янгилик шуки, бу даврда ёзувчиларимиз социалистик реализм ва комму-

тузумининг сиқувларига чап бериб, эрк ва мустақиллик ҳақидаги ғояларни ўз асарларининг умумий руҳига, хусусан, коса тагида ним коса шаклида матнга сингдириб юборар эдилар.

Биргина мисол. Шухратнинг «Жаннат қидирганлар» (1972) романида халқпарвар доктор Абдулбарак отаси Саидакбар ҳожига эътироз билдириб, «Биринчи галда мустақиллик олиш керак. Мен бир халқнинг, у қанчалик катта ва

берилмас эди. Мустақиллик даврига келиб Ўзбекистонда вазият бутунлай ўзгарди. Натижада ҳаёт ҳақиқатини бўяб безамасдан, сохталаштирмасдан рўй-рост тасвирлаш, жумладан, чоризм ва совет Россиясининг мустамлакачилик сиёсатини аёвсиз фош этиш одат тусига кирди. Ўзбекистон мустақиллигининг меваси бўлган «Отамдан қолган далалар» (Тоғай Мурод), «Адолат манзили» (Одил Ёкубов), «Қатағон» (Ўткир Ҳошимов)

Сайдулла МИРЗАЕВ

ХАЛҚЧИЛ АДАБИЁТ ЙЎЛИДА

(Мустақиллик давридаги ўзбек адабиёти ҳақида)

нистик мафкура тазйикдан халос бўлиб, том маънода сўз эркинлигига, матбуот эркинлигига муясар бўлдилар. Буни ҳаммадан ҳам кўпроқ ижодкорларимизнинг ўзлари чуқур идрок этмокдалар ва бу ҳақда ғурур ва ифтихор билан ёзмокдалар.

Шуни ҳам эслатиш лозимки, совет даврида истиқлол ғояларини тарғиб этиш ман этилган эди. Мустамлакачилик сиёсати га, компартия ақидаларига тил тегизган ҳар қандай ёзувчи қаттиқ жазоланарди. Шунга кўра, ростгўй санъаткорлар истиқлол ҳақидаги эзгу ниятларини очик айтмасдан, кўпинча пардалашга мажбур бўлардилар. Турли бадий усуллардан, эртак, масал жанрларидан, фантастик ва романтик сюжетлардан, рамзий образлардан, киноя, кесатик ва қочиримлардан фойдаланиб, озодлик ва мустақиллик ҳақидаги ғояларни «яширинча» ифодалар эдилар. Кези келганда эса, совет истибдод

маданиятли бўлмасин, иккинчи бир халққа нажот бахш этишига, унинг бахтини очишига ишонмайман. Ҳар халқ каттадир, кичикдир ўзи алоҳида бўлиши, ўз аравасини ўзи тортиши керак. Бири иккинчисининг елкасига миниб олиб, «жаннатга кетаяпмиз» дейиши бекор... Ўз халқининг миллий манфатини кўзлайдиган, бу йўлда ҳатто, жонидан кечадиган кишилар доим бўлган, ҳозир ҳам бор. Кундан кун кўпаяпти. Зулм қаттиқ, нафаси ичида. Самоварга ўхшаб, ичидан қайнаб, бир тошиши бор... Халқнинг интилиши булоқ, жуда кучли булоқ, минг устига тупроқ тортсин, кўзига кигиз тиксин, барибир, бир куни отилиб чиқади», дейди.

Қисқаси, мустамлакачилик йилларида ёзувчи бор ҳақиқатни очик айта олмас, хусусан, она Ватан озодлиги, мустақиллик ва эрк ҳақидаги дил сўзларини рўй-рост ёза олмас эди. Бунга ҳуқуқ ҳам, имкон ҳам

сингари асарлар ана шундан далолат беради. Бу асарларда мустамлакачилик йилларида айтилиши мумкин бўлмаган рост сўзлар (аччик ҳақиқат) дангал ифодаланган.

Мустақиллик даврида адабиётимиз мамлакат ва халқ тарихини бир томонлама, нуқул қора бўёқларда қора қилиб кўрсатиш асоратидан ҳам қутилди. Оқибатда мамлакат ва халқ тарихи, миллий қадриятлар, миллий хусусиятлар ва аждодларимизнинг ақлзаковати, бунёдкорлик ишлари ҳақли равишда улуғладиган бўлди. Мустамлакачилик даврида асоссиз ҳолда ман этилган миллий ва диний мавзуларда ҳам янги даврда хилма хил яхши асарлар яратилди, уларда мамлакат ва халқ тарихи, хусусан, ўтмишда аждодларимиз орасидан етишиб чиққан буюк саркардалар, машҳур алломаю мутафаккирлар образи ҳаққоний акс эттирилган. Бу асарларнинг барчаси Ўзбекис-

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

тон мустақиллигининг самарасидир. Зеро, мустақиллик бўлмаганда бундай ҳақгўй миллий асарлар вужудга келмас эди.

Шундай қилиб, адабиётимиз мустақиллик йилларида ўтмиш мавзуларини истиклол мафкураси асосида янгича талқин ва тасвир этиш йўлидан бориб, жиддий ютуқларга эришди. Бундай ўсиш-ўзгаришларни замонавий мавзулар талқинида ҳам кўриш мумкин. Дарвоқе, мустақиллик даврига келиб кўп мавзуларни тасвирлашда аввалги нотўғри мезонларга, замонасозликка, совет воқелигини бўяб-безаб, ортиқча мактаб акс эттиришга чек қўйилди. Масалан, адабиётимизда узок йиллар давомида (хусусан, турғунлик йилларида) пахтакорлар меҳнати, айниқса, пахтакор хотин-қизлар меҳнати жуда осон иш тарзида, юзаки, дабдабали, байрамона кайфиятда тасвирланиб келинди. Мустақиллик даврига келиб ана шу сохта тасаввурга қаттиқ зарба берилди. Пахтакорлар меҳнатининг қанчалик оғир, қанчалик машаққатли экани очик-ойдин кўрсатиладиган бўлди.

Демак, мустақиллик туфайли адабиётда чин ҳаётга чуқур кириб бориш, ҳаққонийлик, танқидий рух кучайди. Бу даврда халқ ва мамлакат ҳаётини яхшилашга, мустақилликни мустаҳкамлашга қаратилган мавзулар, оддий инсон кадр-қимматини тиклаш ва кўтариш, она Ватан ва маънавият масалалари биринчи ўринга чиқди. Ўзбекистон мустақиллигидан фахрланиш туйғулари баралла куйланди. Мустақилликнинг қадри ҳақли равишда ҳамма нарсадан баланд қўйилди.

Шуни ҳам қувонч билан қайд этиш лозимки, Ўзбекистон ёзувчилари орасида мамлакат мустақиллигининг асл моҳиятини тushунмаган ва уни астойдил қўллаб-қувватламаган би-

рорта ҳам ҳақиқий ижодкор йўқ. Ёзувчиларимизнинг барчаси Ўзбекистон мустақиллигини самимият билан куйладилар ва кутладилар. Мустақилликнинг туб моҳиятини, халққа берган имконият ва имтиёзларини фахр билан кўрсатиб, озодликни бебаҳо олий неъмат сифатида таърифладилар. Шоира Зулфия:

Хуррият, келдингми —
нахотки келдинг...
Пинҳона соғиндим,
пинҳона кутдим.
Ёмғирга бағрини тутган
сахродек —
Сенинг насимингга
қалбимни тутдим, —

дея Ўзбекистон мустақиллигини дил-дилдан улуғлади.

Мустақиллик даврида хилма-хил шеърлар билан бирга, лиро-эпик асарлар (баллада, дoston ва ҳатто, шеърый романлар) ҳам ёзилди. Лирика сингари лиро-эпик шеърят ҳам, янги замон руҳини тўғри акс эттирди. «Хотирам синиклари» (Зулфия), «Қатағон» (С. Акбарий), «Соҳибқирон» (М. Жалил), «Ватан ҳақида етти ривоят» (Х. Даврон), «Узоқлашаётган оғрик» (И. Отамурод), «Безовта рух» (Ж. Субҳон), «Сарбон» (А. Азим), «Жароҳат» (Ҳ. Саъдулла) каби дostonларда бу хусусият очик кўринади.

Мисол учун Ҳабиб Саъдулланнинг ҳозиржавоблик билан ёзилган «Жароҳат» дostonини олайлик. Дostonнинг мундарижаси бой ва сержило. У дабдабали ва баландпарвоз сўзлардан эмас, балки юракдан отилиб чиққан ёлқинли ва куйма мисралардан ташкил топган.

Мустақиллик йилларида ўзбек насрида янги замон руҳини реал ифодаловчи публицистик мақолалар, ҳикоя, очерк, қисса ва романлар яратилди. Бу насрий асарларнинг аксариятида собиқ совет давридаги мамлакат ва халқ

ҳаётини танқидий нуқтаи назардан таҳлил этиб тасвирлаш устуворлик қилди. Бу даврда адабиётимизда 50 дан зиёд роман ёзилди. Уларнинг кўпчилигида халқимизнинг узок ва яқин ўтмиш ҳаёти аҳоли, истиклол шарофати сифатида янги гоёя, янгича талқин, жонли образ ва ёрқин тасвирлар кўзга ташланиб туради. Романчиликда ҳаққонийликка, бадий маҳоратга ва жанр ранг-баранглигига эътибор кучайди. Романнависларимиз бевосита мустақиллик даври (90-йиллар) ҳаёти ҳақида ҳам асарлар ёза бошладилар.

Агарда ёзувчиларимиз янги жамият қуришга бевосита тегишли замонавий долзарб мавзулар тасвирига, мустақилликнинг маҳсули ва унинг амалдаги бунёдкори бўлган янги типдаги қаҳрамонлар (масалан, тадбиркорлар) образини яратишга кўпроқ эътибор берсалар нур устига аҳоли нур бўлар эди. Дарҳақиқат, Президентимиз Ислоҳ Қаримовнинг «Биз шу пайтгача кўпроқ эски тузумни танқид қилиш, уни инкор этиш билан банд бўлдик!... Аммо фақат ўтмишни ёзғириш, инкор этиш билан узокқа бориб бўлмайди. Эски асоратларни инкор қилиш осон, бироқ улардан қутулиш, уларни такрорламаслик ўз-ўзидан бўладиган иш эмас. Эски жамиятни танқид қилиш осон, лекин янги жамият қуриш ниҳоятда қийин ва машаққатли жараён... Энди инкор қилиш кайфиятидан бунёдкорлик кайфиятига ўтиш пайти келди», деган доно сўзлари ҳам ана шуни тақозо этади.

Фактлар шундан далолат берадики, адабиётимиз ҳозирги кун воқеаларини, бевосита мустақиллик даври мавзуларини кенг тармоқда (йирик асарларда) ёритиш, янги давр қаҳрамонларини адабиёт қаҳрамонларига ай-

лантириш бўйича халқимиз олдида муайян маънода қарздордир. Адабиётимизда мустақиллик давридаги халқ ҳаётини, халқимизнинг Ўзбекистон мустақиллигини мустаҳкамлашдаги жонбозлигини, фидойилигини, саноат, қишлоқ хўжалиги, ободончилик, қурилиш, мактаб-маориф, олий таълим соҳасидаги ислохотларни, хусусан, одамларимизнинг онгида, дунёқарашда сўнгги йилларда содир бўлган буюк ўсиш-ўзгаришларни, янгиликларни бевосита акс эттирувчи кўзга кўринарли йирик ва гўзал бадиий асарлар зарур. Ана шу тақчилликка барҳам берилса айти мудоао бўлар эди. Шундай қилинса, адабиётнинг ҳозирги ҳаёт билан алоқаси янада мустаҳкамланган, унинг замонавийлиги, маърифий-маънавий, тарбия-эстетик аҳамияти янада ошган бўларди. Бу фикр адабиётимизнинг барча жанрларига, жумладан, драматургия соҳасига ҳам тўғридан-тўғри тегишлидир.

Дарҳақиқат, янги замон ғояларини ва мустақиллик даври муаммоларини ёри-

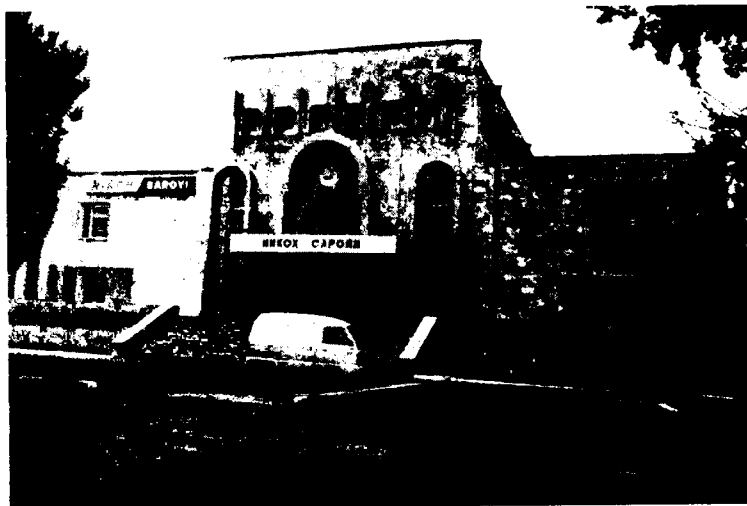
тишда санъаткорларимиз драматургия жанри имкониятларидан ҳам самарали фойдаланишга интиломқдалар. «Курорт» (Ў. Умарбеков), «Темир хотин» (Ш. Бошбеков), «Тўйдан кейин томоша» (Шукрулло), «Қатағон» (Ў. Хошимов), «Кундузсиз кечалар» (У. Азим). «Хотинлар хангомаси» (М. Ҳайдар), «Номсиз юлдузлар» (М. Бобоев) каби пьесаларда ҳаётда мавжуд бўлган ва совет жамиятини инкирозга олиб келган иллатлар очиб ташланган.

Шуни алоҳида қайд этиш керакки, мустақиллик даврида ўзбек драматургиясида халқ ҳаётидаги ибратли томонларни акс эттиришга, кишиларимизнинг маънавий ҳаётини, миллий урф-одат, ахлоқ-одоб мавзуларини ёритишга, нопоклик, текинхўрлик, қаллоблик, маънавий қашшоқликни фош этишга эътибор кучайди. Натижада драматургиямизда адолат ва ҳаққоният, ҳалоллик ва тўғрилик, дўстлик ва садоқат, меҳр-оқибат ва юксак миллий ахлоқ-одобнинг фитна-фасод, фиску фужур, маънавий бузуқлик, макр ва айёрлик устидан

ғалабасини кўрсатувчи янги-янги асарлар вужудга кела бошлади. Бунинг устига, айниқса, мустақиллик туфайли моддий ва маънавий ҳаётда, одамларимизнинг онг, тушунчаси ва дунёқарашда юзага келган янгиликларни, туб сифат ўзгаришларини янги замонда вужудга келган янги қаҳрамонлар тимсолида маҳорат билан гавдалантирувчи етук, гўзал сахна асарлари етарли эмас. Ҳозирги вақтда мулкни хусусийлаштириш, фермерлар ҳаёти, ўрта ва олий мактаблардаги ислохотлар, миллий кадр тайёрлаш дастурини амалга оширишдаги муаммолар, чет эллик ишбилармонлар билан бўладиган муомила-муносабатлар, мустақил Ўзбекистон миллий армиясидаги янги ҳаёт, жанговар тайёргарлик ҳақида янги-янги мукамал сахна асарлари ёзилса, халқ хўжалигининг турли соҳаларида жавлон уриб меҳнат қилаётган, мустақилликни мустаҳкамлаётган тадбиркорларимизнинг кўплаб ёрқин образлари яратилса, айти мудоао бўлар эди.

МУСТАҚИЛЛИК

МАНЗАРАЛАРИ

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

Муҳаммаджон ҚОДИРОВ

АБУЛ ҚОСИМ ҲАКИМ САМАРҚАНДИЙ ВА АБУ МАНСУР МОТУРИДИЙ

Абул Қосим Исҳоқ ибн Муҳаммад ибн Исмоил ибн Иброҳим ибн Зайд Ҳаким Самарқандий 3-ҳижрий асрнинг охири ва 4-ҳижрий асрнинг биринчи ярмида (IX—X асрлар) яшаган. У Мовароуннаҳрда кенг тарқаган ҳанафий мазҳабининг энг кўзга кўринган олими ва файласуфидир.

Абул Қосим Аҳли суннат ва жамоанинг Шарқдаги тасаввуфий таълимотининг шаклланишида ҳал қилувчи ўрин тутади. Унинг таржимаи ҳоли ҳақида Абул Карим Самъонийнинг «Ал-ансоб» китобида айрим маълумотлар учрайди. Унда қайд этилишича, Абул Қосим Самарқанда таваллуд топган. Ёшлигида бир неча йил Балх шаҳрига бориб таҳсил кўрган. Ансорий ва Абдурахмон Жомийларнинг қайд этишларича, Ҳаким Самарқандий Балхда бўлган чоғида ўша замоннинг энг йирик орифи бўлган Абу Бақр Варроқ Термизийдан тариқатлар соҳасида таълим олган. Кейинчалик Абул Қосим барча нақлий ва ақлий билимларни ўрганишига киришиб, калом, фикҳ ва тафсир бўйича йирик мутахассис бўлиб етишган ва ҳадис илмининг ҳам мутасаддиси бўлган.

Абул Қосим Ҳаким умрининг иккинчи қисмини Самарқанда яшаб ўтказди ва кўндан кўп шогирдларга таълим берди. Унинг шогирдларидан кейинчалик машҳур кишилар бўлиб етишган қўйидаги зотлар тилга олинади: Абу Жаъфар Муҳаммад ибн Мунаййиб Самарқандий, Абул Карим ибн Муҳаммад Фақих Самарқандий ва Муҳаммад ибн Умрон ибн Машаҳий. Тасаввуф манбаларида ҳам унинг бу соҳадаги шогирдлари: Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Наср Зоҳид ва Абу Али Муҳаммад ибн Ҳасан ибн Ҳамза Сўфий Розийлар ифтихор билан қайд этилади.

Абул Қосим Ҳаким ва Абу Мансур Мотуридийлар Сомонийлар сулоласи ҳукмронлик қилган даврда (261—389 ҳиж. қамарий, милодий 875—999 йиллар) яшадилар. Абул Қосим Сомоний ҳукмдорлари билан яқин алоқада бўлди ва уларнинг ҳомийлигида фаолият кўрсатди. У узоқ йиллар давомида Самарқанд қозиси лавозимида ишлади. Унинг қозилиги ва адолатпешалигини кўпчилик тан олди ва халқ томонидан ҳам таҳсинга сазовор бўлди.

Бу даврда Мовароуннаҳрда ҳанафийликдан ташқари шофийлик ва бошқа хилма-хил таълимотлар ислом илоҳиёти бағрида кенг қулоч ёйиб, жиддий баҳсларни келтириб чиқарган ва фикрий яқдилликка ҳавф сола бошлаган эди. Шунинг учун ҳанафий мазҳабининг бир гуруҳ мўътабар олимлари амир Исмоил ибн Аҳмадга (ҳукмронлик йиллари: 892—907 милодий) мурожаат қилиб, вужудга келаётган ҳар хил мазҳаблар ва эътиқодий мактабларнинг олдини олиш чораларини кўришни илтимос қилишган. Барча олимларнинг тавсиясига кўра, ҳаммага маъқул бўладиган ақидалар тўғрисида тайёрлашни амир Сомоний Абул Қосимга топширади ва у бу вазифани шараф билан бажариб, «Китоб ас-савод ал-аъзам»ни ёзади. Ушбу китоб 290 ҳиж. қамарий, яъни милодий 903 йилда ёзилди. Абул Қосим Ҳаким Самарқандий 335 ҳиж. қамарий (946 милодий) йилда Самарқандда вафот этди ва ўз васиятига кўра, машҳур Чокардиза қабристонига дафн этилди. Унинг мақбараси асрлар давомида ҳатто ҳанафий мазҳабида бўлмаган мусулмонлар томонидан зиёратгоҳ бўлиб келмоқда.

Абул Қосим Ҳакимнинг илмий шахсияти икки хусусиятга эгаллиги билан бошқа-

лардан ажралиб туради. Бир томондан у калом илмининг назариётчиси бўлса, иккинчидан, аҳли тариқатнинг ҳақими ва шайхи ҳисобланади. Калом илмидаги унинг назарий йўналиши 279 ҳижрий (892 милодий) йилда вафот этган машҳур олим Абу Наср Аҳмад Аъзий ва унинг ўғли Абу Аҳмад Наср Аъзийлар фаолияти билан чамбарчас боғлиқдир. Абу Наср Аъзий IX асрнинг иккинчи ярмида яшаган Самарқанднинг энг машҳур олимларидан бўлиб, Аҳли суннат ва жамоа, яъни ҳанафий мазҳаби таълимотини Абул Қосимга етказиб берган асосий шахсдир. У ва унинг шогирдлари бўлган Абул Қосим Ҳаким ва боиқалар даврида Мовароуннаҳрда ҳанафий мактаби назарий жиҳатдан тўла шаклланди ва унинг бир-биридан фарқ қилувчи уч қаноти вужудга келди. Эътиқоднинг умумий жиҳатларида бу қанотлар бир-бирларидан фарқ қилмасалар ҳам, улар орасидаги тафовут эътиқодий масалаларда қўлланиладиган услуб билан белиланар эди. Бу уч қанот кўйидагилардан иборат эди: Абу Мансур Мотуридий (вафоти 333 ҳиж. қам., 945 милодий) бошчилигидаги ақлга таянувчи мутакаллимлар гуруҳи, Абул Қосим Ҳаким ва боиқалар бошчилигидаги анъанавий суннатга таянувчи фақиҳлар гуруҳи ва ҳанафий эътиқодидаги сўфийлар гуруҳи бўлиб, амални имон таърифи ичида деб билар эдиларки, уларнинг ушбу ҳаракатининг давоми кейинги наслларда намоён бўлиб, Калободийнинг «Ат-тарруф» («Аниқлик») китобида ўз ифодасини топган.

Абул Қосим ва унинг ҳаммаслаклари фикрича, каломий масалаларни фикр масалаларидан ажратиб ўтиришнинг ҳожати йўқ эди. Аммо Абу Мансур Мотуридий ва унинг ҳаммаслаклари фикрича иккисини бундай бир-бирига қориштириш кўзга ташланмайди. Бунинг устига Мотуридий ва унинг шогирдларининг асарларида баҳс этилаётган калом масалаларининг тури ва тартиби, ҳамда қўлланилаётган истилоҳлар (терминлар) «Китоб ас-сабод-ал-авзам» ва унга ўхшаш асарлардагидан ошқорча тафовут қилади. Абул Қосим Ҳаким ва Мотуридий қанотлари ўртасидаги ақидавий фарқларни кўрсатувчи масалалардан бири сифатида имоннинг яратилганлиги ёки яратилмаганлиги масаласини кўрсатиш мумкин. Абу Мансур Мотуридий ўз асарлари бўлган «Ат-тавҳид» ва «Ақидат» китобларида имоннинг яратилганлиги ҳақидаги ўз фикрини баён этган. Абул Қосим Ҳаким эса, «Китоб ас-сабод ал-авзам»да имонни яратилмаган деб ҳисоблаб, бундай ақидага зид фикр юритувчиларни бидъатда айблаган. Иккинчидан, азар Калободийнинг «Ат-таарруф» китобидаги «имон»га берилган таърифни Абул Қосимнинг юқорида зикр этилган китобидаги таъриф билан муқойиса қилинса, унинг қандай қилиб ҳанафий ақидасидаги сўфийлар сафидан жой олганлиги маълум бўлади.

X асрнинг иккинчи ярмига келиб Мовароуннаҳрда Абул Қосим Ҳакимнинг эътиқодномаси шунчалик машҳур бўлиб кетдики, амир Нуҳ Сомоний кўрсатмасига биноан унинг араб тилида ёзилган китоби омма учун форс тилига таржима қилинди. Унинг шахсияти барча оқим ва мактаблар томонидан тан олинди. Кейинги йилларда Абул Қосим билан Абу Мансур Мотуридийнинг юксак обрўлари туфайли ҳанафий мазҳабининг турли қанотлари ўртасидаги ҳамфикрлик ва ҳамжиҳатлик кучайди. Мотуридий оқимидаги мутакаллимлар Абул Қосимни ўзларига яқин фикрдаги шахс деб ҳисобладилар, сўфийлар эса уни ўзларининг шайхлари қаторига қўйдилар.

Мотуридийнинг шогирди Абул Ҳасан Али ибн Саъйид Рустуфғанний ўзининг туш хўрганлигини ва унда ҳанафий мазҳабининг Мовароуннаҳрдаги назариётчиси Абу Наср Аъзий Абул Қосим билан Мотуридийни ўзининг ўринбосарлари этиб тайинланганликлари муносабати билан табриклаганлигини гапириб юрди. Бу икки илоҳиётчининг бир-бирига яқинлиги Мотуридийнинг ҳаммаслакларидан бири Абул Муайян Насафий ўзининг «Табсаратул адалата» китобида таъкидлаб, уларнинг ҳар иккиси ҳам Аъзийнинг халифаларидан эканлигини кўрсатиб ўтади. Унинг ёзишича, Мотуридий вафот этганда Абул Қосим Ҳаким унинг мақбарасини иззат-ҳурмат билан буркаш ҳақида кўрсатма беради. Ҳанафийларнинг кейинги даврда ёзган асарларида ҳар икки шахсни бир-бирига яқинлаштириш шу даражага бориб етдики, Абул Қосим Ҳаким Самарқандийни фикр ва калом илмлари соҳасида Мотуридийнинг шогирди деб қайд эта бошладилар.

Ватандошларимиз бўлган бу икки буюк шахс: IX—X асрларга келиб ижтимоий ҳаракат мафқураси сифатида шаклланган исломни Марказий Осиёда мукаммал илм даражасига кўтариб, уни илоҳиёт таълимотига, яъни каломга асос солдилар.

Мотуридий дунёни билишни икки турга: қадим ва ҳадис билишига ажратади. Қадим билишида Аллоҳни таниш, ҳадис билишида эса мавжудотларни тушуниш кўзда тутилади.

Қадим билиш ҳам тарихий ва истидлолий билиш сифатида иккига ажратилади. Хабар йўли билан ҳосил қилинган билишга тарихий, ақлга таянган билишга эса истидлолий номи берилади.

«МУЛОҚОТ» УФҚЛАРИ КЕНГАЙИБ БОРСИН!

Маълумки, айна кунларда Республикада 500 дан кўпроқ газета-журналлар чиқиб турибди. Демак, муштарийларда танлов имконияти ҳам кенг ва бойдир. Мен ҳам бир муштарий сифатида ўзимга маъқул нашрларни танлаб ўқийман. Сўз бошидаёқ бир ода-тимни яширмай айтаман: дўконга бориб, ўзимни қизиқтирадиган журнал-газеталарни аввал varaқлайман. «Ҳа, бу газета ёки журнални олиб ўқишим керак» деган хулосага келсам, уни олиб ўқийман. Шуниси муҳимки, ўн йилдан бери «Мулоқот» журна-ли менга ана шундай «зарур нашр»лардан бўлиб келяпти. Ва мен бу хулосамда ёлғиз эмаслигимни ҳам яхши биламан. «Мулоқот» — кўпларга зарур. У ўқиса-ўқийдиган журнал.

Эсимда бор, 90-йилларнинг бошланишида муҳтарам Президентимиз Ислам Каримовнинг ташаббуси билан буюк бобокалонимиз Амир Тему-р ҳазратларининг номи ва тарихий фаолияти қайтадан ёруғликка чиқди. Соҳибқирон тўғрисида гапирадиган ва ёзадиганлар кўпайди. Бу улуг зот хусусида билиб-билмай айтилган гаплар ҳам озмунча эмасди. Худди шундай кунларда «Мулоқот»нинг бир неча сонларида атоқли тарихчи олим Бўрибой Аҳмедовнинг «Амир Тему-р га мактублар» туркуми кетма-кет чоп этилди. Чуқур тарихий таҳлил, асл манбалардан келтирилган бой далиллар билан атоқли олим буюк ўтмишдошимиз сиймоси талқинлари га «жиддий тузатишлар» киритди. Бир ўқувчи сифатида «Мулоқот» журна-ли га нисбатан мен да астойдил ички эҳтиром уйғонди... Ўн йил давоми да «Мулоқот» да бундай чуқур малакали ил-мий-тарихий таҳлиллар кўп бўлди ва улар халқимиз да янги тарихий-маънавий дунё-

қарашнинг шаклланиши га зарур озуқалар бериб келмоқ-да.

Миллий тарих, маънавий мероснинг эл назаридан яширин кўпгина саҳифалари, мустақил Ўзбекистоннинг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маънавий ривожланиш йўли га хос муаммолар, миллий урф-одатлар, анъаналар, диний эътиқод ва маънавият масалалари, муҳожирлик даги ўзбеклар ҳаёти, тақдири, орзу-ўйлари, яна қанча-қанча мавзулар «Мулоқот» журна-лининг мундарижасини белгилаб келди. Улар журналхонлар га кенг маълумотлар бериш билан бир қатор да улар да янги ижтимоий-маънавий нуқтаи назарни ҳам шакллантириб келаяпти.

Тўғри, журнал муаллифларининг ҳамма фикрлари ёки қўйилган масалалар га ёндашувлари ўқувчилар га бирдай маъқул келмаслиги мумкин. Масалан, шахсан мен га журнал да босилган бир муаллифнинг «моддиюний қарашларнинг умри тугади» деган қатъий кесиб айтилган фикри ҳали га ча ботмай келади. Биз тирик борлиқ бағри да яшар эканмиз, тараққиёт жараёни да илмий-ҳаётий дунёқарашнинг ўрни доимо бор ва муҳим. Қолаверса, биз бугун фахрли ниб тил га оладиган ўтмиш даги буюк алломаларимиз бундай тафаккурнинг да ҳолари эди. Илмий-ҳаётий заковат ҳам Аллоҳнинг инсон табияти га инъомидир ва бундай салоҳиятни қадрлашимиз керак. Моддиюний тафаккур бўлмаган да инсоният цивилизацияси ҳам бўлмас эди. Тўғри, борлиқ билан узвий боғланган тафаккурнинг муаммолари оз эмас. Эҳтимол, сеvimли журналимиз «Мулоқот» келгуси да ана шундай муаммолар усти да махсус баҳслар ҳам ташкил этар. Бу энди

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

бир журналхоннинг фикри, холос.

Лекин, нима бўлган да ҳам, «Мулоқот» ўқувчи га фикр беради, уни тафаккур га, баҳс га чорлайди. Журналнинг бундай дадиллиги мушоҳада ва ўйларнинг очиқ-ойдин айтилиши, беҳаловат фикрий изланишлари ўқувчилар тафаккурини ҳам бойитади ва унинг зиёлилигини тарбиялайди.

Биз ҳаётни ҳар томонлама эркинлаштириш даври га қадам кўйдик. Сўзнинг том маъносидаги эркин маънавият га эришув, онг ва руҳият да демократик тамойилларнинг чуқурлашуви, сиёсат да, иқтисодиёт да, ижтимоий ҳаёт да эркинлаштириш янги босқичлар га кўтарилаётган ҳозирги тарихий шароит да «Мулоқот» журна-ли ҳам эл билан мулоқот да ўзига янги уфқлар очади. Ва мустақил ривожланишнинг улуг тарихий жараёни га ўзининг муносиб ҳиссасини яна да кўпроқ қўшади, деб қадрли нашримиз га тилагимизни изҳор этамиз.

Михли САФАРОВ,
«Халқ сўзи» газетаси
бўлим мудири.

Жуманиёз ЖАББОРОВ

ИСТИҚЛОЛ САДОСИ,
ҲАЁТ ЖАРАҲТИ

Ўзбекистон халқ шоири Жуманиёз Жабборов 1930 йил 28 октябрда Қашқадарё вилоятининг Косон туманига қарашли Пўлоти қишлоғида туғилган. Ўрта мактабни шу ерда тугатгач, 1947—52 йилларда Тошкент Давлат дорил-фунунининг филология куллиётида таҳсил кўрди. Шундан сўнг, Москвадаги олий адабиёт курсини битказди. Асосий меҳнат фаолияти «Шарқ» юлдузи» журналида бўлим мудириликдан бошланди. Сўнг шу журналда масъул котиб, «Гулхан» журналида бош муҳаррир, «Совет Ўзбекистони» (ҳозирги «Ўзбекистон овози») газетасида адабиёт ва санъат бўлими мудири, бош муҳаррир ўринбосари лавозимларида ишлади. Кейинчалик Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат наشريётининг директори ва республика Ёзувчилар уюшмасида таржима кенгашининг маслаҳатчиси вазифаларида хизмат қилди. Ҳозирда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Адабиёт, санъат ва меъморчилик соҳасида Ўзбекистон Давлат мукофотлари кўмитасида масъул котиб бўлиб ишламоқда.

Жуманиёз Жабборовнинг ижодий фаолияти 1950 йиллардан бошланган. Ҳозиргача унинг ўттизга яқин шеърий, насрий ва драматик асарлар тўпламлари босилиб чиққан.

Жуманиёз Жабборов шеърларига ёзилган кўпгина қўшиқлар йиллар давомида моҳир санъаткорларимиз томонидан ижро этилиб, халқимизга манзур бўлиб келмоқда. Унинг Байрон, Лермонтов, Шевченко, Тагор, Ҳофиз Шерозий, Убайд Зоконий ва Фирдавсий каби жаҳон адабиётининг мумтоз вакиллари ижодиётидан қилган таржималари китобхонларимизга яхши таниш. Айниқса, «Шоҳнома»ни ўзбек тилига ўтиришда қўшган ҳиссаси таҳсинга лойиқ.

АСРИМ

(Шу номли туркумдан)

Буюк Амир Темур суриб аргумоқ,
Тошкент узра турар — тош ҳайкал эмас.
Уқдирар: — Ҳамиша булингиз уйғоқ,
Фароғат шароби этмасин сармаст.

Адолатни мезон айланг ҳар сафар,
Сарбаланд тутингиз Турон шонини.
Ганимдан панд емай десангиз агар,
Жондан азиз билинг улус жонини.

* * *

Қайтдилар Алпомиш, мард Жалолиддин,
Фаргоний Улутбек билан сирлашди.

Куп зулат нуқталар бўлдию ойдин,
Ўтмишу Бугуним ажиб бирлашди.

Ажаб бир эврилиш! Бу шан ёғдуни
Айтинг, қайдан олдик? Қаердан бу ранг?
Қодирий руҳидан сўрангиз буни,
Буни Чулпонларнинг руҳидан сўранг.

* * *

Буюк Ўзбекистон гулдастасида
Ҳар бир вилоятнинг бордир уз ранги.
Созию овози — бахтга қасида,
Истиқлол садоси, ҳаёт жаранги.

Жаҳонда қандайин мўъжизот мавжуд,
Қандайин гўзаллик бордир инсонда,
Санъату нафосат, баракоту кут
Барқ урар яхлит юрт Ўзбекистонда.

* * *

Дейдилар, тушса гар Оллоҳ назари,
Беҳиштий бир маскан булгай ушал жой.
Маргилон атласи, Бухоро зари
Бу нечук салтанат? Не дилбар чирой?

Улар қалб торидан куйилган мақом,
Улар назокатдан, ишқдан йўғрилган.
Улар минг йилларни ёритган илҳом,
Улар муҳаббатдан, дарддан тугилган.

* * *

Агарчи сўз завқин сурмоқ истасанг,
Ўзбек тили деган уммонимда суз.
Унда ҳар ибора — илоҳий жаранг,
Ундаги ҳар бир сўз — нурафшон юлдуз.

Навобий — бу олтин хирмон соҳиби,
Ҳайратин оламга этаркан изҳор,
Қалбида бир дунё гурур бор эди,
«Хамса» бўлиб ёғди ушал ифтихор.

* * *

Ернинг кўкрак сути — Сир билан Аму,
Қўш олтин беланчак, дарёйи шариф.
Улар ризқу рўзим, уй тўла ёғду,
Меҳрибон, меҳнаткаш, улуғвор, зариф.

Замонлар қаъридан келурлар йўлдош,
Лоқайд фарзандларин севиб ё койиб.
Оролга дард айтиб, урай деса бош,
У ҳам гоҳ кўринар, гоҳида гойиб.

* * *

Ич-ичимга шўнғиб кетмоқ истадим,
Истадим, шўнғисам қалбим қаърига.
Хаёлим отини неча қистадим,
Вале ўтолмадим Сендан нарига.

Етти мўъжиза бор, дерлар, жаҳонда,
Қим билсин еттидир, ё балки етмиш.
Фақат Сен барқарор эрурсан жонда,
Оллоҳ Сени менга мўъжиза этмиш.

* * *

Жаҳон китобларин ўқиб чиқдим ҳўб,
Дилбар улкаларни этдим томоша.
Ҳайрат манзиллари бу оламда кўп,
Сенга етмоқ бўлдим тоғма-тоғ оша.

Сен ҳамон олисда, ҳамон олдинда,
Неча юрган сарим булурсан йироқ.
Гоҳо қоронғуда, гоҳо ойдинда
Сени қидиришдан толмасман бироқ.

* * *

Бир огиз саломдан юксалур кўнгул,
Бир огиз яхши сўз — жонингга роҳат.
Бир яхши каломдан дилда унар гул,
Бир огиз ёмон сўз — битмас жароҳат.

Бир одам кўнглини гар обод этсанг,
Билгилки, бир умр савобга қолдинг.
Бировни қайғудан гар озод этсанг,
Бир умр дуою тавофга қолдинг.

ЎЗБЕКИСТОН

(Қўшиқ)

Бир умрга айрилмасман висолларингдан,
Бир умрга баҳра олай зилолларингдан,
Бир умрга бўса олгум жамолларингдан,
Она замин — Ўзбекистон, сулув келинчак.

Мавжлар уриб, меҳр оққан дарёларинг бор,
Шарбат унган шаҳру манзил-маъволаринг бор,
Жаҳонларга довруғ солган даҳоларинг бор,
Сен онасан, тебратурсан олтин беланчак.

Йиллар сенга бағрин очиб, шод интилажак,
Офтоб сочар бошинг узра заррин гул-чечак,
Фарзандларинг дунёларни тебратиб келган,
Қўтлар сени Янги аср, ёрқин келажак.

ШУРҲЛИКЛАР

НАМАНГАН

Ҳузурингга югурдим ошиб баланд довондан,
Худди олтин газални олай дебон жавондан.
Ўзбекистон дурлари ичра асл гавҳарим,
Наманганим, гулларинг соғиниб келдим жондан.

ДУНЁ ИШЛАРИ

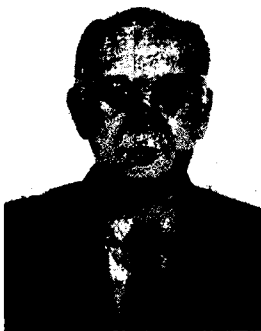
Бу дунёнинг бор ишлари бирин-бириндир,
Ёзу аёз, қору қиров, ё изгириндир.
Гар тани соғ, хотири жам булсанг, уша бас,
Агар заҳар еб турсанг ҳам ҳаёт шириндир.

ҲАЁТ ВА ЎЛИМ

То ҳаёт бор экан дунёда,
Тугилиш ҳам булгай мангулик.
Тугилиш бор экан дунёда,
Ўлим ҳам булмагай янгилик.

ИККИ ОДАМ

Икки одам яшар ҳар бир одамда,
Бири дер: — бу дунё фароғатин қил!
Бири дер: — яхши из қолдир оламда!
Иккисин омухта этганлар оқил.

Муслиҳиддин МУҲИДДИНОВ

КОМИЛ ИНСОН ТАЛҚИНИ

Маълумки, жаҳон адабиёти тарихида нодир ҳодиса ҳисобланган ҳамсанавислик анъанаси тадқиқотчилар эътиборидан четда қолган эмас. Низомий Ганжавий, Хусрав Дехлавий, Абдурахмон Жомий ва Алишер Навоий дostonлари алоҳида-алоҳида ҳолда ҳам, қиёсий-типологик йўналишда ҳам ўрганилиб, анъана ва навбунёдкорлик масаласининг турли қирралари ёритилган. Аммо бу улуғ ижодкорларнинг асарлари Шарқ шеърини, фалсафий-бадий тафаккурининг битмас-туганмас хазинаси бўлиб, улардаги теран маъноларни кашф этиш, юксак бадиият ва ибратли ғояларини таҳлил этиб, янги-янги илмий муаммоларни тадқиқ қилиш чексиз давом этадиган бир жараёндир. Алахусус, истибод тузуми мафкурасидан қутулганимиз ва муборак истиқдолга эришганимиз туфайли тарихимиз маънавий қадриятларимизга бўлган муносабат ўзгарди, буюк боболаримиз излаган, синган ва эътиқод қилган ҳақиқатларни рўйроқ айтиш имкониятига эга бўлдик.

Туркий адабиётнинг нури чўққиси ҳисобланган Алишер Навоийнинг дунёқарашини, ғоялар оламига чуқурроқ кириб бориш, унинг инсон зоти, хилқати ҳақидаги ҳикматона фикрлари, бадий талқинларини кўздан кечириш муҳим аҳамият касб этади. Аммо бутун ижодида инсон қалби, инсон камолотини куйлаб келган, инсонни унинг ўзи банд бўлган нуқсонлар кишидан озод этиш учун курашган, инсонпарварликнинг бутун бир концепциясини яратган Навоийнинг дунёқарашини бўш бир жойда вужудга келган эмас. Навоий ижодида Шарқ адабиётининг энг илгор анъаналари, ғоялари мужассамлангани каби, инсон ҳақидаги қарашларида ҳам ўз салафлари асарларидан ижодий таъсирланиш бор.

Алишер Навоий ижодида инсон концепциясини ўрганишга киришар эканмиз, унинг салафлари ижодини ҳам тадқиқотга жалб этиш ва бу ишни «Маҳзанул-асрор», «Матлабул-анвор», «Тухфатул-аҳрор» ҳамда «Ҳайратул-аброр» дostonларининг қиёсий таҳлили орқали амалга оширган маъқул. Чунки биринчидан, мазкур дostonларда улуғ шоирларнинг инсон зоти ҳақидаги фикрлари ёрқин акс этган. Иккинчидан, бу асарларда инсон турли томондан олиб қаралади, яъни инсон ҳам ило-

ҳий хилқат, ҳам мураккаб табиий мавжудот ва ҳам ижтимоий ҳодиса сифатида бадий таҳлил қилинади. Инсон руҳи, инсон вужуди, инсон кўнгли, инсон ақли каби фалсафий тушунчалар айнан шу асарларда муҳокамага олинган. Учинчидан, инсон камолоти масаласи, комил инсон фазилатлари ва бунинг исломий-тасаввуфий таърифини ҳам шу ерда кўрамиз. Шу билан бирга, инсонни кишанбанд қилган нуқсонлар ва улардан қутулиш йўллари баён этилган.

Тарихдан маълумки, башарият мутафаккирлари қадим-қадимдан одам ҳақида ўйга толиб, уни ўрганиб муҳим хулосаларни баён этганлар. Инсон қалбига эзгулик уруғини экиш, оқил ва фозил кишиларни тарбиялаш ҳамма жамиятларнинг долзарб масаласи бўлиб келган. Шу каби исломнинг ҳам инсон ҳақидаги ўз қарашлари борки, бу қарашларнинг манбаи Қуръони карим ва Ҳадиси шарифлар. Ҳамсанавислар инсонга таъриф берганда, аввало ана шу исломий сарчашмаларга таянадилар.

«Ҳайратул-аброр»да инсон таърифиде дейилади:

«Каррамно» — келди manoқиб анга,
«Аҳсани тақвим» — муносиб анга.

«Каррамно» сўзи «Валақад» каррамно бани Одама (Одам авлодини мукаррам қилиб яратдик) оятига ишора бўлса, «аҳсани тақвим» «лақад халақнал инсона фи аҳсани тақвим» (Инсонни гўзал суратда яратдик) оятига ишорадир. Инсон Худонинг Ердаги халифаси, мавжудотнинг гултожи, инсон қалби Тангри таоло муҳаббатининг хазинаси. Тангрининг дунёни яратишдан мақсади ҳам инсон эди, деган улуғ гуманистик воя шу асарда куйланган.

Ислоий манбаларда инсон камолотига ҳам эътибор катта. Аммо комил инсон тушунчаси ислом бағрида шакланган тасаввуф таълимотида кенг ривожлантирилди. Комил инсон сўфиёна адабиётнинг асосий қаҳрамонига айланган эди. Жумладан, «Хамса» сўфиёна ғояларни ифодалаган асарлар бўлиб, уларда инсон талқини шу нуқтаи назардан ёритилади. Айниқса, Амир Хусрав ва Навоийда бу майл аниқ сезилади. Уларда комил инсон шарият ва

тариқатта бирдай риоя этувчи, дунёвий ва илоҳий илмларни мукамал эгаллаган пуркаронат ориф киши сифатида кўрсатилади.

Инсоннинг камолоти, унинг ўз-ўзини англаши, инсон руҳининг покланиши, ўз асли Мутлақият томон интилиши билан амалга ошади. Амир Хусрав ёзади:

*Эй зи гавҳари пок омага,
Гавҳари ту зевари ҳок омага,
(Эй азалдан гавҳари пок бўлган инсон,
Сенинг гавҳаринг тупроқнинг зийнати бўлди).*

Яъни азалдан пок яратилган инсон руҳи яна моддийликдан покланиб, камол топиши керак. Аммо бу умумий сўфиёна ғоя ҳар бир шоирда конкрет йўсида турлича ифодаланган. Низомийда моддийлик ва руҳонийлик орасидаги зиддиятларни кўрсатишга эътироф қилинса, Амир Хусравда инсоннинг улувворлиги таъкидланиб, шунга муносиб бўлиш уқтирилган. Жомий ва Навоийда эса ўз-ўзини таниб, қалбдаги илоҳий хазинани кашф этишга даъват асосий ўринни эгаллайди.

Хамсанавис шоирлар комил инсоннинг энг ёрқин намунаси деб ҳазрати Пайғамбаримизни тилга оладилар. Шу боис Пайғамбарга бағишланган қатор наътларда унинг муборак сиймоси тасвирланади. Амир Хусравда ҳам, Навоийда ҳам, Пайғамбарнинг исломни жорий этиш йўлидаги фаолиятига тўхталган бўлиб, нури Муҳаммадия тушунчаси батафсил ёритилган. Яъни Парвардигор аввал Муҳаммад нурина яратиб, сўнгра олам ва одамни яратди. Пайғамбар сиймосида жисмоний ва руҳий асос, илоҳий ва инсоний қудрат, Тангрининг жамлоу камоли тўлиқ акс этган. Ай-

ниқса, меърожномаларда шоирларнинг қайноқ муҳаббати, санъаткорлиги равшан намоён бўлган. Зеро, Меърож сўфийнинг илоҳ васлига интилиши, фано ва бақо ҳолатларига ўхшашдир. Алишер Навоийда меърож кечаси ажойиб ҳаяжонли, бахтли кеча сифатида тасвирланади. Пайғамбарнинг беором бўлиши, жони ичига сифмай қувониши жонли манзараларда кўрсатилади:

*Чунки наби муждаи жонон топиб,
Муждаи жонон чу топиб, жон топиб.*

Бу тасвир маъшуқа васлига етган ошиқ ҳолатини эслатади. Пайғамбарнинг замон ва маконни унутиб, беҳудлик ҳолатида Тангри ҳузурини туриши ҳам сўфиёна дostonлардаги тасвирларга яқиндир.

Ҳамд ва наътлар дostonларнинг таркибий ажралмас қисми, ўзига хос тил, услуб ва поэтик тасвир тарзига эга қисмлардир. Бу боблар гарчи анъанавий бўлса-да, лекин уларсиз шоирлар дунёқарашини тўлиқ тасаввур қилиб бўлмайди. Шу сабаб биз мазкур дostonларнинг барча бобларини яхлит ҳолда олиб қарашни маъқул ва мақбул йўл деб ҳисоблаймиз. Дostonлардаги йигирмата мақолат мазмуни ҳам ҳамд ва наътларнинг мазмунидан ўсиб чиқади. Бошқача айтганда, агар бир дostonни бир иморат деб билсак, ҳамд ва наътлар унинг пойдеворидир. Чунки шоирлар назарида дунё муайян мунтазамликка эга: аввал Тангри, кейин у яратган олам, олам сарвари пайғамбар, сўнгра қолган инсонлар...

Инсон камолоти ана шундай даража ва мартабалар ичида олиб қаралади ва бу нарса кўнгил тимсоли тасвирида ёрқинроқ кўзга ташланади. Кўнгил — инсонийлик моҳияти, яъни

«Muloqot»

СЕН БИЛАН ЕЛКАДОШМИЗ

«Мулоқот»нинг илк сонидан бошлаб мутлолаа қилиб келаман. Ўзбекистон мустақилликка эришмай туриб, мамлакатимизда чоп этилган биринчи миллий журнал «Мулоқот» эди. Унда эълон қилинган мақолалардан биз кўп нарсани белгилаб олардик. Бу чиқишлар менга меҳнат фаолиятимда катта фойда берди. Ҳозирги давр тўғрисида аниқ хулоса чиқариш учун ҳам уни ўқиб бораман. Кейин қўл остимда

ишловчиларга етказишга ҳаракат қиламан. Қолаверса, бундан кейин янги ахборотларга эга бўлмаган раҳбарлар замондан ортда қолиши тайин. «Мулоқот» саҳифаларида улўф бобокалонларимиз ҳақида кўплаб мақолалар ўқидим. Айниқса, касбим билан боғлиқ — адолат ва ҳуқуқ, инсонпарвар жамият ва улўф саркардаларимиз фаолиятига доир саҳифалар мени ниҳоятда кизиқтиради. Туман ички ишлар бўлими бошлиғи ўринбосари вазифасида ишлаганим боис, ходимлар билан сўҳбат чоғида бирор янги гап топиб айтишим керак. Шунда «Мулоқот» менга ёрдамга келади. Бугун жамият ўзгаряпти, одамлар ҳам бундан ўн йил аввалги одамлар эмас. Шу

сабаб раҳбар шу куннинг нафасини билиб яшагани маъқул. Ўзлигини англаган, ўз ҳақ-ҳуқуқини таниб етган одамлар билан яшаш ва ишлаш қандай мароқли. Тан олиб айтиш керак, ҳозирда халқ милициясида ишлаш осон эмас. Улар эндиликда илгари кўрмаган турли хил янги муаммоларга дуч келмоқдалар. Бу муаммолар нарқобизнес, диний экстремизм ва терроризмга қарши курашдир. Бугун ходимларимиз ана шу кучларга қарши курашга тайёр турмоқлари зарур. Бу борада ҳам «Мулоқот» бизга қўл келмоқда. Ундаги ватанпарварлик ғоялари билан суғорилган мақолалар ходимларимизни жасурликка ундаяпти. Бошланишда фақат ўзим кашф этган ва ўзимники

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

Тангридан ажралиб, инсон вужудига кирган ва яна Тангри сари талпинувчи рух. Шунинг учун Кўнгил илоҳ хазинаси. Инсон Кўнгилни таниб ўзини танийди. Низомийда Кўнгил маърифат макони, вужуд султони. Аммо Амир Хусрав бунга аниқ сўфиёна тус бериб, сўфийнинг хилватдаги ҳолатларини тасвирлайди. Навоийда бўлса Кўнгилнинг оламдан вужуд оламига келиб, Аллоҳ қудратидан ҳайратланишлари тасвирланади. Шу ўринда дostonларнинг номланиш сабаби ҳам маълум бўлади, яъни «Матлабул-анвор» деганда, Кўнгил илоҳий нур порлайдиган жой эканлиги, «Ҳайратул-аброр» деганда, сафардаги солиқ кўнгилнинг ҳайратини англашимиз керак.

Қиёсий таҳлил шуни кўрсатдики, Амир Хусрав, Навоий асарларида тасаввуф ғоялари кенг ўрин эгаллайди. Хусрав билан Навоий сўфий ахлоқи ҳақида қатор фикрлар баён этишдан ташқари, Низомиддин Авлиё ва Баҳоуддин Нақшбанд сиймоларини чизганлар ва валий инсон қандай бўлиши кераклигини кўрсатганлар. Булар эзгулик тимсоли, комилликка эришган зотлар. Аммо Алишер Навоий ўзининг бевосита устози, пири Жомийни ҳам ана шундай зотлар қаторига қўйиб таърифлайди, уни реал ҳаётий комил инсон деб билади. Амир Хусрав ва Алишер Навоий ҳаётга муносабатда ҳам тасаввуф таълимотидан келиб чиқадилар. Чин сўфийнинг ахлоқи — намуна. Одамлар ундан ибрат олиши керак. Инсоний нуқсон ва камчиликлар кишиларни илоҳдан ва одабийликдан узоқлаштиради. Киши қанча илоҳга яқин бўлса, у шунча инсонийдир, шунча буюқдир.

Шунинг учун дostonларнинг «мақолат»ларида тасвирланган ҳикоятлар, вафо ва садоқат, қарам ва саховат, илм ва қаноат, ростлик ва

муҳаббат ҳақидаги ғоялар ҳам комил инсон муаммоси билан боғлиқдир. Бу бобларда шоирларнинг ҳаётий кузатишлари, ҳар бир даврнинг ўз дарди аниқроқ кўзга ташланса-да, инсон ва ижтимоий муҳит масаласи кўтарилса-да, бироқ инсонга ва унинг ахлоқий камолотига баҳо бериш исломий-тасаввуфий руҳда давом этган. Чунки комил инсон бир идеал, лекин унинг сифатлари, фазилатлари эса конкретдир.

Агар кузатишларимизни қисқача яқунламоқчи бўлсак қуйидаги хулосалар келиб чиқади: Низомийдан бошланган ҳамсачилик анъанаси кейинги асрларда давом этган, дostonларнинг ташқи тузилиши, оҳанг ва услубда ҳам, ғоявий мундарижада ҳам умумийлик мавжуд. Жумладан, инсон талқинида ҳам ўхшаш жиҳатлар анча.

Умуман, Навоий бу асарида Амир Хусравга кўпроқ яқин туради. Буни ҳар икки шоирда танқидий руҳнинг устунлиги, пир ва устозларга ҳурматнинг баланглиги, Пайғамбар сиймоси тасвирининг романтик бўёқларда чиқишида кўрамыз.

Аммо Навоийда ижтимоий қарашлар устун. Навоий инсонга биринчи навбатда ҳаётдаги кирдикорларига қараб баҳо беради. Инсон жамиятга келтирган фойдаси билан қадрли. Бошқаларга зиён етказадиган, жамият осойишталигини бузадиган, сийрати суратига тўғри келмайдиган кишилар чин инсон эмас. Навоий шунинг учун «Ҳайратул-аброр»да адолат ва зулм тушунчаларини кенг қиёслаб, одил подшо тимсолини яратди.

Алишер Навоий ва унинг салафлари яратган инсонпарварлик концепциясининг моҳияти ана шунда. Шунинг учун ҳам уларнинг асарлари ўлмасдир.

haqida o'ylar

бўлган «Мулоқот» бугун барча ходимларимиз учун сеvimли нашр бўлиб қолганидан ўзимда йўқ хурсандман. Бугун ўқиб кўриб ҳайрон бўлаяпман, «Мулоқот» кўз ўнгимизда ўн ёшга кирибди. Ўн йил бизга бу журнал маънавият ва мафкура, Ўзбекининг шонли тарихи, миллий ғоя ва сермазмун ўтаётган шу бугунги шарафли кунларимиз ҳақида сабоқлар берди.

Журнал жамоасининг машаққатли изланишларидан, фаоллигидан ва энг асосийси, халқчилигидан ниҳоятда миннатдоримиз. Худога шукр, 7 нафар фарзандим бор. Энг катта қизимнинг исмини бекорга Адолат қўйганим йўқ. Чунки Адолат бор жойда ҳақиқат тез қарор топади. Ҳаётимдан мингдан-миг розиман. Бахтиёр кунларимда парвона бўладиган ўз Зева-

рим бор. Ҳар хил жойларда ишлаганман. Вақтида туман Ёшлар қўмитасига котиблик ҳам қилдим. Шунинг учун ёшларга ишончим катта. Бугун ҳатто, фарзандларим «Мулоқот» келган кун мендан олдинроқ ўқишга ҳаракат қилишди. Бундан кейин ёшлар қалбини эгаллай олган нашргина обрў-эътибор топади. Бу йил мен ҳам 50 ёшга тўлдим. Яқинда Ўзбекистон Республикаси ИИВнинг қимнатбахо совғасини олдим.

«Мулоқот» — эл-юрт олдидаги хизматларинг сенинг бекиёс. Биз сенга ҳам қайта-қайта мурожаат қиламиз, дангасалар ва бепарволарни уйғотамиз, сансалорликларга чек қўямиз, собиқ тузумдан қолган порахўрлик ва кўзбўямачилик сингари иллатларга қарши биргалликда астойдил курашамиз.

Муборак ўн ёшинг билан қутлайман, «Мулоқот»!

Озод АБДУЛЛАЕВ,
Янгириқ туман ИИБ
бошлигининг шахсий
таркиб билан ишлаш
бўйича ўринбосари.

ЎЗБЕКНИНГ ФАХРИ

Толерантлик ўз мохиятига кўра ижтимоий муносабатлар ҳосиласи сифатида жамиятнинг ижтимоий-тарихий ҳолатига мувофиқ ҳодисадир. У жамиятнинг ўзига хос образи, реал ифодаси бўлиб, шу жамиятга хос бўлган жамики хоссаларни ўзида яққол ифодалайди.

Толерантлик умуминсоний қадриятларнинг адолат, озодлик, ҳурмат, тенглик, ҳамкорлик, тинчлик, осойишталик, тотувлик, ватанпарварлик, меҳрибонлик, садоқатлилик сингари тushunchалари билан бевосита боғлиқликда бўлиб, уларнинг бирортаси мазмунида мувозанат бузилгудек бўлса, кучли ижтимоий акс-садо ҳолатини юзга келтиради.

Толерантлик ҳар бир халқда ҳар хил даражада шаклланади ва намоён бўлади. Унинг шаклланиш даври ва ифода этилиши шакли, кўлами, халқнинг ҳаёт тарзи, тарихий-маданий кечмиши, анъаналари, руҳият ўзига хослиги умуммиллий темперамент, табиат, иқлим шароитлари, иқтисодий аҳволи, илмий-техник такомил даражаси, эстетик-ахлоқий тайёргарлиги, диний-ирқий мансубликлар билан бевосита боғлиқдир.

Миллий мустақиллик туфайли жамият ҳаётининг барча соҳаларида аста-секин амалга оширилаётган покланиш, биринчи навбатда, маънавий ҳаёт борасида тобора ойдинроқ кўзга ташлана бошлади. Ёш авлодни ватанпарварлик, инсонпарварлик, миллатпарварлик руҳида тарбиялаш, миллий ғурур туйғусини кучайтириш, уларда иймон, виждон, ҳалоллик, поклик, меҳнатсеварлик, ишбилармонлик сингари хислатларни шакллантириш, таълим-тарбия борасида миллий, умуминсоний, исломий анъаналар ва қадриятлардан кенг ва унумли фойдаланиш, ҳар бир фуқарони мустақилликнинг онгли фидойисига айлантиришни тақозо этмоқда.

Бундан ташқари яна бир муҳим ҳолатга эътиборни қаратиш лозимки, толерантлик хусусиятларини паст даражада шаклланиши табиий равишда ўз манфаатларини бир томонлама тushунишга, бошқа миллатлар (элатлар)нинг манфаатлари билан ҳисоблашмасликка ва бошқа нуқсонларга олиб келиши шубҳасиздир. Бу ҳодиса эса ўз навбатида миллий экстремизмни тугдириши мумкин. Миллий экстремизмнинг белгилари – тоқатсизлик, ишонтириш эмас, балки қўрқитишга ҳаракат қилиш, миллатлараро муносабатлар муаммоларини ҳал қилишда қонун билан ҳам, ахлоқий меъёрлар билан ҳам ҳисоблашмасдан, ўз қарашларини, ўз иродасини зўрлаб тикиштириш каби толерантликка зид хусусиятлар ҳисобланади.

Ўзбеклар қийинчилик йилларида ўзлари емай, болаларига едириб-ичирмай, мутлақо бегона, аммо ёрдамга муҳтож одамлар билан топганларини баҳам кўрдилар. Ўша оғир йилларда турли миллатларга мансуб бир эмас, ўнлаб етим болалар шундоқ ҳам кўп болали ўзбек oilаларида янги ота-она орттирдилар ва улар меҳрига қондилар. Бутун бир халқ ана шундай олижаноблик ва маънавий фазилатларни намойиш этганлиги ҳақидаги мисоллар тарихда кўп топилади.

Ўзбекистон ўз тарихида ана шундай саҳифалар бўлганлиги ва ҳозир ҳам борлиги билан фахрланади. Халқимиз ва давлатимизнинг тарихий хотирасида антисемитизм, ирқчилик ва ўзга халққа менсимасдан, ҳурматсизларча муносабатнинг бошқа шакллари намоён бўлган шармандали саҳифалар йўқлиги билан фахрланади.

Эъзога КАРИМОВА,
Ўзбекистон Миллий университети
аспиранти.

МУСТАҚИЛЛИК

МАНЗАРАЛАРИ

Нормўмин ОЧИЛОВ

МУҲАББАТНИНГ САРОЙИ КЕНГ ЭКАН...

Илоҳий Куръони каримда айтилишича, Одам Ато ва Момо Ҳаво Шайтон гапига кириб, жаннатдаги дарахт мевасидан тотиб кўриб, авратлари очилиб кетгач, жаннатдан улар йўлдан урган Шайтон билан биргаликда Ерга қувиладилар. Шундай қилиб, Ер юзидаги биринчи оилани ҳам Одам Ота ва Момо Ҳаво қурган эканлар. Улар ерда Ҳобил ва Қобил деган фарзандлар ўстиришади. Қизиқ жиҳати шундаки, бу иккала ўғил улғайиб, бир қизни — Иқлимани севиб қолишади. Шунда Отаси иккалангиз ҳам Тангри йўлида садақа қилинглар, Худо қайси бирингизнинг садақангизни қабул қилса, ўша қизни садақаси қабул қилинганингизга никоҳлаб бераман дейди. Деҳқончилик билан шуғулланган Қобил энг паст навли бугдойдан садақа қилади, чорвачилик билан шуғулланган Ҳобил эса энг семиз қўйларидан бирини садақага сўяди. Натижада қўй сўйган Ҳобилнинг садақаси Тангри томонидан қабул қилинади-ю, зикналик қилган Қобилники эса қабул қилинмайди. Шунда ғазаб ўтида ёнган Қобил Шайтон йўлига кириб Ҳобилни ўлдирди, қарғалар Ҳобил жасади учун ер тирнаб гўр қовлайдилар. Қилмишидан пушаймон бўлган Қобил «бир қориндан талашиб тушган мендек аҳмоқ борми, бир қарғача чиқмасам, ҳатто қардошимга гўр қовлай олмасам» дея афсус-надоматлар чекади. Лекин вақт ўтган эди. Бу ривоятни келтиришдан мақсадимиз Ердаги ҳаёт унда одамлар илк бор пайдо бўлганидан бошлаб мураккаб синовлар остида кечганлигини яна бир бор эслатишдир.

Юқоридаги ривоятда биз инсоният учун энг муқаддас сўзлардан ОИЛА, СЕВГИ, НИКОҲ сўзларини ҳам тилга олдик. Оила ва никоҳ ҳақида Куръони каримда кўпгина сура ва оятлар нозил бўлган, пайғамбари-

миз ҳадисларида бу мавзуларга кенг ўрин берилган. Бу йил муборак таваллуди Республикамиз бўйлаб кенг нишонланаётган буюк фикҳшунос Бурҳонуддин ал-Марғинонийнинг «Ҳидоя» асарида ҳам бу масалалар жамиятнинг энг бирламчи асоси сифатида кенг талқин қилинган. Хулоса қилиб айтганда, ушбу масалалар теварагида не-не буюк зотлар, донишмандлар бош қотиришмаган дейсиз. Масаланинг мураккаблиги шундаки, ҳеч кимнинг тақдири бир-бирига айнан ўхшаш бўлмагани каби ушбу масалалар ва уларни ечиш йўллари ҳам айнан бир қолипга ҳам сиғмайди. Чунки уни ҳар ким ўзича юракдан ўтказди. Шу ўринда шоир Ҳоди Тоқтошнинг «Муҳаббат эски нарса бўлиб, ҳар бир юракда янгиланади» деган сўзларини эслаш ўринлидир.

Хўш, оиланинг асосий пойдеворини ташкил этувчи муҳаббатнинг ўзи нима? У ўзи аслида ҳаётда борми? Саволнинг биринчи қисмига устоз аллома Абдулла Авлоний ўзининг «Туркий гулистон ёки ахлоқ» китобида шундай жавоб беради:

«Муҳаббат деб бир нарсани суймакни айтилур. Дунёдаги инсонлар меҳр ва муҳаббат соясида яшарлар. Ҳар бир ишни муҳаббат орқасида ишларлар. Муҳаббатсиз киши ҳеч бир ишни ишламакка ғайрат ва жасорат қилолмас. Дунё неъматидан лаззат ололмас. Агар бир шогирд илм ва муаллимни суймаса, иштаҳа ила ўқимаса, мақсудига етолмас. Ер юзидаги инсонларни уришма, талошмаларга қовуширган, сийналарини душман ўқиға нишона қиладурғон нарса дин ва миллатларнинг, Ватан ва давлатларнинг муҳаббатидир. Кишини кеча ва кундуз тиндурмасдан қул каби меҳнат ва машаққатларга кўкрак бериб ишлатадурган нарса Ватан ва бола-чақаларнинг меҳру муҳаббати эмасми?

Қуш яхши кўрган донасига қизиқуб, тузоқға илиниб қолгани каби инсон суюкли нарсасига бойлануб, асир бўлуб қолмоғи табиийдур».

Саволнинг иккинчи қисми — муҳаббат ҳаётда борми, деганига фикри ожизимиз билан жавоб излаймиз ва баралла айтамикки, Ҳа, бор! Лекин уни йўқ қилиб юрган, оёқ ости қилиб юрганлар ҳам бор. Муҳаббат ҳақида оғзини тўлдириб қуйлайдиганлар, лекин айтганига, берган ваъдасига амал қилмайдиганлар ҳам топиллади.

Менинг хаёлимда чин муҳаббат илоҳий бир куч, у ҳар қандай юракка ҳам ошно бўлавермайди. Бунинг учун одамда худо томонидан ато этилган, ажодларидан ўтган тоза юрак, сахий қалб ҳам бўлиши керак. Шу ўринда айтишим мумкинки, «муҳаббат» сўзи қандайдир илоҳийроқ, баландпарвозроқ туюлади. Мен муҳаббатни, энг аввало, бир-бировга ишониш, бир-бировни тўғри тушуниш, оғир ҳаёт синовларида бир-бировга суяниш деб биламан.

Хўш, шундай экан, бугунги кун ёшлари бўлғуси оиланинг пойдевори саналмиш муҳаббатни қандай тушунади? Улар бир-бирини қай даражада биледи ва ишонади, керак вақтда суянади. Агар улар бир-бирини яхши билганида ва, энг асосийси, бир-бирига ишонишганида ҳаётимизда ажралиш қуйлари чалинмасмиди, Тангри ҳалол қилиб ва ўзи энг ёмон кўргани талоқ қўйишлар оз бўлса-да юз бермасмиди, деб ўйлайман.

Оила қурмоқчи бўлган йигит-қизларимизнинг кўпчилиги бир-бирини яхши билишадими? Бу саволга жавоб беришнинг мушкул томони шундаки, оила қуришда Ўзбекистонимизнинг ҳар бир вилоятида, ҳатто бир-бирига яқин қишлоқларида бир-биридан кескин фарқ қилувчи удумлар ҳукмрон. Бўлғуси келин-куёв бир-икки марта учрашгани билан бир-бирини яхши билиб қолармиди, ҳатто улар бундай учрашувларда (қўриқчилар қуршовида) бир-бирининг шакл-шамойилини ҳам яхши билмайди-ку!

Эндиликда бешиккerti, қулоқ тишлатиш, катта қалин тўловлари учрамаса-да, уларнинг ўрнига замонавийлари ўйлаб топилган. Замонавийлари эса назаримда кўпроқ қуйидагиларга асосланади: қариндош-уруғчиликни давом эттиришга, ота-она дўстлигини (турли маънода) узмаслик учун улар истаги билан, ҳисоб-китобли ёки қарши қуда-андачилик ва бошқалар. Шу ўринда тиббиёт фанлари доктори, профессор Атоулла Оқиловнинг (марҳум) «Қариндошдан қиз олманг» монографиясини эслаш ўринлидир.

Бу жиҳатдан бугунги кунда ЗАГС бюрolari қошида келин-куёвларга нисбатан бўлғуси авлодни ўйлаб ташкил этилган тиббий кўрик синовлари мақсадга мувофиқдир. Агар бу кўрикдан номигагина ўтилмаса, ҳали чилласи чиқмаган келин-куёвлар ўртасида Хитой девори пайдо бўлиб, тутқаноғи бор экан, баданида доғи бор экан, қон таркиби унақа экан, деб оҳ-воҳ ила турли идораларга аризабозлик қилиб юрилмасмиди.

Бундай оҳ-воҳлар битилган хатлар газета ва журналларимиз таҳририятига ҳам унчамунча келиб туради. Албатта, бу хатларнинг ҳар бири ортида инсон тақдири ётади, шу ўринда бўлғуси оиланинг мустаҳкам бўлиши учун кенг жамоатчиликнинг лоқайд бўлмаслигини, ҳаётнинг аччиқ-чучугини татиган нуронийларимизнинг, маҳалла кўмиталарининг, жамоа йиғинлари кўмиталарининг бу нозик ишга янада эътиборли бўлишларини истардик.

Онда-сонда бўлса-да номуси, иззат-нафси оёқ ости қилинган қиз-жувонларнинг ўзига ўт қўйганлигини, ҳақоратланган, туҳматга қолганларнинг эса ўзини осанлигини эшитиб даҳшатга тушамиз. Гоҳида бундай кўнгилсиз ҳоллар арзимаган гап-сўзлар, даҳанаки жанглар туфайли келиб чиққанлигини эшитиб афсусланамиз. Бундай даҳшатли ҳоллар жаҳолат туфайли юзага келаяптими? Жаҳолатдан десак, бугунги кунда ҳамманинг саводи чиққан, ўқимишли, онги етарли. Шунинг унутмаслигимиз керакки, тан яраси бир кунмас бир кун битиб, тузалиб кетар, лекин дил яраси, синган кўнгил ойнасининг битиши мумкинми? Қани эди, худди тиббий кўрик каби бўлғуси келин-куёв муомала маданияти бўйича ҳам кўриктан ўтса, ана шунда ҳар бир ота-она ўз фарзандини ҳаёт синовига қандай тайёрланганлиги маълум бўлиб қолади. Мустаҳкам оила пойдевори тўйдан кейин эмас, афсуски, тўйдан анча йиллар олдин оила, мактаб таълими орқали жойига қўйилиши керак, қизми, ўғилми уларнинг ахлоқига бу ҳақда тўғри тушунчалар сингдирилиши лозим. Ёш оилаларнинг бугунги кунда бузилиб кетаётганлигига ижтимоий сабабдан кўра, оилада иқтисодий етишмовчиликлардан кўра, майда гап-сўзлар, миш-мишлар, қолаверса, маънавиятнинг, ахлоқий тарбиянинг пастлиги кўпроқ сабаб бўлаётганга ўхшаб кўринади...

Хуллас, бу масала бугунги куннинг ҳам энг долзарб муаммоларидан бўлиб қолмоқда. Шундай экан, ёш келин-куёвлар улар орқали бўлғуси авлод тақдири ҳақида жиддий бош қотиришга тўғри келади.

Кодиржон ИНОМОВ

БОШҚАРУВНИНГ НОЁБ КЎРИНИШИ

Мустақиллик шарофати билан фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариши борасида ноёб механизм пайдо бўлди, унинг илдилари эса халқ анъаналарига ва минг йиллар мобайнида таркиб топган жамоа муносабатлари мужассамлашган маҳаллага бориб тақалади. Маҳалла туфайли ўзбек халқининг ижтимоий ва иқтисодий хатти-ҳаракати вужудга келиши ижтимоий қадриятларнинг ҳурмат қилиниши, ўзаро муносабат одоби тамойилларининг алоҳида қоидалари авлоддан-авлодга ўтиб келмоқда.

Маҳалла — энг қадимий, энг одил ва демократик бошқарувнинг ноёб хусусиятларини ўзида мужассамлаштирган макон. Бу макон халқларнинг бирлиги ва барқарорлиқнинг асоси сифатида хизмат қилиб, ёшларда Ватан, миллат тушунчалари дастлаб шу маконда шаклланади.

Маълумки, маҳалла араблар истилоси ва ислом дини қабул қилинганидан анча илгари пайдо бўлган муайян бир кичик ҳудудда истиқомат қилувчи одамлар бирлашмаси бўлиб, унда одамлар фақат қўшничилик билангина эмас, балки юзлаб йиллар давомида яратилган ички тартиб — ахлоқий нормалар, урф-одатлар ва анъаналар билан ҳам боғланган. Истиқлолимиз туфайли маҳалланинг қадимий мақоми қайта тикланиб, унинг тараққиётининг ҳуқуқий асослари яратилди.

1992 йилнинг сентябрь ойида Республика «Маҳалла хайрия жамғармасини ташкил этиш тўғрисида» Президент фармони эълон қилинди. Шунингдек, 1992 йил октябрдаги Вазирлар Маҳкамасининг қарорида Республика «Маҳалла» хайрия жамғармаси фаолиятини ташкил этиш масалаларини кўзда тутган «Фуқароларнинг ўз-ўзини бошқариш органлари тўғрисидаги қонун» қабул қилинди. Бу ҳужжатлар маҳалланинг иқтисодий ва демократик ўзгаришларини рўёбга чиқаришдаги ҳуқуқий ҳужжатлари ҳисобланади.

Юртбошимиз сўзлари билан айтганда, бу ҳуқуқий ҳужжатлар асосида маҳалланинг «иқтисодий ва демократик ўзгаришларни рўёбга чиқаришдаги амалий хизматлари яққол намоён бўла бошлади».

Давр талабидан келиб чиқиб, ҳуқуқий асосга қурилган маҳалла бошқарувини янада такомиллаштириш барча маҳалла аҳлининг бошини қовуштирадиган фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини мувофиқлаштириш мақсадида оқсоқоллар кенгашларининг ташкил этилиши маҳалла тараққиётида катта қадам бўлди. Шунингдек, маҳаллага асос бўлган ошкоралик, бир-бирини яхши билиш муҳити муҳим ижтимоий муаммоларни ҳал этишда ҳам қўл келмоқда.

Президентимиз илгари сурган ва эндиликда халқаро ҳамжамият томонидан «Ўзбек модели» деб эътироф этилаётган беш тамойилнинг бири кучли ижтимоий сиёсатни амалга ошириш фуқароларнинг, демак, маҳалла манфаатини кўзда тутган эди. Чунки, аҳолининг энг камбағал, муҳтож табақаларига вақтида мадад бериш, фуқаролар осойишталигини ва миллатлараро тотувликни таъминлаш ислохотларни муваффақиятли ўтказиш учун кафолат бўлиб хизмат қилиши тайин.

1994 йил 23 августда қабул қилинган «Кам таъминланган оилаларни ижтимоий ҳимоялашни кучайтиришга оид тадбирлар тўғрисида»ги Президент фармонига кўра кам таъминланган оилаларга моддий ёрдам кўрсатиш қишлоқ, шаҳарларда маҳаллалар фуқаролари йиғинининг қарорига биноан тайинланади. Демак, ижтимоий ҳимоя мақсадида ажратилган маблағни адолатли тақсимлаш маҳалланинг ўзига топширилади. Давлат томонидан 1998 йилда кам таъминланган ва ёш болали оналарга ижтимоий ҳимоя учун 28 миллиард сўм ажратилди. 1999 йилда бу маблағ 40 миллиард сўмни ташкил этди. Президентимиз таъкидлага-

нидек, «онг тараққий этган мамлакатларда инсонни ижтимоий муҳофаза қилиш тизими кенг қўлланилади, бунга ниҳоятда муҳим аҳамият берилади, бизнинг шароитимизда эса бу миллатлар тотувлигини сақлаб қолиш кафолатидир».

Эндиликда маҳаллалар ўз ҳудудларидаги очилган кичик корхоналарда ишлаб чиқарилган маҳсулотларини сотиш ёки маълум қисмини муҳтожларга бериш ҳуқуқига эга. Шунингдек, аҳолини иш билан таъминлаш бевосита маҳалла ваколатига киритилади. Маҳаллаларнинг сайловларда тўла иштирок этаётганлиги, уларнинг ўз-ўзини бошқариш органлари қаторида давлат ишларини амалга оширишда фаол қатнашаётганлигидан далолат беради. Ҳатто маҳалла сайловларда номзодлар кўрсатиши ва сайлашлари мумкинлиги, амалдаги қонунларда ўз ифодасини топган.

Миллий истиқлол мафқурасининг ўзига хос шақлу шамойили вужудга келишида маҳалла фаолларининг хизматлари бекиёсдир. Чунки уларнинг саъй-ҳаракатлари туфайли маҳаллаларда шарқона урф-одатлар, таълим-тарбия, ахлоқ-одоб нормаларини тушунтириш ишлари мунтазам олиб борилмоқда.

Умумхалқ байрамига айланган Мустақиллик байрами, Наврўз тантаналари дастлаб маҳаллалардан бошланади. Шунингдек, маҳаллаларда, қишлоқларда тўй-томоша ва таъзия каби маросимлар ҳамжиҳатлик билан маҳалла фаоллари иштирокда ўтмоқда.

Мустақиллик йилларида маҳалла Ўзбекистон миллий сиёсатининг диққат марказида турган нуқталаридан бирига айланди. Чунки, маҳаллаларимизнинг деярли ҳаммасида турли миллат вакиллари истиқомат қилади. Демак, маҳалла маълум маънода турли миллатлар ва халқлар дўстлиги ҳамда биродарлиги учун дастлабки асос вазифасини ҳам ўтайди.

Юртимизда истиқомат қилаётган турли миллат ва элат вакиллари ўртасидаги тинчлик ва осойишталикни қарор топтириш, ўзаро дўстлик ва ҳамкорликни ривожлантиришга ҳам маҳалла фаоллари жиддий эътибор қаратмоқдалар. Маҳаллалардаги йиғинлар, тадбирлар, учрашувларда шу маҳаллада яшовчи турли миллат ва элат вакиллари — рус, қозоқ, тожик, қирғиз, татар ва бошқалар фаол иштирок қиляпти.

Маълумки, бугунги кунда Ўзбекистонда яшовчи юздан ортиқ миллатлар ўз маданий-маърифий марказига эга. Давлатимизда тинчлик, осойишталик, миллатлар ўртасида дўстлик, тотувлик, иноқликнинг тобора мустаҳкамланишида мазкур марказлар-

нинг маҳаллалардаги бўлимаири ва улардаги фаолларнинг хизмати катта бўлмоқда.

Мамлакатимиздаги ҳар бир одам миллатидан, динидан қатъий назар маҳалла руҳи билан яшайдиган бўлиб қолди. Давлатимизда маҳалла фуқаролар йиғини самарали натижа кўрсатаётганлиги туфайли бу ҳаракат эндиликда қадимги маҳаллалардан кўп қаватли турар жой биноларига ва мавзёларга кириб бормоқда. Натижада кўп қаватли бинолар жойлашган ҳудудларда ҳам янги-янги маҳаллалар юзга келтирилди.

Мана етти йилдирки, Наманган шаҳридаги Давлатобод туманида ҳам «маҳалла» деган табаррук калом тилга олинадиган бўлиб қолди. Давлатобод тумани кўп миллатли туманлардан ҳисобланиб, бу ерда 30 дан ортиқ миллат вакиллари истиқомат қилади. Туманда 12 маҳалла, фуқаролар йиғинлари бўлиб, уларнинг саъй-ҳаракатлари билан ҳар бир маҳаллада ўзига хос гузар бунёд этилиб, Давлатобод чиндан оқиб бўлмоқда. Натижада йилдан-йилга маҳалланинг ижтимоий маънавий қиёфаси ўзгариб бормоқда.

Ҳозир туманда 4 та йирик корхона, 5 та қўшма корхона мавжуд бўлиб, унда 30 миллат вакиллари бир тану бир жон бўлиб аҳил меҳнат қилиб, жамият тараққиётига ўзларининг муносиб улушларини кўшмоқдалар. Бунда республика раҳбарияти олиб бораётган изчил миллий сиёсатни халққа тушунтириш кенг миқёсда тарғибот, ташвиқот ишларини олиб боришда маҳаллалар муҳим роль ўйнамоқда.

Фуқаролар йиғинлари қошида ташкил этилган «Маҳалла посбонлари» фаолиятларида ҳам сезиларли ўзгаришлар бўлмоқда. Жамоат тартибини сақлашда, жиноятчиликнинг илдизини қуритишда фаол иш олиб бормоқдалар. Уларнинг хушёрлиги туфайли кўплаб жиноятлар фош қилиниб, ҳуқуқбузарликлар аниқланмоқда.

Республикада истиқомат жойларида ўқувчи ёшларни тарбиялаш долзарб масалалардан бири ҳисобланади. Чунки жамият тараққиёти кўп жиҳатдан ёш авлодга боғлиқ. Шу боис тумандаги маҳалла фуқаролар йиғини фаоллари ёшларда миллий ва умуминсоний тарбиявий фазилатларни шакллантиришда ўз ҳудудидаги жойлашган мактаб ўқитувчиларига яқиндан ёрдам бермоқдалар.

Бизнинг урф-одатларимиз, миллий қадриятларимиз азалдан кўп масалаларни ҳал қилиш учун фақат давлат органларига мурожаат қилишни эмас, балки жамоага, турар жойлардаги обрўли кишиларга мурожаат қилиш тажрибасини, масалаларни жамоа ўртасига ташлаб ҳал қилиш тажриба-

Маҳалла — одамлар ўртасидаги муносабатларда яхши қўшничилик, ҳурмат ва инсонпарварликни тарбиялашда, миллатлар ўртасида аҳиллик, дўстлик, бирликни таъминлашда муҳим роль ўйнайди.

Ислом КАРИМОВ

сини яхши билган. Эндиликда одамлар муаммоларини тўппа-тўғри ҳокимиятга эмас, аввало, маҳаллага айтадиган бўлишди. Маҳалла жуда катта нуфузли кучга айланиб бормоқда. Истиқлол нашидасини сураётган маҳалла аҳлининг турли масалалар ва муаммоларни ечишдаги бирдамлиги, ҳамжиҳатлиги, ҳамнафаслиги ва дўстлиги самарали ижобий натижа берапти, ҳаётнинг оғирини енгиш, турмуш ва меҳнат тарзини юксалтириб келяпти.

Ўзбекистондаги маҳалла каби нодавлат бошқарувининг ноёб бу кўриниши хорижий мамлакатларда ҳам катта қизиқиш уй-

ротмоқда. Қисқаси, маҳалла халқимизни зўр ижтимоий бирликка айлантirmoқда, бундай ижтимоий бирлик таъсирчан кучга эга, бу куч эса жамиятнинг ана шу бошланғич ҳалқасига асос бўлиб, унинг тараққиёти учун асосий омилга айланиб бормоқда.

Ёшларни маънавий камолга етказишда маҳаллаларнинг имкониятларидан бундан буён ҳам кенг фойдаланишимиз лозим ва шарт. Чунки нодавлат бошқарувининг ноёб кўриниши бўлган маҳалла бошқарувидан ўтиш даври муаммоларини ҳал қилишда самаралироқ фойдаланишни даврнинг ўзи тақозо этмоқда.

«Muloqot» haqida o‘ylar

Холикназар ХОЛНИЁЗОВ

«МУЛОҚОТ» ДИН

*Бахридил очилди манзур «Мулоқот»дин,
Кўнгул ўсуб, қилди ҳузур «Мулоқот»дин.*

*Баҳра олиб аҳли дониш суҳбатидан,
Чеҳралардан ёғилди нур «Мулоқот»дин.*

*Кўнгул не бир сирларга бой уммондирким,
Унда ҳар сўз монанди гур «Мулоқот»дин.*

*Дейдиларким: «кўнгул кўнгулдан сув ичур»
Қалбларни пок айлаб шуур «Мулоқот»дин.*

*Яхши сўздир жон озиғи, ҳар гурунган
Кўнгул озиқ олиб ўсур «Мулоқот»дин.*

*Улуғбек кашф этган юлдузларга боқиб,
Фалакка етди тафаккур «Мулоқот»дин.*

*Улуғ ҳазрат Навоийнинг ҳикматлари,
Рамзин топиб бўлмиш зоҳир «Мулоқот»дин.*

*Ўтган буюк фармонбардор донишларнинг
Илимдандир қалбга ғурур, «Мулоқот»дин.*

*Илми ислом — тасаввуфга очилган йўл,
Ҳар фуқаро айлар шукур «Мулоқот»дин.*

*Шухрати нурдай таралиб кенг жаҳонга,
Ўзбекистон бўлди машҳур «Мулоқот»дин.*

*Шонли ўн ёшингни қутлаб Холикназар
Яна юз йил олса сурур «Мулоқот»дин.*

Халимбой БОБОЕВ

«ХИДОЯ» — МУСУЛМОН ҲУҚУҚИНИНГ АСОСИ

Шуни алоҳида қайд этиш лозимки, шариатда давлат хазинасидан ўғирланган мулкка нисбатан шахсий, хусусий мулк ўғирлигининг ижтимоий хавфсизлик даражаси юқори деб қаралган ва бу жиноят учун қўйилган жазо қўлланилган. Жумладан, «Хидоя» асарида «Давлат хазинасидан бирор нарса ўғирлаган шахснинг ҳам қўли кесилмайди. Сабаби хазинадаги мулк халқ оммасининг мулки эди. Уғри эса халқ таркибига киради, ўғрининг ҳақи билан муштарак молдан ўғирласа ҳам, қўли кесилмайди», деб таъкидланади.

Дарҳақиқат, мусулмон жиноят ҳуқуқи тизимида жиноятнинг субъекти масаласига алоҳида эътибор берилган. Жумладан, «Хидоя»да ақли расо, балоғат ёшидаги одам ўз дирҳам пул ёки унинг қиймати баробаридаги нарсани ўғирлагани исботланса, қўли кесилади, — деб қайд этилган.

Демак, жиноят субъекти нафақат ақли расо шахс бўлиши, балки унинг маълум бир ёшга, яъни вояга етган бўлиши ҳам шарт эканлиги кўрсатилган. Шунингдек, «Хидоя» асарида: «норасида ва руҳий касалликка чалинган шахслар болиға (вояга етган) аёл билан зино қилсалар», агар қароқчилар ичида норасида ёки ақли норасо ёки махрами (бунда аёл киши кўзда тутилади) бўлса, ҳаммаси ҳалдан озод қилинади, деб қайд этилган бўлиб, бунда ақли норасо, вояга етмаганлар ва аёллар томонидан жиноятлар содир этилганда, ҳад туридаги жазо қўлланилмаслиги кўзда тутилган.

Шариатда одам ўлдириш жиноятининг ўзи айбнинг шаклига қараб бир неча турларга бўлинган. Жумладан, «Хидоя» асарида бу жиноят 5 турга бўлиниб, таҳлил этилган.

1. Қасддан ўлдириш; 2. Қасддан ўхшаш ўлдириш; 3. Беқасд (билмай) ўлдириш; 4. Беқасдга (билмасдан) ўхшаш ўлдириш; 5. Сабабли қотиллик.

Қасддан қилинадиган қотиллик деб қурол

Боши ўтган сонда.

ёки шунга ўхшаш ёки ёғоч ёхуд олов билан бировни атайлаб (қасддан) ўлдиришга айтилади.

Бундай жиноятни содир этган шахс оғир гуноҳкор, яъни ўта оғир жиноятни қасддан содир этган ҳисобланади. Шариатда бу жиноий қилмишнинг хавфлилик даражаси юқори саналган, чунки бу билан қасос ҳуқуқи ҳам туғилади, яъни, ўлдирилмиш ўрнига ўлдирувчини ўлдириш зарур бўлур.

Қасдга ўхшаш қотиллик, Абу Ҳанифа фикрича, — «Хидоя» асарида, — қурол ва унинг ўрнига ўтадиган нарсалар билан эмас, бошқа нарса билан қасддан уриб ўлдиришдир, — дейилган. Абу Юсуф билан Шофёбий одатда ўлдириш учун ишлатилмайдиган нарса билан уриб ўлдиришдир, деб кўрсатганлар.

Жиноятнинг эҳтиётсизлик шаклида содир этилган учинчи тури мисол учун, ўқотар қуролдан кийикни мўлжаллаб отиб, ўқ адашиб одамга тегса, ёки душманга қараб отилган ўқ мусулмонга ёки ўзи билан бир сафда қурашаётган гайридинга (зиммийга) тегиб қолса, ёинки, нишонга қараб отилган ўқ одамга бориб текканида беқасд ўлдириш деб ҳисобланади.

Одам ўлдиришнинг шариатдаги тўртинчи тури — беқасдга (билмасдан) ўхшаш ўлдириш деганда, масалан, ухлаб ётган кишининг устидан иккинчи бир киши йиқилиб тушганида ўлим юз берганида ҳам айб мавжуд, деб қаралган.

Одам ўлдиришнинг бешинчи тури, сабабли ўлдириш деб ҳисобланган. Масалан, ўз мулкидан ташқари жойга қудуқ қазиб қўйганда ёки тош териб қўйганида бирон-бир киши қудуққа тушиб кетса ёки тош ағдарилиб, бирон киши унинг остида қолиб ўлим юз берса, қудуқ қазиган ёки тошни териб қўйган киши одам ўлдиришнинг сабабчиси сифатида айбланган. Аммо Имом Шофёбий бу хилдаги одам ўлдиришни беқасд ўлдириш кабилдир, деб уни алоҳида жиноят турига бўлишга қарши фикр билдирганлар.

ПАХТАЧИЛИК — ВАТАНЧИЛИК ИСТИҚБОЛИ

Пахтачилик ва пахта тозалаш Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётининг асосий, етакчи тармоқларидан ҳисобланади. Енгил саноат, тўқимачилик, ё-совун, машинасозлик, кимё каби кўплаб саноат тармоқлари билан бевосита ва бивосита алоқадор бўлган пахтачилик ва унинг дастлабки қайта ишлаш тармоғи, республикамиз иқтисодиётининг 70 фоизини қамраб олган. Енгил саноатнинг тўқимачилик тармоғи учун асосий хом ашё бўлган пахта толасини етказиб берувчи пахтачилик ва пахта тозалаш саноати ҳақли равишда республикамиз халқ ҳўжалигининг етакчи соҳаси, иқтисодиётимиз равнақи куч-қудрати манбаи ҳисобланади.

Собиқ маъмурий-буйруқбозлик тузumi йилларида Ўзбекистонда ҳаммаси бўлиб тахминан 180—182 миллион тонна пахта, шу жумладан 54—55 миллион тонна қимматбаҳо пахта толаси тайёрланди. Агар буни валютага айлантирсак бир неча юз миллиард АҚШ долларини ташкил этади. Шунча бойлик қаерга кетди? Бу биз учун жумбоқ эди. Пахта толаси республикамиздан четда тайёр маҳсулотга айлантирилар, фойда ҳам ўша ерда қолар эди.

Мустақилликка эришганимиздан сўнгра пахта миллий бойлигимизга айланганини сеза бошладик. Президентимиз И. Каримов таъкидлаганларидек «Бугунги кунда Ўзбекистон ташқи бозорда талаб катта бўлган маҳсулот — пахта толасининг асосий ишлаб чиқарувчиси ва етказиб берувчисиدير. Республика пахта толаси ишлаб чиқариш бўйича дунёда тўртинчи ва уни экспорт қилиш бўйича иккинчи ўринда туради».

Дарҳақиқат, бугун пахта республикамиз иқтисодий ва сиёсий мустақиллигининг негизи ва асосий экспорт маҳсулоти бўлиб қолди. Шунинг учун ҳам мустақил республикамизда иқтисодиётнинг истиқболли тармоқлари бўлган енгил, тўқимачилик саноатлари, тикувчилик соҳаларини жадал ривожлантиришда муҳим омил бўлган, кўшимча қиймат ҳосил қилишда энг самарали, фойдали, ўзини тез оқлайдиган пахта саноат комплексини ривожлантириш йўли изчил амалга оширилмоқда.

Андижон, Бухора, Тошкент, Фарғона шаҳарларида 4 та йирик тўқимачилик комбинати, минтақаларда 30 дан ортиқ ип йиғирув-тўқув фабрикалари ишлаб турибди. Бундан ташқари кейинги 5—6 йил ичида хорижий мамлакатлар билан ҳам-

Таниқли ҳуқуқшунос олима М. Ражабованинг ёзишича, «Ҳидоя» асарида жазони енгиллаштирувчи ва оғирлаштирувчи ҳолатлар аниқ кўрсатилган бўлиб, улар жазо тайинлашда ва ҳаттоки, жазодан озод қилишда инобатга олинган. Шариятда жазони енгиллаштирувчи ҳолатлар қаторига қуйидагилар кирган:

1) айбни бўйнига олиш, чин кўнгилдан пушаймон бўлиш, бу ҳол айниқса, таъзир тури қўлланиши кўзда тутилган жиноятларда жазодан умуман, озод қилишга асос бўла олган;

2) етказилган зарарни ихтиёрий равишда (давлат мулкани ўзлаштириш, ишониб топширган мулкни талон-торож қилиш ва ҳоказолар);

3) мажбурлаш ёки моддий томондан, хизмат жиҳатидан қарамлик сабабли жиноят содир этиш.

Масалан, «Ҳидоя» асарида ёзилишича, подшоҳнинг зўрлаши билан зино қилган кишига ҳад урилмаган. Подшоҳдан бошқа шахснинг зўрлаши билан зино қилганда, Абу Ҳанифа ҳад урилади — деган фикрни билдирсалар, Абу Юсуф ва Муҳаммад Шайбоний ҳад урилмайди, — деган фикрни билдирганлар.

4) жабрланувчининг айбдорни кечириши ҳам жавобгарлики енгиллаштирувчи ҳолат қаторига киритилган;

5) вояга етмаганлар ёки аёллар томонидан жиноят содир этилганда ўлим жазоси қўлланилмаган, шунингдек, аёллардан тўла тоvonнинг ярми миқдори ундирилган (мисол учун, йўлтўсарлик ва тан жароҳати каби жиноятлар);

6) қулар томонидан жиноят содир этилганда, «ҳад» ва «таъзир»нинг ярми, яъни 80, 100 ва 39 даррагача уриш ўрнига, 40, 50 ва 19 даррагача уриш қўлланилган;

7) подшоҳ «ҳад» жазоси қўлланиши кўзда тутилган жиноятни содир этса, жазоланмаган, қасос жазоси эса доимий равишда тоvon тўлашга алмаштирилган.

Мусулмон жиноят ҳуқуқида зино жинояти учун ҳаднинг икки тури: тошбўрон (ражм) қилиб ўлдириш ёки юз дарра уриш қўлланилган. Жумладан, «Ҳидоя» асарида ёзишича, зино жиноятини содир этганликда айбланган оилали эркак ва аёлга нисбатан бу жазонинг тошбўрон (ражм) қилиш, уйланмаган эркак ва турмушга чиқмаган (эрсиз) аёлга нисбатан юз дарра уриш каби жазолар қўлланилган. Агар зинокор ўз хотини бўлатуриб, зино қилган бўлса, то ўлгунча тошбўрон қилинади, агар зинокор уйланмаган бўлса, юз дарра урилади. Дарра тугунсиз, силлиқ, яъни жуда оғиртайдиган ҳам, бутундай оғиритмайдиган ҳам эмас, ўртаҳол ишланган бўлиши керак.

«Ҳидоя» асарида «агар айбланувчи қул бўлса, 50 дарра урилади. Бунинг сабаби қул-

лар ҳаёт неъматларидан тўла фойдаланмаганликлари туфайли жазо азобларини ҳам тўла тортмасликлари керак. Дарра айбдорнинг юзи, жинсий аъзоларидан ташқари, танасининг ҳамма қисмига тақсимлаб урилади», деб таъкидланган. Демак, шарият жиноят ҳуқуқида инсонпарварлик ва ижтимоий адолат нуқтаи назаридан ёндошилган. Зино жинояти учун ҳад жазосининг икки туридан бирини белгилашда қозиларнинг эҳтиёткорлик ва адолат билан ёндошишлари талаб этилган. Бунинг учун бир қатор зарур шартлар мавжудлиги лозим бўлган. Булар жазо турини нотўғри белгилаш натижасида маълум бир ҳуқуқий оқибатларнинг юзага келишига сабаб бўлиши эҳтимолининг олдини олиш айбдорга жазо белгилашда эса уни енгиллаштирувчи ва оғирлаштирувчи қатор ҳолатларни ҳисобга олиш, ниҳоят, баъзан беғуноҳ шахсни қонунсиз жазолашга йўл қўймасликдан иборат бўлган. Айбдор тошбўрон қилиниши учун ҳур (озод) ва уйланган бўлиши шарт қилинган, борди-ю, чўри ёхуд ақли норасо ёки норасида бўлса, тошбўрон қилинмаган.

Зино нима? Қаерда юз берган? Қачон? Ким билан? — деган саволлари билан муружаат қилган. Чунки, бу ишда ўта эҳтиёткорлик зарур бўлган. Агар тўрт гувоҳнинг ҳар бири мазкур саволларга бир хил мазмунда қониқарли жавоб берсагина ҳукм ижро этилган. Акс ҳолда гувоҳларнинг ўзлари жазога тортилиши мумкин бўлган. Зинокор ўз айбига иқдор бўлса, гувоҳларга ҳожат қолмаган. Бу Ҳанафий мазҳабидаги муҳим шарт бўлиб, агар ҳад урилмай туриб ёки ҳад уриш асносида айбдор ўз иқдоридан қайтса, у озод қилиб юборилади. Шофеъий мазҳабида эса озод қилинмайди, балки ҳад урилади, — деб кўрсатилган.

Агар тўрт киши гувоҳлиги билан бир кишига ҳад урилганидан сўнг гувоҳларнинг бири қул эканлиги ёки олдин казф жазосини (дадил исботсиз бировни зинокорликда айблаш — туҳмат) ўтаган киши экани маълум бўлиб қолса, барча гувоҳларга ҳад урилган. Сабаби, бири чиқиб кетса, у гувоҳ қолади. Бу эса оздир, улар ҳам туҳмати — казф жиноятини содир этганлар деб ҳисобланган. Дарра урилиб жазоланган шахснинг товонини ҳеч ким тўламаган. Абу Юсуф билан Муҳаммад аш-Шайбонийнинг фикрича, ноҳақ жазоланган шахснинг товони давлат зиммасига тушади. Киши ҳад зарбидан ўлиб қолса ҳам ёки гувоҳларнинг бирортаси сўзидан қайтса Йомоъ Аъзам товон тўланмайди, деса, Абу Юсуф ва Муҳаммад аш-Шайбоний товон тўланиши керак, деган фикрни билдирган.

Шунингдек, тўрт нафар гувоҳларнинг кўрсатуви билан шахс зинокорликда айланиб, тошбўрон қилиниб, ўлим жазоси қўлланилгандан сўнг гувоҳлардан бири ўз сўзи-

корликда «Элтекс», «Катекс», «Аснам-текстиль», «Супертекстиль», «Самжинтекс» «Кабул-Тўйтепа-Текстайлз» каби ўнлаб қўшма корхоналар ишга туширилди. На тижлада, қисқа даврда пахтани қайта ишлаб ундан тайёр маҳсулот чиқариш собиқ шўролар давридаги 3—5 фоиздан 25—26 фоизга ортди.

Ўзбекистон ҳуқумати мамлакат иқтисодиётининг етакчи тармоқлари бўлган пахта тозалаш, енгил саноат, тўқимачилик соҳаларини янада жадал ривожлантириш, республикада етиштирилаётган пахта толасининг камида 30, кейинчалик 50 фоизини шу ерда қайта ишлаб, тайёр маҳсулотга айлантириб, жаҳон бозорига чиқариш сиёсатини олиб бормоқда.

Шу маънода хорижий ҳамкорлар билан шерикликда қўшма корхоналар куриш билан бир қаторда, республикамизда мавжуд тўқимачилик, тўқувчилик, трикотаж, пахта тозалаш корхоналарини замонавий чет эл техника ва технологияси билан қайта жиҳозлаш, бу корхоналарни давлат тасарруфидан чиқариб, ҳиссадорлик жамиятларига айлантириш, уларни малакали, етук мутахассис кадрлар билан таъминлаш каби қатор тadbирлар амалга оширилмоқдаки, бу албатта қувончли ҳолдир.

Бугун хорижда ўзбек пахтасига, ундан ишлаб чиқарилган тайёр маҳсулотларга талаб ва эҳтиёж катта. Пахтамиз Буюк Британия, Канада, Австрия, Чехия, Польша, Жанубий Куриё, Швейцария, Болтиқбўйи ва МДХ давлатлари томонидан харид қилинмоқда. Бу ҳол жаҳон бозорига дадил кириб бораётган Ўзбекистон учун жуда катта аҳамиятга эга бўлиб, республикамизда пахтачилик, пахта тозалаш саноати ва улар билан бевосита боғлиқ бўлган енгил, тўқимачилик тармоқлари ривож учун кенг истиқболлар очиб бериши шубҳасиз.

Мустақил тараққиётимизнинг ўтган 8 йилида республикамизда 30 миллион тонна пахта етиштирилиб, ундан тахминан 9 миллион тонна қимматбаҳо техника хом ашёси — пахта толаси тайёрланганлиги соҳани ривожлантириш учун барча асослар борлигидан далолатдир.

Халқимиз ва миллий давлатчилигимизга хизмат қилувчи истиқболли тармоқлар тўқимачилик, енгил, пахта тозалаш, тўқувчилик, ип-йигирув, трикотаж соҳаларининг ривожланиши республикамизда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларни муваффақиятли амалга ошириш, жонажон Ўзбекистонимизнинг жаҳон ҳамжамияти мамлакатлари сафидан муносили ўрнини тезроқ эгаллашига қўмаклашиши шубҳасиз.

Искандар ҲАЙИТОВ.

дан қайтса, унга ҳам ҳад урилган ва товоннинг тўртдан бир қисмини тўлаш юклатилган. Имом Шофетий эса товон тўлагиб ўтирмай, ўлим жазоси бериш керак, дейдилар. Имом Зуфар эса ундайларга ҳад жазоси қўлланмайди, деган фикрни билдирган.

Зинода айбли шахсга ҳад урилмай, тўрт гувоҳдан бири ўз кўргазмасидан қайтса, гувоҳларнинг ҳаммасига ҳад урилади. Айбланувчи эса ҳад жазосидан озод бўлган. Имом Муҳаммад гувоҳликдан қайтган шахснинг ўзига ҳад урилади, холос деганлар.

Булардан ташқари, «Ҳидоя»да ҳад жазоси учун шарт қилинган жинсий алоқа бобида ўз хотинини уч талақ — ажралганман, деб қўйгандан сўнг аёлнинг уч ойдан идда муддати чиқмай туриб, у билан жинсий яқинлик қилса ва сўралганда «ҳаром ишлигини билиб туриб қилдим», деб кўрсатув берса, шунингдек, ўриндигига ётган аёлни суриштирмай яқинлик қилиб қўйган эркакка ҳам ҳад урилган. Чунки, одатда, унинг ўриндигига яқин қариндошлари, маҳрамлари ҳам ётиши мумкин. Шунинг учун ҳам олдин суриштириб, сўнг яқинлик қилмагани учун жиноятчи ҳисобланади, деб кўрсатилган.

Агар ичган одамнинг оғзидан ароқ ҳиди келиб турган ҳолда ёки маст ҳолида ушланса ва икки киши бунга гувоҳлик берса ҳад жазоси берилган. Айбланувчининг ўзи айбига иқрор бўлса ҳам, агар ароқ ҳиди келиб турса ҳам ҳад урилади. Имом Муҳаммад аш-Шайбоний Абу Ҳанифа ва Абу Юсуфнинг: «борди-ю ҳиди кетгандан кейин иқрор бўлса, ҳад урилмайди» деган фикрига қарши чиқиб: «ҳад урилади», деб баён қилган.

Шунингдек, ароқ ҳиди келган одамга ёки ароқ қайт қилган одамга сабаби аниқланмагунча ҳад урилавермаган. Чунки ҳид бошқа нарсанинг ҳиди бўлиши мумкин. Ҳалол нараса ичиб маст бўлган одамга ҳам урилмайди. Масалан, қимиз ёки мингдевона ўсимлигини истеъмол қилиб, маст бўлганларга ҳад йўқ, деб бу жиноятга ҳам жазо тайинлашда жиноятчининг айбига таъсир қилувчи барча ҳолатларни далиллар ёрдамида исботлаш талаб этилгани кўрсатилган.

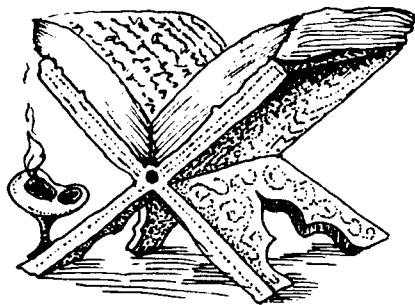
Ароқ ичган ва маст одамга 80 дарра урилган. Қулларга эса 40 дарра уриш буюрилган.

Шунингдек, «Ҳидоя»да ҳомиладор аёлга қасддан тан жароҳати унинг соғлиги, ҳаёти

ва ҳомиласига у ёки бу даражада зарар етказилганида ҳам товон ҳақи жорий этилганлигига алоҳида эътибор берилгани ҳам диққатга сазовордир. Жумладан, айбдор қасддан аёл кишининг қорнига тепса ёки урса ва шу сабабли ҳомиласи ўлик тушса — беш юз дирҳам, агар жиноий қилмиш оқибатида тирик бола туғилиб, бир оздан сўнг ўлса айбдордан ўн минг дирҳам, шундай жиноий ҳаракат оқибатида дастлаб ўлик бола тушса, кейин аёлнинг ўзи ҳам ўлса — беш юз дирҳам бола товони, беш минг дирҳам онасининг товони, ҳомиладор аёлнинг қорнига урилгач ўлса, ўлгандан сўнг ўлик бола тушса фақат она товони беш минг дирҳам, ниҳоят шундай ҳолда аёл ўлса, сўнгра боласи тирик туғилиб, у ҳам ўлса, иккаласи учун ҳам товон тўлаш зарур, деб ҳисобланган.

Айниқса, шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, «Ҳидоя» асарида товон ҳақи жазо сифатида қўлланилганидан сўнг уни айбдор уч йил мобайнида тўлаши мумкин, — деб кўрсатилганлиги диққатга сазовордир.

Умуман, Бурҳонуддин ал-Марғинонийнинг «Ҳидоя» асарида ўз ифодасини топган мусулмон жиноят ҳуқуқида қўлланилган юқорида зикр этилган ижмоъ, ҳад, қасос, товон, таъзир жазоларининг барча турларидан фойдаланишни фақат ўрта аср шароитида самарандорлиги юқори бўлган, балки ҳозирги кунда ҳам бир неча ислом давлатларида жиноятчиликка қарши аёвсиз кураш олиб боришда яхши самаралар бермоқдадир. Қувонарлиси шундаки, «Ҳидоя» асаридаги юқорида таҳлил этилган шариат жиноят ҳуқуқи гоёларидан ҳозирги пайтда ҳам Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодекси (97, 98, 100, 105, 110, 111, 114, 116, 266, 283) ва бошқа моддаларида кўрсатилган жиноий қилмиш оқибатида шариат қонун-қоидаларига ўхшаш жазолар қўлланилаётганлиги, Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси (275-моддаси ва бошқа моддалардан жиноят процессида кўриладиган фуқаровий даъволарнинг бир неча турлари), Фуқаролик ва Меҳнат кодексларида моддий зарарнигина эмас, балки маънавий зарарни ҳам қоплашда самарали фойдаланилаётганлигида ота-боболаримиз яратган шариат қонунчилиги анъаналарининг муштараклигини кўришимиз мумкин.

Хамида МУХСИМОВА

АРАСТУ ҲАКИМ ВА ШАРҚ ФАЛСАФАСИ

Қадимги Юнонистоннинг қомусий олими, файласуф, мантиқ илмини фан сифатида ривожлантирган Арасту ҳақим эраמידан аввалги 384 – 322 йилларда яшаб ижод этган. У ўз даврининг табиатшуносликка оид ва фалсафий билимларини умумлаштирди, тафаккурнинг мантикий шакл ва қонуниятлари ҳақида бебаҳо таълимотлар яратди. VIII–IX асрларга келиб бу таълимотга Шарқнинг кўпгина олимлари қайта-қайта мурожаат қилишди ва уни мукамаллик сари бошладилар.

Арасту тафаккурнинг мантикий шакл ва қонуниятлари ҳақидаги илми аналитика – ҳулоса чиқариш ва аподептика – исботлаш деб атади. Шу билан бирга у тафаккурнинг бошқа шакл қонуниятлари ва усуллари тўғрисида ҳам махсус асарлар яратди. Унинг шогирдлари мутафаккирнинг мантиққа оид асарларини тўплаб, системага солишди ва «Органон» деб ном беришди. Бу тўпламга тафаккур шакллари тўғрисидаги олти асар киритилган.

Арастунинг энг йирик фалсафий асари – «Метофизика»да ҳам тафаккурнинг 3 мантикий қонуни: қарама-қаршилик қонуни, айният қонуни ва истисно қонуни ҳақидаги мулоҳазалар баён этилган.

VII асрларда вужудга келган Араб халифалиги қисқа давр давомида Помирдан тортиб Шимолий Испанияга қадар жуда катта территорияни ўзига бўйсундириб, катта империяга асос солди. Аммо бу империя узоқ давом этмади ва тезда турли феодал давлатларга ажралиб кетди. Лекин шу билан бирга халифаликка бўйсундирилган барча халқлар вакиллари иштирокида янги дунёвий маданият, илм-фан, фалсафа, адабиёт, меъморчилик ва ҳоказолар шаклланди.

Бу даврда дунёвий маданият тез суръатлар билан ривож топди. У қадимги Юнонистон маданиятининг энг яхши анъаналарини ривожлантирди. Дунёвий маданиятда табиатни ўрганишга бўлган қизиқиш, илм-фанни ривожлантириш, инсоний қобилиятларни – ақл, тил, ҳис-туйғу, инсон ҳиссиётларини улуғлаш, адолат, яхши хулқ маърифатли жамоага интилиш асосий ўринни эгаллади. Ал-Хоразмий, Имом Бухорий, Мирзо Улуғбек, ар-Розий, Форобий, Ибн Сино, Беруний каби қомусий олимлар, Фирдавсий, Рудакий, Носир Хисрав, Умар Хайём, Юсуф Хос Ҳожиб каби буюк ёзувчи ва шоирлар Маҳмуд Қошғарий, Замахшарий, Наршахий, Бойхоний каби тилчию тарихшуносларни етиштириб чиқарди.

Юнон олимлари ва файласуфларининг асарлари V–VI асрларга келиб юнон тилидан сурия тилига таржима қилиниб, Кичик Осиёнинг Антиохия, Гундишапур, Эдесса каби маданий марказга айланган шаҳарларида ўрганилар эди.

IX аср бошида Халифа Маъмун даврида «Байт ул Ҳикма» ташкил этилди. Бу ерда халифаликнинг турли жойларидан келган олимлар турли тилларда илмий асарларни таржима этиш, изоҳлаш, ўрганиш билан машғул бўлдилар. Ана шундай мутафаккирлардан бири 873 йилда Тошкентнинг шимолий-шарқида жойлашган, Сирдарё бўйидаги Ўттор шаҳарчасида дунёга келган Абу Наср Форобий эди. Форобийнинг дунёқарашига ўша даврда Фарбда анчагина кенг тарқалган Платон ва неоплатонизм мистик таълимотлари таъсир этган бўлса-да, лекин унинг фалсафий тизими янги бўлиб, унда Арасту йўналиши етакчи эди.

Ибн Сино эса ўзининг «Мантиқ» китобида Арасту ҳақида шундай ёзган: «Биз уни перепатетиклар ичида энг буюк олим деб ҳисоблаймиз, чунки у ўз дўстлари ва ўқитувчилари билмаган кашфиётни қилди, фанларни классификация қилди, жуда яхши тизимга солди, кўп муаммоларни тўғри ҳал этиб, уни ўз халқига хабар қилди. Аммо Арасту таълимотларида баъзи камчиликлар бор эди. Биз унинг таълимотларининг айрим камчиликларини тўлдирдик».

Форобий юнон табиатшунослиги ва фалсафасининг бошқа вакиллари – Евклид, Гален, Гиппократ, Птоломей, Александр Афродизий асарлари билан яқиндан танишди ва уларга Арасту ғоялари нуқтаи назардан ёндошишга ҳаракат қилди. Форобийнинг юнон фалсафасини тарғиб қилиш ва ривожлантиришдаги энг асосий хизмати шундаки, у ўрта аср Шарқ

ижтимоий-фалсафий фикрлари тарихида Арасту илғор таълимотини Платон ғоялари, неоплатоникларнинг мистик асарлари таъсиридан тозалаш, бу ғояларни асослаш ва мустаҳкамлашга ҳаракат қилди. У Арасту ғояларини ривожлантирган ҳолда, замонасининг барча табиий-илмий ва фалсафий ютуқларини ўзида мужассамлаштирган бир бутун фалсафий тизим яратди. Бу тизим Урта Осиё, Урта ва Яқин Шарқ мамлакатларида илғор ижтимоий-фалсафий фикрнинг ривожланишида муҳим аҳамият касб этарди. Фалсафий тизим универсал система сифатида ўз давридаги барча муҳим илмий масалаларни, хусусан, фалсафанинг энг умумий тамойилларини, табиатшунослик илмининг асосий фалсафий масалаларини, дунёни билиш ва тафаккурнинг қонун-қоидалари, инсоннинг табиатга муносабати каби масалаларни камраб олди. Мутафаккир ўз қарашларида инсоният жамиятининг бахт-саодатга эришувида унинг ҳар қандай тўкнашув, уруш, қолоқлик, мурасасизлик, тушкунликдан холи бўлиши зарурлиги ҳақида фикр юритди. У фалсафанинг табиатшунослик асосида мавжудлигини исботлашга ҳаракат қиларди, материянинг абадийлиги ва доимо ҳаракатда, ўзгаришда бўлиши, барча ҳаракатлар асосида табиий, қонуний муносабатлар ётиши, инсон билимлари объектив дунёни мияда акс эттириши орқали вужудга келишини таъкидлайди.

IX – X асрларда ўз таълимотларида Арастуга асосланишга интилган, эркин фикрлайдиган бошқа файласуфлар ҳам етишиб чиқдилар. Форобийнинг мантиққа оид таълимотида Арасту унга кўрсатган таъсири даражасини аниқлаш муҳим ҳисобланади. Мантиққа оид мавжуд адабиётларда Арасту кўпроқ мантиқ асосчиси сифатида қарашга интилишини кузатиш мумкин. Лекин маълумки, Аристотель диалектика масалаларини, шу жумладан, билиш жараёни диалектикасини тадқиқ қилишга катта эътибор берган, объектив ва субъектив мантиқни фарқ қилган. Баъзи тадқиқотчилар Арасту асарларида, кўпинча, объектив мантиқ – субъектив мантиқ билан аралашиб кетган, деб ҳисоблашади. Лекин унинг ишларида объектив ва субъектив мантиқларни фарқ қилишга бўлган уриниш борлигини эътиборга олиш керак. Баъзида Арасту мантиғи схоластик мантиқ сифатида талқин қилинади. Мутафаккир асарлари, уларда илгари сурилган ғоялар, асосланган фикрлар бунинг нотўғрилигини кўрсатади. Биринчи навбатда «Метафизика»да ва бошқа бир қатор ишларда «Тописка», «Риторика», «Софистика» (рад қилиш)ларда биз Арастунинг энг мураккаб муаммоларни ечишда диалектик усулларни қўллаганини ва уни назарий жиҳатдан асослаб беришининг гувоҳи бўламиз. Форобий Арастунинг шу асарларининг мақсад ва моҳиятини чуқур ўрганган ва уларга шарҳлар ёзган. Ибн Сино ҳам ўз хотираларида Арастунинг «Метафизика» китобини қирқ маротаба ўқиб, ёд олганини, аммо асарнинг моҳиятини тушунмаганини, фақат Абу Наср Форобийнинг шу асарга ёзган шарҳини ўқигандан сўнггина тушуниб етганини айтиб ўтган.

Арасту фикрича диалектика, бу – фақат мавжуд оламнинг яшаш тарзи тавсифини тан олувчи услубгина эмас, балки объектив мантиқ муаммолари устида ишловчи илм ҳамдир. Олим учун диалектика бу: 1. Ҳақиқат бўлган асослар бўйича муайян бир фикрга келишдан иборат; 2. Ҳар қандай мавзуга тегишли бўлган ва; 3. Ходисалардаги қарама-қаршиликлар, зиддиятларни ўрганишга қаратилган усулдир. Д. В. Жохадзе фикрича, Арасту мантиғи классик мантиқдан диалектик мантиққа ўтиш поғонасини ташкил этади. У инсон фикрлаш қобилиятининг мантиқий шаклланишини диалектик ёндошиш асосида ўрганишдир.

Қадимий Грецияда эрамининг бошларида, Александрия даврида грамматика илми мантиқнинг бир қисми деб қаралган ва баҳслашув, нотиклик санъат учун хизмат қилган. Грамматика категориялари бевосита мантиқ категориялари орқали ва уларга асосланган ҳолда ўрганилган, нотиклик – шеър ёзиш санъатини, мантиқни мукамал билиш орқали эгалланиши мумкин, деб қаралган.

Форобий Арастунинг мантиққа бағишланган асарларини тафаккур ва гап-сўз шакллари-ни соддадан мураккабга томон бориш тамойили асосида тадқиқ қилади, уларни шеър ёзиш санъатига бағишланган «Поэтика» билан тугатади. Форобий «Рисола фи кавонийн синоат аш-шуаро» асарида шеърнинг масаласи ва унинг юнон адабиётидаги шакллари, шоир ва унинг вазифаси борасида фикр юритган. Ибн Сино ҳам Арасту поэтикаси билан танишиб, унга оид «Фан аш-шеър» асарини яратди. Бу асарини машҳур «Аш-шифо» асарининг бир қисмига киритган.

Абу Али ибн Сино ал-Форобий фалсафа ва мантиқшуносликда бошлаб берган ишни ривожлантирди. Ибн Сино ўспиринлигидаёқ мантиқ илмини чуқур ўрганди. Унинг мантиққа оид илк асари шеъринг усулда ёзилган бўлиб «Мантиқ ҳақида дoston» деб аталади. Асар Хоразмда ёзилган. Мантиқ фанининг барча масалаларини изчил равишда ўз ичига олган бу асари – «Китоб аш-шифо» энциклопедиясининг таркибига киритилган. «Китоб аш-шифо»нинг мантиққа оид қисми 9 бўлимдан иборат бўлиб, улар алоҳида китобларда баён этилгандир. Ибн Синонинг бу асарлари Арасту ва Форобийнинг мантиққа оид асарлари тасвирида, уларга мос ҳолда ёзилган. Бу китобларнинг номлари қуйидагича: 1. «Ал-мадҳал» – мантиққа кириш. 2. Ал-маъқулот – катгориялар. 3. Ал-иборат – ҳукм, уларнинг ташкил топиши. 4. Ал-киёс – силлогизм, дедуктив хулоса чиқариш. 5. Ал-бурҳон – исботлаш, фикрни далиллаш. 6. Ал-жадал – мунозара, тортишув усуллари. 7. Ас-

сафсата — софистика. 8. Ал-хитоба — риторика, нутқ санъати. 9. Аш-шеър — поэтика фикрни образли, шеърлий усулда баён этиш.

IX—X асрларда Арасту йўлини тутишга, ўз таълимотларида унга асосланишга интилган, эркин фикрлайдиган бошқа файласуфлар ҳам этишиб чиқдилар. Араб тилида асарлар ёзган эрон олими Абдуллоҳ ибн ал Муқаффа (724—760) Арастунинг «Категориялар», «Аналитика», «Талқин этиш тўғрисида» асарларини араб тилига таржима қилган, илғор фикрларни тарғиб қилган.

Ибн ар-Равандий (872—920) Бағдодда таълим олиб, юнон ва яҳудий фалсафаси билан танишган мутафаккирдир. У фалсафий-ахлоқий асарларида дунёнинг абадийлигини исботлашга уринган. Ўрта аср Шарқда Арасту таълимоти таъсирида ривожланган фалсафанинг яна бир йирик вакили ал-Киндий (800—879) араб халифалигининг марказий шаҳарлари — Басра ва Бағдодда яшаб ижод этди. Ал-Киндий гносеология, мантиққа оид муҳим фикрларни илгари сурди. Ал-Киндийнинг илмий билишнинг уч босқичи: Логика ва математика, Табиатшунослик, Метафизика ҳақидаги таълимоти катта аҳамиятга эга бўлди.

Ал-Киндий асарлари ва таълимоти илғор ижтимоий — фалсафий фикрнинг ривожланишида катта рол ўйнади ва табиатшунослик ютуқлари билан узвий боғланган Арасту йўлининг кучайишига маълум даражада туртки бўлди. Шундай қилиб, IX—XI асрларда Яқин ва Ўрта Шарқ мамлакатларида, Ўрта Осиёда Аристотелнинг фалсафий билимларининг асоси сифатида, хусусан мантиқ ҳақидаги таълимотларига асосланган мантиқшунослик кенг тарқалди ва ривожланди. Форобий, Ибн Сино ва бошқа шарқ мутафаккирларининг фалсафий асарларини яратилишида юнон фалсафасининг ўрни бекиёсдир. Хусусан, Арастунинг турли соҳаларга оид асарлари араб, форс, сурия ва бошқа қўлаб тилларга таржима қилинди ва шарҳлар ёзилди. Форобий ва Ибн Синонинг фалсафий асарлари, айниқса, мантиқ илмининг ҳажми, мукаммаллиги, мавзунинг кенглиги, талқинларнинг батафсиллигига кўра ўрта асрда мантиқ илми ривожининг энг юқори даражаси деса бўлади. Улар қадимги ва ўрта аср мантиқшунослигининг муҳим ютуқлари бўлиб мантиқ таълимотига катта таъсир кўрсатган.

«Muloqot» haqida o'ylar

YUZGA KIRGIN, «MULOQOT»!

Bundan ucn-to'rt yil oldin «Muloqot» jurnalining bir soni qo'limga tushib qoldi. Dastlab hafsalasizlik bilan varaqlay boshladim, undagi maqolalar asta-sekin meni o'ziga rom eta boshladi. Jurnalda har bir maqola go'yo muloqotga chorlardi. Keyinchalik jurnalning har bir sonini qo'ldan qo'ymay o'qiy boshladim, ayniqsa, o'zim til-adabiyot o'qituvchisi bo'lganim uchun jurnalda adabiyotimiz tarixiga oid maqolalar menda katta taassurot qoldirdi. Shoir va yozuvchilarimiz haqidagi adabiyot darsliklariga kirmagan ma'lumotlar, ayniqsa qiziqarli edi. Ushbu fikrimizga ishonch hosil qilish uchun jurnalning birgina o'tgan yilgi sonlarini varaqlashning o'zi kifoya. Fikrimizga misol

tariqasida H. Muhammadxo'janing Qo'qon xoni Amir Umarxon haqidagi «Ishq ahlining amiri», N. Jumaxo'janing «Uvaysiy», A. Jurjoniyning Mashrab ijodining yangicha talqindagi «Vahdat ummonining g'avvosi», A. Hayitmetovning «Shohruh davri adabiyoti», Z. Ishonchning «Hakim Sanoiy G'aznaviy», J. Jumaboyevaning «Qo'limda so'nggi tosh, ko'zimda so'nggi yosh...» maqolalarini ko'rsatib o'tish mumkin. Bunday maqolalar biz adabiyot o'qituvchilari uchun juda ko'p qo'shimcha ma'lumotlar berish bilan birga darslarimizning mazmunli bo'lishiga ham o'z hissasini qo'shishi tayin.

Bundan tashqari menda xalq ta'limi xodimi sifatida

jurnalda chop etilgan ta'lim-tarbiya islohotiga bag'ishlangan N. Rajabovning «Bola boshidan», Yu. Abdullayevning «Ta'lim va jamiyat», A. Choriyevning «Insonning ma'naviy qiyofasi» kabi maqolalar ham katta taassurot qoldirgan.

Hozirgi kunda pochta maktabimizga «Muloqot»ning yangi sonini olib kelsa, qo'lmaqo'l bo'lib ketadi. Gohida oduna bo'lgan jurnalim ham qo'limga bir necha kundan keyin tegadi. O'qimishli bo'lgan ushbu jurnal o'n yoshga to'layotgan ekan yuzga kirgin, «Muloqot» deyman.

Shoyim SUYAROV,
Nurobod tumanidagi
63-o'rtta maktab direktori.

Muloqot ● 2000 ● Muloqot

«РАВЗАТУС-САФО»

МАВЛОНО МУҲАММАД БАДАХШИЙ

(122^а) Ул жаноб гуфтор ҳаловати ва ашъор балоғати билан муттасиф (сифатланган) бўлиб, барча имсол ва ақронидин (тенгқурлари ва замондошларидан) ўзди. Ҳамиша олий ҳимматин муаммо назми интизомига масруф тутуб, ул илмнинг қавоиди таълифи ихтимомига иштиғол кўргузди (шеърӣй муаммо билан кўп шуғулланиб, бу илм қоидаларини охирига етказди). Ўттиз йилга теғру Амир Алишернинг мулозиматида авқотин кечуруб, муаммо илмида бир русолани фасоҳат силкига кигорди. Анинг муаммолари жумласидин «Ҳабиб» отивга муштамил бўлгон бу бир байтинким, хотирда эрди, мушқин шамома хома (хушбўй қалам) барақ узра битди. Байт:

Туро табхола бар лабҳоӣи хандон,
Хубоби шуд ба зарфи оби ҳайвон.
(Хандон лабларинга тошган учуқ,
Ҳаёт суви солинган идиш юзидаги кўпик мисолидир).

МАВЛОНО НУРИДДИН МУҲАММАД ЗИЁРАТГОҲИЙ

Йигитлиги айёмида «Халосия» мадрасасида истиқомат қилиб, фазлу доништаҳсили бобида даврон мудақққиқига айланди ва фаҳму фаросат тақмили бобида ўз замонининг муҳақққиқи. Бир неча муддат мадрасаи «Султония»га мударрис бўли, дарсгўйлик этти. Аммо Амир Алишернинг анга балиғ илтифоти йўқлиги жиҳатидин бир неча вақт ўл амрдин мағзуллик марҳаласига етти. Шул ваҷҳдин санайи ҳижрий тўққиз юз доғи бешида эрдиким, Ҳиротнинг фоҳира балдасидин қуббатул-ислом Балхга бориб, Бадиуззамон Мирзонинг авотифи назарининг манзури бўлиб, илтимос қилдиким, садорат мансаби анга муфавваз бўлғой. Мирзо Бадиуззамон анинг бу янглиғ илтимосин қабул даражасига еткурди. Аммо ул жанобнинг мазкур муҳимга дохил бўлғони сабабидин аҳволига халаллар юзланиб, иш ул ерга еттиким, Балхдин сафар этиб Қандаҳорга таважжуҳ бурорди ва ҳаётининг қолган авқотин Амир Зунуннинг авлодлари мулозиматида кечурди. Жа-

ноб мавлавий санайи ҳижрий тўққиз юз доғи ўнда эрдиким, ўлди ва жасади доғи ҳамул мамлакатда мадфун бўлди.

МАВЛОНО ҲОЖИ МУҲАММАД НАҚҚОШ

(122^б) Ул жаноб ўз замонининг зуфунуни бўлиб, ҳамиша андиша қалами била ажиб амрларни ва гариб суратларни рўзгор саҳифасига чизар ва тасвиру тазҳиб фанида тамом маҳоратлиг эрди. Бир неча вақт чиний косалар тишурмакка барча ҳимматин сарф қилиб, кўп тажриба этгани ва беҳад машаққат чекканидин сўнгра андоқ зарфлар ва идишлар тузатдиким, фазғури чинийга гоятда мушобиҳатли (катта чинийга ўхшаиш) бўлди, аммо рангу сафода андак муғойиратлиг. Мазкур мавлавийнинг табъи мухтаротидин (ижодкорлигидан бир асар шуки) сандуқлиг бир андоқ соат тузатмиш эрдиким, Амир Алишер китобхонасида қўймишдур. Шул сандуқда бир сурат тузатмиш эрдиким, ҳўлида бир чумуқ ушлаб тургон. Чун кундин бир соат ўтар эрди, ул сурат бир мартаба чумуқни ул наққоргақим, олдида эрди урар эрди ва икки соат кечгандин сўнгра икки навбат ул ҳаракатни қилур эрди. Шул қиёс била оқиом ва кундузнинг барча соатларида ул амални итмомга еткурур эрди. Мазкур мавлавий бир неча муддат Амир Алишернинг китобдорлигин қилиб, охируламп Амир Алишердин ўпкалаб санайи ҳижрий тўққиз юз доғи тўртда эрдиким, Бадиуззамон Мирзо Ҳирот муҳорабасига машғул эрди. Ҳирот шаҳридин ташқарига келиб, шаҳзоданинг хизматига бориб, ҳамул мағсаба мансул бўлди ва Муҳаммадхон Шайбонийнинг ғалаба ва истилоси замони авойилида ўлди.

ХОЖА МИРАК НАҚҚОШ

Ул жаноб тасвиру тазҳиб, яъни, китобга жазвал чекмак (ҳошия қилмоқ) ва сари лабҳ (нақшин сарлабҳа) этмак бобида беҳамто эрди ва иморатлар китобасин битмакда худ бемислу беназир эркани қўёи янглиғ равшан ва хувайдо. Андоққим, Ҳирот балдаси иморатларининг китобаси аксарин ул бит-

ди. Вафоти Муҳаммадхон Шайбонийнинг Хуросон вилоятига галаба этган чогида вуқуфга етти.

МАВЛОНО БИНОИЙ

Ул жаноб Муҳаммадхон меъморнинг ўғли бўлиб, ашғор назмида тамом маҳоратлиқ эрди ва тасаввуф илмию мусиқий билимига куллий муорисатлиқ Хоқони мансур (Султон Ҳусайн)нинг замони авоситида (ўртасида) кўнгли Амир Алишердин ранжида бўлиб, Ироқ вилоятига таважжуҳ буюрди. Бир неча вақтни Султон Яъқуб Мирзонинг мулозаматида ўтқариб, охируламр «хуббул ватани минал иймони» ҳадиси муқтазосинча, яна Хуросон вилоятига борғали юз келтурди. Яна қатла Амир Алишердин кўнгли ойнасига ниқор губори ўтқуруб, Самарқандга бориб, ул вилоятда Султоннали Мирзонинг илтифоти офтобининг партави ул жанобнинг (123^а) кўнгли сарочасига ёғду етқурди. Чун Самарқанд вилояти Муҳаммадхон Шайбонийнинг тасарруф ва тасхири тахтига кирди, олийжоҳ подшоҳ доғи анга марҳаматлар кўргузуб салтанати боргоҳининг ҳавоси силкида ер берди ва мазкур хон воқеалари тахрирининг ихтимоми шароитин ерига келтирди. Ул подшоҳ мақтул бўлгондин сўнгра анинг авлоди мулозиматига бориб, ул вақтдаким рофизий Нажми Соний, Шоҳ Исмоил фармони била лашкар тортиб, Мовароуннаҳрға келиб, Қаришини олиб, шул балда аҳлин қатли ом этти, Мавлоно Биноий доғи Ироқ рофизийларининг зулми тиғи била шаҳодат даражасига етти. Ул жанобнинг ашғори девони Мовароуннаҳр ва Хуросонда машхурдур ва обдор (ўтқир) ашғори барча улуснинг тилида мазкур. Мавлоно Биноийнинг оти Шерали эрди ва ҳаёти айёмининг охирида Хожа Ҳофиз девонига татаббу кўргузуб, ул балогат осор газалиётида ўзига «Холий» тахаллусин нисбат берди.

ШАЙХУЛИСЛОМ МАВЛОНО САЙФИДДИН МУҲАММАД

Ул жаноб олам аҳлининг малози эрди ва бани одам хайлининг маносу малжои. Диндорлиқ ғояти сифати билан мавсуф эрди ва диёнату парҳезкорлиқ ниҳояти била машхуру маъруф. Тафсиру ҳадис ва фикҳ илмида замона уламосининг акмали эрди ва фунуни аҳлий ва наҳлийда доғи ўз асрининг фузалоси аксарининг афзали. Дарс ва фатво асҳоби ул жанобнинг шомили марҳаматидин сарбаланд эдилар ва зуҳду тақво арбоби хужжата мавотин ботини кўёшидин саодат анвори касби била баҳраманд. Ул жаноб отаси мавлоно Қутбиддин Яҳё ибн мавлоно Муҳаммад ибн Мавлоно Сағдиддин Тафтазоний фавтидин сўнгра шайхулисломлиқ амрига дахл қилиб, ўттиз йилга тезру

Хуросон вилоятида шариаат аҳкоми ривожилавозимин баржой келтуруб, санайи ҳижрий тўққиз юз доғи ўн олтида рамазонулмуборак ойи эрдиким, баъзи гараз асҳобининг шикоятти воситаси била комёб подшоҳ нувобининг ҳумоюн фармони ул жанобнинг муоҳазасига содир бўлди. Ҳамул айёмда Тангри таолонинг тақдири била мақтул бўлиб, охират оламига борди. Мадрасаким, Ҳирот балдасининг жомеъ масжиди ёвуқида, Дарби Халафиён навоҳисиди воқеадур, ул жанобнинг осори жумласидиндур. Ул жанобнинг баъзи рисоалариким, ҳар илм бобида тасниф топибдур, илм толиблари орасида машхурдур ва айтғои рисола ва ҳошияларининг маънолари илм талабасининг кўнғиллари алвоҳида (лавҳаларида) мастур.

МАВЛОНО ИМОИДДИН АБДУЛАЗИЗ

Ул жаноб «Мавлонайи олам» била шуҳрат топиб, ҳар бир илмға моҳир эди. Хуссан ҳадис илмида, ҳанафий ва шофеъий мазҳаблари фикҳида тамом маҳорати бор эрди. Андоқким, ҳоқони мансур (султон Ҳусайн) замонида Амир Алишер отиға «Мишкот»и шарифни шарҳ қилди. Алмо андин илгариким шуҳрат топғой, замона илки ул давлатни йиғнади. Кўп йилға тезру хоқони сайид Шохруҳ Мирзонинг мадрасаси, мадрасайи «Султония» ва хоноқоҳи «Ихлосия»да дарсгўйлик амрига иштиғол кўргузди. Ул йилдаким Мир Муртазо Ҳиротдин Қандаҳорға мавлоно доғи Ҳинд билоди йўлин илгари тутуб андин сўнгра ундан ҳеч бир хабар бўлмади.

МАВЛОНО ФАСИҲИДДИН СОҶИБ ДОРО

Зеҳни хиддати, табъи жавдати ва ахлоқи макорими ва одоби маҳосини била Астробод вилояти фузалосининг сарбаланди эрди ва шатранж фанида тамом маҳоратин зуҳурға келтуруб, муаммо ва қасида илмида калом балогатининг баҳраманди. Авқотининг (вақтларининг) кўпрогин Амир Алишер хизматиға сарф қилиб, ул жанобнинг фавтидин сўнгра хоқони мансурнинг маъдилат ошён остони мулозаматин қилди ва ҳумоюн китобхонанинг доруvasи бўлиб, ичкилар силкида баландлик рўятин (байрогин) баланд кўтарди. Мавлоно Соҳибнинг нодир шеърлари жумласидин бир андоқ қасида бордурким, Амир Алишер марсиясида назм силкига чекмишдурким, Амир Алишернинг вафоти ва валодати тарихи бўлғусидур. Бу тариқа билаким, бир мисра ул софзамир амирнинг валодати ва бир мисра мамотиға далолат қилғуси, онсизким маъноға халал етгай (маъно бузилмаган ҳолда Навоийнинг ҳам туғилиши, ҳам вафотини тасвир қилган). Ул жаноб санайи тўққиз юз доғи ўн еттида эрдиким Астробод вилоятида умри ниҳоятиға етти.

«ФАРҲОД ВА ШИРИН» НЕЧА ЭМДА?

«Фарход ва Ширин», «Лайли ва Мажнун» каби дostonлар ҳақида гап кетганда, энг аввало, кўз олдимизда шеърят мулкининг султони Алишер Навоий сиймоси намоён бўлади. Профессор Назар Ражабовнинг таъкидлашича «Устозларнинг адабий меросини чуқур ўрганиш ва таҳлил этиш туфайли Навоий ҳам тўртинчи сўнмас сиймо даражасига кўтарилди. Ҳозирги пайтда «Хамса» деган атама тилга олинганда жаҳонда Низомий Ганжавий, Хусрав Дехлавий, Абдурахмон Жомий ва Алишер Навоийлар ҳақида бир йўла тўла тасаввур ҳосил қилинади».

XII асрнинг биринчи ярмида яшаган Аҳмад Яссавийнинг «Хикмат»ларида ушбу мисраларни ўқиймиз:

Бу дунёга бино қўйғон Корун қани?
 Даво қилғон Фиръавн била Хамон қани?
 Вомиқ — Узро, Фарход — Ширин, Мажнун қани?
 Қахр айласа бир лаҳзада яксон қилур.

* * *

Лайли — Мажнун, Фарход — Ширин, Вомиқ бўлгил,
 Ошиқ бўлмай Хақ дийдорин кўрса бўлмас.

Юқоридагилардан маълум бўладики, «Лайли ва Мажнун» ва «Фарход ва Ширин» дostonлари «Хамса»лар ёзилмасдан аввалроқ ҳам, туркий ва форсий тилларда сўзлашувчи халқларда маълум ва машҳур бўлган.

Навоий талқинидаги Фарход 10 ёшидаёқ ўз давридаги барча илмларни ўрганиб чиқади. Ҳатто «Қуръон»ни бир йилдаёқ тўла ёд олади. Навоий «Хамса»ни ёзишда аввалги хамсанавислардан ижодий фойдаланса-да, «Хамса» таркибидаги дostonларни олдинги шоирлар асарлари тарзида ёзиб, уларни такрорлаш халққа бефойдадир, уларни бошқача мазмунда, давр талабига мос ва халқ ҳаётидан келиб чиққан ҳолда бунёд қилиш айни муддаодир, деган мазмунда фикр билдиради ўзининг «Фарход ва Ширин» дostonида.

Бундан икки хил хулоса чиқариш мумкин:

Биринчидан, Фарходнинг «Қуръон»ни ёд олиши, дoston араблар истилосидан кейин пайдо бўлган. Иккинчидан, Навоий фикри ҳисобга олинса, дoston VII асрдан аввал пайдо бўлган-у, уни замонга мослаб, «Қуръон»ни ёд олгани қўшилган бўлиши мумкин.

Ўтган йили «Алпомиш» дostonининг 1000 йиллиги катта тантаналар билан нишонланди. Дostonшунос олимлар халқ оғзаки ижодида «Алпомиш» дostonининг 60 дан ортиқ тури (варианти) бор бўлиб, фалон бахшилардан ёзиб олинган анча мукамал», деб фикр билдиришти. Бу фикрдан бирорта бахши норози бўлган бўлса керак.

Навоийшунос Ботир Валихўжаевнинг гувоҳлик беришича «Панж ганж» — «Хамса»лардан 60 дан ортиги илм оламига маълум. Улар орасида дунёга машҳур бўлиб кетганлари Низомий, Дехлавий, Жомий ва Навоий асарларидир.

Боқижон Тўхлиев шундай фикр билдиради: «Адабиётимизнинг эса асосан ХУ асрдан кейинги даври шундай ҳам кўпинча, фақат буюк Алишер Навоийга алоқадорликдагина ўрганилди. Энг қадимги даврлар бўйича илмий ишлар ҳам, мутахассислар тайёрлаш ҳам ўз холига ташлаб қўйилди. Ҳозир энг қадимги умумтуркий ёдгорликларни филологик жиҳатдан илмий ўрганиш иши билан шуғулланаётганлар ҳам ниҳоятда оз. Ваҳоланки, биз чинакам маънодаги қадим тарихга, бой маданий меросга эга бўлган қавм вақилимиз. Ўзимиздаги мавжуд анъаналарни тиклаш даври келди».

Кўпинча Навоий «ўзбек халқини яққалам қилди» деган иборани ишлатамиз. Аслида XI асрдаёқ ҳозирги ўзбек тилида ёки унга яқин, ҳамма тушунадиган тилда дунё тан олган асарлар яратилган-ку? Юсуф Хос Ҳожибнинг «Қутадғу билиг»и, Махмуд Кошғарийнинг асарлари, Аҳмад Яссавийнинг «Хикмат»лари ва бошқалар.

Буюк Алишер Навоий адабиёт майдонида улкан ва гўзал қоя яратганки, уни танқид қилиш билан ёки ундан аввалги ёки замондош шоир ва ёзувчилар ҳақида яхши фикр билдириш билан бу улкан қоядан бирор тошни камайтира олмаганимиздек, уни мақташ билан бу улкан қояга бирор фишт ҳам қўша олмаимиз.

Қиссадан ҳисса шуки, энг қадимий даврлар бўйича илмий ишларни ривожлантириш билан бир қаторда халқ оғзаки ижодида мавжуд бўлган «Фарход ва Ширин», «Лайли ва Мажнун», «Тоҳир ва Зухра» каби дostonларнинг яратилиши даври аниқланса, миллатимиз тарихини яратишга ўзига хос ҳисса қўшилган бўларди.

Аҳмаджон РАШИДОВ,
 Тўрақўрғон туманидаги Каттакўрғонча қишлоғи.

ЛАБИНГИЗДАН ТАБАССУМ АРИМАСИН

Жисмонан соғлом, бардам ва бақувват одамгина чин юракдан шодлана олади. Шу хушчақчақлик, хурсандчилик бемор юрагига сиғмайди. Бемор кишини бир қарашда лабларга қараб аниқлаш ҳеч ҳам қийин эмас. Киши юзига ҳусн бериб турувчи силлиқ мушаклардан ташкил топган тана аъзоларидан бири — юқори ва пастки лаблардир.

Одамларнинг лаблари бири-бирига ўхшамайди: лаблар қалин, юпқа, ўртача, юзга нисбатан катта ёки кичик бўлиши билан фарқланади. Лаб мушаклари бўшашиб, баъзи қисмлари қисқарганда оғиз бўшлиғи очилади. Лаблар ички ҳиссиётимизни юзга чиқаради. Кулганда, хафа бўлганда, гаплашганда, ашугла айтганда, ўз севинч, қувончини изҳор этишда лаблардан фойдаланамиз. Лаблар нафақат юзга ҳусн бериб туради, балки бизнинг ички ва ташқи туйғуларимизни кўрсатиб турувчи муҳим вазифани ҳам бажаради.

Лабларга қараб соғлиқ ҳақида баҳо бериш мумкин. Лаблар қуриган, қовжирган, шишган, қизарган, пўст ташлаган, кўкарган, рангсиз

бўлса, шифокор бўлмаган одам ҳам қузатаётган одамда бирор касаллик борлигини тезда пайқайди, Лаблар ички таначаларнинг ҳолатини, уларда бўлган ўзгаришни кўрсатувчи ойна экан.

Лабларга қараб қандай хасталикларни аниқлаш мумкин? Кузатишлар шундай хулоса қилишга имкон беради. Лаблар қалин, ширали бўлса ундай одам ўз хузурини яхши кўради. Лаблари ингичка, юпқа бўлса ундай одам куйинчак, гап кўтармайдиган жиззаки бўлади. Лаблари юзига нисбатан ўрта меъёрда бўлса, ҳар томонлама босиқ, чидамли одам бўлади. Лаблари бири иккинчисига ёпишмай доимо очиқ турса фаросати камроқ ёки бурун-томоқ йўлларида касаллик — ўсимта борлигини билдиради. Пастки лаб юпқа, кўкимтир, қуруқ бўлса, ошқозон ости безининг иши сусайган ва ундай одам қанд касаллиги билан оғриган ёки унга мойил бўлади. Агар пастки лаби қалин ва осилган бўлса, у ҳолатда буйрак, сийдик пуфаги, жигар, йўғон ичак касаллигининг аломати бор.

Агар эркакларнинг устки ва пастки лаблари қизариб

турса, жинсий кучсизликни, аёлларнинг лаблари қизариб турса, жинсий безларда касаллик борлигини кўрсатади. Агар аёлнинг лаблари юпқа рангсиз бўлса ой кўриши сусайганидир.

Агар лаблар кўкариб турса юрак фаолияти бузилганлигидан, лаблар қуруқ бўлса ошқозон шираси камлигидан далолат беради. Лаблар ёрилган, қуруқ бўлса танадаги витамин етишмайди. Агар ухлаганида оғзи очилиб сўлаги оқиб қолса, у ҳолда совуқлиги ошган бўлади. Лабларига учуқ чиққан бўлса шамоллаганидан далолатдир. Лаблари титраб турса, қўрқув белгиси ёки узоқ вақт совуқ жойда қолганлик белгиси. Баъзан лаблар иссиқ суюқ ичимликдан куйини ва вақтинча сезирлик пасайиши мумкин. Сиз ўз фарзандларингиз ва яқинларингиз орасида шундай белгилар пайдо бўлганини сезсангиз тезда шифокорга мурожаат этишни маслаҳат берсангиз, савобли иш қилган бўласиз.

Лабингиздан табассум ари-масин. Ростмана кулолган лаблар тан-сиҳатлик белгисидир.

**МАЪДАН УМРГА УМР
КЎШАДИ**

Япон олимларининг тадқиқотларидан маълум бўлдики, кўплаб узоқ умр кўрувчи аҳоли истиқомат қиладиган Окинава оролидаги сувларда катта миқдорда кальций мавжуд экан. Мутахассисларнинг фикрича, аҳоли ўртасида мияга қон қуйилиши билан боғлиқ ўлим ҳолатларининг камлиги айнан шу модда билан боғлиқ. Чунончи, ёши 120 дан ошган нуронийлардан бири сувдаги кальций миқдори Япониядаги ўртача кўрсаткичдан олти марта кўп бўлган жойда яшайди.

ДАРОЗЛАР

Покистонлик 36 ёшли Муҳаммад Алам Тганинг бўйи 2 метру 50 сантиметрни ташкил этади. Хитойликларнинг бўйи паст деган фикрни эса Сан Туян Лин рад қилиши мумкин. Зеро, 26 ёшли бу жувоннинг бўйи 2 метр 42 сантиметр бўлиб, мамлакатда ҳеч ким унга тенг кела олмайди.

БОДГА ШИФО ТОПИЛДИ

Мисрда қадимдан бод касаллигини Сахара саҳросининг қайноқ қумлари ёрдамида даволашган. Хамис Абдул Моточели ушбу шифо усулини қайта тиклашга беш боғлаб, машҳур эҳромлар яқинида кўча шифохона бунёд этди. Қайноқ қумда чуқур қазилиб, бемор яланғоч ҳолда унга туширилади. Бўйнигача уни кўрпачага ўраб, қайноқ қумга кўмишади. Муолажа ярим соат давом этади. Шундан сўнг беморни қуруқ кўрпачага ўраб, чодирга киритишади ва тана йўқотган сув миқдорини қоплаш учун иссиқ шўрва, енгил овқатлар берилди. Сўнгра бўғимлар уқалаб чиқилади. Хамис Абдулнинг таъкидлашича, шундай ўнта муолажа хасталиқдан асар ҳам қолдирмайди.

БИЛИМГА ТАШНАЛИК

Америка мактабларидан бирида антиқа тажриба ўтказилди. Кун бўйи ўқувчиларга янги билимлар ўргатилмай, аввал

ўтилган мавзулар мустаҳкамланишига асосий эътибор қаратилди. Баъзи ота-оналарнинг ўқувчилар дарсларда зўриқиб кетаётганидан қилган шикоятни шундай иш тутишга олиб келди. Лекин охириги дарсга келиб ўқувчилар тўполон кўтаришиб, ҳар кун янги билимлар ўргатиладиган эски таълим усулига қайтишни талаб этишди.

**УМР ЮРАК УРИШИГА
БОҒЛИҚ**

Тадқиқотларнинг кўрсатишича, барча сут эмизувчилар умри юрак уриши миқдори жиҳатидан бир хил экан. Кит юраги ором ҳолатида минутига 15—16 марта қисқаради, лекин иккаласининг юраги ҳам умр мобайнида 740 миллион марта қисқаради. Бошқача айтганда, умрнинг узун-қисқалиги юракнинг тез ёки секин урушига боғлиқдир.

**Бардамбек САЪДУЛЛАЕВ
тайёрлади**

**ЎСИМЛИКНИНГ ҲАМ
ЖОНИ БОР**

Ўт-ўланлардан ҳар хил доридармонлар тайёрлаб, турли дардларга малҳам қўйиш башариётнинг азалий удувларидан биридир. Аммо жониворлар ҳам ўзига керакли шифобахш гиёҳларни ҳеч қийналмасдан топа олар экан. Болгариялик башоратчи аёл Ванга икки кўзи кўрмаса ҳам шифобахш гиёҳларни ажратиб бера олади. «Ўз хосиятлари тўғрисида ўтлар менга ўзи сўзлаб беради», деб тушунтиради у. Ўсимликлар ҳам барча жонли ва жонсиз мавжудотлар каби биоахборот алмасувида қатнашади, деган фикрлар ҳам йўқ эмас. Ўсимликларнинг сезиш қобилияти ҳам уларнинг одамлар билан алоқа қила олиш хусусиятини текшириш жараёнида ҳинд олими Чандр Бос жуда йирик илмий кашфиётнинг муаллифи бўлди. Олимнинг ушбу кашфиёти хулосасига кўра, тирик организмлар ривожланишининг турли поғонасида туришига қарамай, маълум

бир маънода бир-бирини тушуна олишаркан. Шу туфайли бирининг бошига тушган яхши ёмон вазиятни иккинчиси шу заҳотиёқ сезади. Бирор ўсимликка ёқимсиз ҳид ёмон таъсир этса, унга алоқаси бўлмаган, қолба ичидаги бегона ўсимликда ҳам худди шундай ўзгариш ўз-ўзидан пайдо бўлиши кузатилади. Бундан ташқари, ўсимликлардаги электр импульслари ва уларда пайдо бўладиган жараёнлар одамлар ва жониворлар танасида ўтадиган худди шундай уйғонишлар жараёни ўртасида кўпгина умумий белгилар борлиги аниқланган.

Амриқо криминалислари ўсимликларнинг ушбу ноёб қобилиятини қайта текшириш натижасида ўзига хос ютуқларга эришдилар. Масалан, К. Вакстер ўлим ёқасидаги жонивор ёнида турган ўсимликларда маълум бир ўзгаришлар содир бўлишини кузатиб, жониворнинг ўлимида ўсимликларнинг гувоҳлиги тасдиқланганини исботлади.

Инглиз профессори Д. Уотсоннинг тажриба орқали олган маълумоти криминалислар учун янгилик бўлди. У олти кишини бир-бирига ўхшаш икки ўсимлик сақланаётган хонага ўн дақиқа чамаси киритиб, кейин чиқариб юборган. Шу олти кишининг бири ўсимликнинг битта шохини синдириб кетади. Улар ўша хонага қайтадан, аммо энди битта-битта киритилганда беш кишига «садосиз» турган омон қолган ўсимлик олтинчи, яъни гул шохини синдирган киши хонага кирганда «безовта-ланган». Гулга уланган махсус қурилма кўрсаткичи сезилар-сезилмас ҳаракатга келган.

Тажрибадан кўринадики, нафақат инсон ёки жонивор ҳатто, ақлсиз ўсимликлар ҳам ёвузликни ёмон кўришар экан. Масалан, сабзини тўзраётганда ундан уэр сўрашимиз керак: «Сабзижон, мени кечиргин, мен сенин жонингни оғритаялман. Кўй, сен ачиқланма, менга ўз кучингни бер». Шунда таом мазали ва фойдали бўлади.

**Қидирбой ТЎЛАБОВЕВ
тайёрлади.**

БОШҚОТИРМА

Энг аввало, қуйида таърифлари баён этилиб рақамларда ифодаланган сўзларни топиб очқични ҳал этинг.

1. Жанубий ҳудуддаги вилоят, — 5, 1, 10, 5, 1, 19, 1, 21, 12.

2. Оловкорлар шаҳри — 13, 1, 9, 3, 2.

3. Ижодкорлар маскани — 19, 18, 21, 17, 7, 8.

4. Фарғона вилоятидаги шаҳар — 5, 20, 16, 1, 4, 7, 11.

5. Хоразм вилоятидаги туман — 15, 7, 14, 7, 6.

Энди жавоб сўзлари асосида шакл ўртасидаги рақамларни мос ҳарфлар билан алмаштириб муаммомани ечинг. Сўнг йўналиш бўйича ўқисангиз эзгу сўзларимизни билиб оласиз.

АЙЛАНАНИНГ СИРИ

Белгиланган хонадан соат мили йўналишида рақам атрофига:

1. Устоз зардўз аёл, Ўзбекистон Қаҳрамони. 2.

Гуллаб-яшнаган водий. 3. Ватанимизнинг олий нишонларидан бири. 4. Сув омборларидан бири. 5. Таниқли футболчимиз. 6. Зоолог олим, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби. 7. Э. Воҳидов қасидаси. 8. Металлурглар шаҳри. 9. Урта асрда яшаётган қомусий аллома, ватандошимиз. 10. Шоир ва мутафаккир, «Девони ҳикмат» асари муаллифи. 11. Йирик дарё. 12. Сабзавот экинлари билан танилган туман. 13. Пойтахтимизнинг кўҳна дарвозаларидан бири. 14. Ҳазалнавис, ўзбек шоири. 15. Юртдошларимизнинг азалий орзуси. 16. Мустақил ҳафталик газета. 17. Буюк ўзбек фалакиётшунос олими. 18. Ёш авлод жамғармаси. 19. Франциянинг диёримизда фаолият кўрсатаётган қўшма корхонаси. 20. Тошкентдаги йирик савдо маскани. 21. Қорақалпоғистондаги ашула ва рақс гуруҳи. 22. «Туркий гулистон ёхуд ахлоқ» асарини ёзиб қолдирган маърифатпарвар ижодкор. 23. Амир Темур томонидан бунёд этилган обидалардан бири.

Фозилжон ОРИПОВ.

ЎТГАН СОНДАГИ БОШҚОТИРМАНИНГ ЖАВОБЛАРИ

1. Нокаут. 2. «Онажон». 3. Саноат. 4. Нурота. 5. «Икарус». 6. Наркис. 7. Қандил. 8. Сомали. 9. «Намоён». 10. Каратэ. 11. Рисола. 12. Хаттот. 13. Мисқол. 14. Танбур. 15. Айириш. 16. Мармар. 17. Оғахий. 18. Мусиқа. 19. Шохруҳ. 20. Байрам. 21. Рассом. 22. Ҳикмат. 23. Италия. 24. Шамшод. 25. Футбол. 26. Лондон. 27. Ободон. 28. Сандон. 29. Мадина. 30. Даллол. 31. «Доллар». 32. Хижрат. 33. Лойиха.

Ф. СП-1	Ўзбекистон Республикаси Алоқа вазирлиги АБОНЕМЕНТ журнал 844 «МУЛОҚОТ» (нашр кўрсаткичи) (нашр номи) Обуна сони _____ 2001 йил учун (ойлар бўйича) <table style="width: 100%; text-align: center; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">1</td> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">2</td> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">3</td> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">4</td> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">5</td> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">6</td> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">7</td> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">8</td> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">9</td> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">10</td> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">11</td> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">12</td> </tr> <tr> <td colspan="12" style="border: 1px solid black; text-align: center; font-weight: bold;">Б И Р Й И Л Л И К</td> </tr> </table> Қарга (почта кўрсаткичи) Кимга (исми ва отасининг исми бош ҳарфлари)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Б И Р Й И Л Л И К																					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12																								
Б И Р Й И Л Л И К																																			
	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 40%; border: 1px solid black; text-align: center;">П. В.</td> <td style="width: 60%; border: 1px solid black; text-align: center;">Жойи</td> </tr> </table> <div style="text-align: right; margin-top: 10px;"> ЖУРНАЛНИ ЕТКАЗИШ ВАРАҚАСИ 844 «МУЛОҚОТ» (нашр кўрсаткичи) (нашр номи) <table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 25%; border: 1px solid black;">Обунани манзилга юбориш</td> <td style="width: 25%; border: 1px solid black;">Баҳоси</td> <td style="width: 25%; border: 1px solid black;">сум</td> <td style="width: 25%; border: 1px solid black;">Обуна сони</td> </tr> <tr> <td style="border: 1px solid black;"></td> <td style="border: 1px solid black;"></td> <td style="border: 1px solid black;"></td> <td style="border: 1px solid black; text-align: center;">1</td> </tr> </table> 2001 йил учун (ойлар бўйича) <table style="width: 100%; text-align: center; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">1</td> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">2</td> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">3</td> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">4</td> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">5</td> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">6</td> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">7</td> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">8</td> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">9</td> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">10</td> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">11</td> <td style="border: 1px solid black; width: 12.5%;">12</td> </tr> <tr> <td colspan="12" style="border: 1px solid black; text-align: center; font-weight: bold;">Б И Р Й И Л Л И К</td> </tr> </table> Қарга (почта кўрсаткичи) (манзил) </div>	П. В.	Жойи	Обунани манзилга юбориш	Баҳоси	сум	Обуна сони				1	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Б И Р Й И Л Л И К											
П. В.	Жойи																																		
Обунани манзилга юбориш	Баҳоси	сум	Обуна сони																																
			1																																
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12																								
Б И Р Й И Л Л И К																																			

АЗИЗ ЖУРНАЛХОНЛАР!

Ошкора, самимий мулоқотта иштиёқингиз бўлса, ўзингизга ҳамдард, кўнглингизга яқин дўст топмоқчи бўлсангиз «МУЛОҚОТ» журнаliga обуна бўлинг!

Агар суюкли Ватанимизнинг, буюк миллатимизнинг ўтмиши ва бутуни ҳамда миллатнинг таянчи бўлган улуғ тарихий шахслар ҳақида кенгроқ ва батафсилроқ маълумотта эга бўлишни истасангиз, юрт равнақига хизмат қилишга бел боғлаган «МУЛОҚОТ» журнаliga ёзилинг!

2001 йил учун обуна мавсуми бошланмоқда. Давримизнинг энг долзарб масалаларига дадил муносабат билдирадиган, халқимиз тарихи, унинг бой маданий мероси ва анъаналарини кенг тарғиб қилиш асосида миллий истиқлол мафкурасини шакллантиришга, маънавият ва маърифат равнақига катта ҳисса қўшаётган «МУЛОҚОТ» журнаli кўнглингизга нур, хонадонингизга файз, онгингизга зиё бахш этишига ишонамиз.

Агар Сиз журналга ўз вақтида обуна бўлсангиз ҳам моддий, ҳам маънавий жиҳатдан ютасиз. Чунки журналнинг чакана савдодаги нархи обуначи оладиганидан анча қимматга тушади. Чинакам ўқувчи учун обуна энг қулай имконият.

ИНДЕКСИМИЗ (Нашр кўрсаткичи):

— Якка тартибдаги обуначилар учун 844;

— ташкилотлар учун 845.

**ХУРМАТЛИ МУШТАРИЙЛАР!
ОБУНА ВАРАҚАСИНИ БЕХАТО ТЎЛДИРИШГА
ҲАРАКАТ ҚИЛИНГ!**

Агар обуна «Матбуот тарқатувчи» компанияси агентликларида расмийлаштирилмаган бўлса, касса аппаратининг муҳри, алоқа бўлимларида расмийлаштирилганда эса тақвим штемпели, албатта, бўлиши керак.

Бу ҳолда обуначиларга абонемент билан бирга пул қабул қилинганлиги ҳақида квитанция берилади.

АЗИЗ МУШТАРИЙЛАР!

Газета ва журналларга обуна варақасини сиёҳли ручкаларда хатосиз, сўзларни қисқартмасдан ва тушунарли қилиб тўлғазинг.

Обуначи ўз турар жой манзилгоҳи, насаби, исми, отасининг исмини аниқ ёзиши талаб этилади.

Обуна варақасида «ПВ-ЖОЙИ» деган ёзувли катакларни алоқа бўлинмалари ва «Матбуот тарқатувчи» компанияси агентликлари ходимлари тўлғазди.

Муқовада: мусаввир Турсунали ҚЎЗИЕВнинг «Абдулҳамид Чулпон» асари

Муассис: Ўзбекистон Халқ демократик партияси Марказий Кенгаши
Рўйхатдан ўтиш тартиби № 00088.

Таҳририятга келган қўлёзмалар муаллифга қайтарилмайди

Муаллифларнинг фикрлари таҳририятнинг фикридан ўзгача бўлиши мумкин

Журналдан кўчириб босилганда «Мулоқот»дан олинди» деб ёзилиши шарт

Ушбу сонга Давлатмурод САЪДУЛЛАЕВ навбатчилик қилди

Ички беақларни мусаввир Қайрат АКЧУЛАКОВ чизди.

Муҳаррият манзили: 700083, Тошкент — 83, Буюк Турон, 41. Телефонлар: бош муҳаррир — 133-84-80, 136-54-01; бош муҳаррир уринбосари — 133-89-88, 132-54-02; масъул котиб — 136-75-15, 136-58-81; ижтимоий-сиёсий бўлим — 133-89-88; тарихий ва маданий мерос бўлими — 136-54-88, маънавият ва маърифат бўлими — 136-58-81.

Теришга 2000 йил 6 июлда берилди. Босишга 2000 йил 31 июлда рухсат этилди. Формати 70x108 $\frac{1}{16}$. Шартли босма табоқ 5,6. Шартли буюқ нусха табоқ 8,75. Нашриёт ҳисоб табоғи 9,8. Нусхаси 4910.

Буюртма № 731. Сотувда келишилган нарҳда.

Нашри: «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни.
700083, Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41.

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot